

[ગૃહ પુસ્તકાલય ગ્રંથમાળા • વર્ષ ૨ • પુસ્તક ૩]

ઉ ર્મિ

સચિત્ર

કાવ્ય

સંગ્રહ

સ્વામી લેખક મંડળ
લાહી • કાઠિયાવાડ

સવા રૂપિયે

महाराष्ट्र राज्य सरकार

महाराष्ट्र सरकार

क्र. २२९४१ दि. १४.०

३५

२. १२.

ઉ મિ

સંપાદક અને પ્રકાશક
ધૈર્યચન્દ્ર ૨, બુદ્ધ. વકીલ

[સર્વદક્ષ લેખકોને સ્વાધીન]

પ્રકાશક
સ્વાશ્રયી લેખક મંડળ
લાઠી • કાઠિયાવાડ

[આવૃત્તિ પહેલી
પ્રત ૧૨૫૦]

[સંવત ૧૯૯૬
સને ૧૯૪૦ એપ્રિલ]

પ્રકાશન એજન્ટ
ગુર્જર સાહિત્ય ભંડાર : લાઠી

[સવા રૂપિયો]

○

[કાઠિયાવાડ]

મુદ્રક : મનુભાઈ અમૃતલાલ શેઠ સ્વાધીન મુદ્રણાલય : રાણપુર

ગુજરાતના સમય નવલિકાકારીની કલાત્મક આવવાહી દુ'કી વાર્તા-
ઓનો અનુપમ સંગ્રહ

જીવનરસ

[કિંમત સવા રૂપિયો] [પોસ્ટેજ બે આના]

અભિપ્રાયો વાંચો

‘જીવનરસ’માંની નવલિકાઓ માનવ દુ'કીવાર્તાઓનો સંગ્રહ સુંદર અને જીવનના પ્રશ્નોને જીદી જીદી સુવાચ્ય છે. લેખકો પશ્ચુ કેટલું સરસ દૃષ્ટિથી જીદી જીદી કક્ષાથી જોતી લખે છે તે આ સંગ્રહ બતાવે છે. વિધિવિધ કલમોનો પરિપાક હોવાથી આવા પ્રકાશનોની આપણા આલ્હાદ મળે છે. સંગ્રહ રૂચીકર સાહિત્યને જરૂર છે. આમાં ૨૦ થી પડ્યા વિના નહિ જ રહે. વાર્તાઓ આપવામાં આવી છે—

‘હિન્દુસ્તાન પ્રજામિત્ર’

‘સાંજ વર્તમાન’

મળવાનું ઠેકાણું

ગુજર સાહિત્ય લઢાર · લાઢી · (કાઢિયાવાઢ)

યુગચિત્ર

[કિંમત ઁક રૂપિયો] [પોસ્ટ ચેકીંગ : બે આના]

ઁકજ અભિપ્રાય વાંચો

ઉત્સાહી યુવાન લેખક શ્રી ઘૈરચન્દ્ર જુદ્ધના પ્રયાસથી અસ્તિત્વમાં આવેલા “સ્વાશ્રયી લેખક મંડળ”નું આ ખીજું પ્રકાશન છે. લગભગ પંદર જાણીતા લેખકોની વિવિધ કૃતિઓનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ થાય છે. હાસ્ય, નિબંધ, પત્રકથા નવલિકા અને ચારિત્ર્યલેખનને લગતી વાર્તાઓ. ઁમ અનેક રસમય સામગ્રીનો સંગ્રહ આ પુસ્તકમાં કરવામાં આવ્યો છે. શ્રી રમેશની ‘પત્રકથા,’ કુમારશ્રી મંગલસિંહનો ‘કલા નીતરતો સૌરાષ્ટ્ર,’ શ્રી. અંબાલાલ શાહના ‘પસંદગીના લમ,’ શ્રી જુદ્ધની ‘અનિલા,’ શ્રી. કાન્તિની ‘માઢીની કબર,’ અને શ્રી. પ્રભાશંકર ત્રીવેદીનો ‘હિન્દુઓ અને પૂર્વ આફ્રિકા’નો અબ્યાસપૂર્ણ લેખ. ઉપરાંત શ્રી. મોહનસિંહ પરમારનો ‘ઉલ્લુ’ સાં વાંચન પૂરું પાડે છે. અને રૂપિયાની કિંમતમાં ૧૫૦ પાનાનું વિવિધ અને રસમય વાંચન ઉત્તેજનને યોગ્ય ગણી શકાય.

‘રવિવાર’

ભર્મિ

[કિંમત રૂપિયો સવા]

[ટપાલ ખર્ચ બે આના]

મહાગુજરાતના જાણીતા અને માનીતા સિદ્ધહસ્ત આગેવાન કવિઓના સમુહબળે તૈયાર થયેલ કાવ્યસંગ્રહ. જુદાંજુદાં છ વિભાગમાં છંદબદ્ધ અને ગેયત્વ ભરપૂર વિવિધ કાવ્યોનો સંગ્રહ જેમાં ભર્મિ કાવ્યો, દેશભક્તિ અને ઉદ્દ્યોધન કાવ્યો, ખંડકાવ્યો, કટાક્ષ કાવ્યો, અને રાસગીતોનો કૌમુદી વિભાગ. એમ કુટુંબના જુદીજુદી રસવૃત્તિ ધરાવતાં દરેકને ઉપયોગી થાય તેવો આ કલામય સંગ્રહ વહેલી તકે વસાવી લ્યો.

: મળવાનું ઠેકાણું :

ગુર્જર સાહિત્ય ભંડાર
લાઠી • કાઠિયાવાડ

વડોદરા રાજ્યના શાળા તથા સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો માટે મંજૂર ગરબા સંમેલનો, કન્યાશાળાના ઉત્સવો અને ગરવી ગુજરાતીઓના કોકિલ કંઠને સુહાવે તેવા મધુર રસ ઝરતાં રાસ ગીતોનો સંગ્રહ

રાસ માલિકા

[કિંમત એક રૂપિયો]

[પોસ્ટેજ બે આના]

એક જ અભિપ્રાય વાંચો

જુદાં જુદાં લેખકોના લખેલા એકસો ઉપરાંત રાસોનો સંગ્રહ આ પુસ્તકમાં કરેલો છે. રાસ જનગૃતિના આ જમાનામાં આવા સંગ્રહો ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ સંગ્રહ એકંદરે વિવિધતા ભર્યો અને સુંદર છે.

“સ્ત્રીમોધ”

થોડી નકલો સિલિકમાં છે. લખો :

ગુર્જર સાહિત્ય ભંડાર • લાઠી • (કાઠિયાવાડ)

સુધારીને વાંચજો

પેજ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૧	૨	ઝૂકતી	ઝૂકતી
૧૧	૭	પૃથ્વી	પૃથિવી
૧૩	૧૨	જીવનમર્મ	જીવનમર્મ
૧૭	૨	બધા	બધાએ
૨૦	૪	સ્વર્ગ	સ્વર્ગ
૨૮	૧૧	શ્રેય	શ્રેય
૪૫	૮	સ્મરંતો	સ્મરંતા
૪૬	૧૭	ધૈર્યંચન્દ્ર	ધૈર્યંચન્દ્ર
૪૮	૨૧	સૌરાષ્ટ્ર	સૌરાષ્ટ્ર
૫૪	૫	કચમ	કચમ
૫૪	૧૪	નિર્દોષ	નિર્દોષ
૫૪	૨૦	બના	બની
૫૫	૨	છરી	છૂરી
૫૫	૩	નમણું	નમણું
૫૬	૬	નિરાશ	નીરાશ
૬૦	૨૫	પરકા	પારકા
૬૨	૭	અશ્રુઓ	અશ્રુઓ
૬૪	૧૫	સા	સૌ
૬૫	૮	મુગંધ	મુગંધ
૭૧	૮	જીવનદીપ્તિ	જીવનદીપ્તિ
૭૮	૧૫	સા	સૌ
૮૧	મથાળું	પૂજારણને	પૂજારણને
૮૨	૮	જામ	જામ

પેજ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૮૩	૧૪	સામજનું	સમાજનું
૮૮	૧	તુલસા	તુલસી
૯૧	૪	સહારની	સંહારની
૯૧	૮	ફાજલ	ફાલ જ
૯૭	૧૮	ગોહંચા	ગોહંચા
૯૯	૨૦	ફગોટશે	ફગોટશે
૧૦૩	૨૨	પાવો	મુખ
૧૦૪	૭	મંદ્રાકાંતા	મન્દાકાંતા
૧૦૫	૧૮	માટે	માટ
૧૦૫	૨૩	મન્દાકાંત	મન્દાકાંતા
૧૦૬	૬	પછે	પળે
૧૧૧	૧	છે	જે
૧૧૧	૧૫	હોળી છે	હોળીએ એ
૧૧૧	૨૬	સહુ	સહ
૧૧૪	૬	તવા	તેવા
૧૧૮	૬	બાણુશી	બાણુથી
૧૩૬	મથાળું	મજનું	મૂજનું
કોમ્પી વિભાગના રાસગીતોની અનુક્ર-			
મણિકામાં ૩૧માં કાવ્ય તરીકે 'કાગળના			
કુલ' એ નામ યોદી રીતે છપાયેલ છે			
૧૫૮	૧૨	૧૯૨	૧૯
૧૫૮	૧૩	૧૯૩	૧૯૧
૧૬૦	૧	રાસકુવાડી	રાસકૃતવાડી
૧૬૫	૯	વસન્તના	વસન્તની

સૂચના:—અનુક્રમણિકા દરેક વિભાગે મૂકવામાં આવેલ છે.

નિવેદન

‘ગૃહપુસ્તકાલય ગ્રંથમાળા’ના બીજા વર્ષના ત્રીજા પુસ્તક તરીકે ‘ભિર્મિ’ નામક જુદાં જુદાં વિષયના કાવ્યોનો સંગ્રહ પ્રકટ થાય છે. જેમાં ગુજરાતી ભાષાના સિદ્ધહસ્ત કવિઓથી માંડીને ઉગતા યુવાનો સુધીના લગભગ પંચાવન ઉચ્ચ વિચારશ્રેણી ધરાવતાં કવિઓએ સહકાર આપ્યો છે.

પ્રકટ થયેલ કાવ્યો માટે મ્હારે કશું કહેવાનું નથી, કારણ કે ગુજરાતના વિવેચકોનો એ હક્ક હું છીનવી લેવા ઇચ્છતો નથી. હું સંગ્રહ માટે ફક્ત એટલું જ કહીશ કે પ્રકટ થયેલ ભિર્મિ કાવ્યો, ખંડ કાવ્યો, દેશભક્તિ અને ઉદ્દ્યોધન કાવ્યો, કટાક્ષ કાવ્યો, બાળકાવ્યો અને ‘કૌમુદી’ વિભાગમાં રજૂ થયેલા રાસગીતો, એ બધામાં નવયુગની ભાવના, કલ્પના અને લાગણીનું વહન છે.

આજે કાવ્યના પ્રધાન લક્ષણોમાં આપણને કોઈને કોઈ સ્થળે નીચેના તરવો માલમ પડે છે. કોષમાં આપણને ઉપદેશની મીમાંસા સાંપડે છે, તો કોષમાં નૈસર્ગિક ભાવના; કોષમાં ગંભીર વિચાર, ઓજસ અને પ્રૌઢતા પ્રકાશે છે, તો કોષમાં પદ્યરચના પરનું પ્રભુત્વ અને ઉત્કૃષ્ટ કલા; કોષમાં ભાષાશ્રેણીનું સુવાણું આલેખન, દેશભક્તિનું નૂર અને ક્રાન્તિના ચમકારા ચમકે છે, તો કોષમાં શબ્દ લાલિત્ય અને કલ્પના તરંગો; કોષમાં જીવન નિરક્ષણ અને વિચાર ચીંતનનું વહન હોય છે, તો કોષમાં ગંભીરતા, ઉંડાણ અને માર્મિકતા ભરી અનુભવિત લાગણી; કોષમાં વાસ્તવ દર્શો કલ્પના, લયની મનોરમ્યતા અને ભાવસાન્દ્ય હોય છે, તો કોષમાં આપણને સુરેખ પંક્તિઓ દ્વારા ઉંડી ચીંતન સરણીના લાક્ષણિક અંગોનું દિગ્દર્શન થાય છે. વળી કોષમાં જીવન અને જગતનું સુસંબદ્ધ સમતોલપણ જણાય છે, આ દૃષ્ટિએ આ સંગ્રહ આપણી આજની કાવ્ય શક્તિનો નિચોડ રૂપ જણાઈ આવશે.

નવયુગની કવિતા સત્ત્વશાળી બનતી જાય છે; એ નવયુવકોના માનસનો પડધો તેમાં સંભળાય છે. એમાં આદર્શ અને વ્યવહાર, અભિલાષા અને ઉત્સાહ, ચિંતન અને મનન, વ્યથા અને મંથન, સંસ્કાર અને પ્રેરણાના બળો આજની કવિતાને રંગી રહ્યાં છે. આપણી કાવ્ય સમૃદ્ધિ દિન પ્રતિદિન રંગબેરંગી પ્રકાશમાં વધુને વધુ નૈસર્ગિક સ્વરૂપે વિકસી રહે, કવિત્વ શક્તિનો ફાલ આપણને એ રીતે વધુ ને વધુ મળતો રહે કવિહૃદયનો ભિર્મિ પ્રવાહ વધુ ને વધુ વેગવાન બનતો રહે અને લોકોની અભિરૂચી કાવ્ય વાચન તરફ વધુ ને વધુ તિવ્ર બને એ જ આશા ધૃષ્ટિ અને અભ્યર્થના સાથે.

શાન્તિગૃહ
તા. ૧૫-૪-૪૦

}

દ્વિતીય ૨૭૫

સૌ ભા ગ્ય

સંપાદિકા : અ. સૌ. ધાનપ્તામહેન મજાસુદાર

શ્રી લેખિકાઓના સહકારે તૈયાર થયેલ ગદ્ય અને પદ્યનો સંગ્રહ, જેની પ્રસ્તાવના, ચિત્ર પ્રત્યાદી શ્રીઓના જ સહકારે તૈયાર થયેલ છે. આ અનુપમ સંગ્રહ જુનમાં પ્રકટ થશે.

ભર્મિ

કાવ્યો

[ચિત્રકાર : કુ. શ્રી. મંગળસિંહજી : લાઠી]

અનુક્રમણિકા

કાવ્યકુ' નામ

૧. કવિને :

૨. કા' નિશા ?

કવિ

શ્રી. ગણપતરામ રે. ત્રિવેદી

શ્રી. સુન્દરમ

૫૪

૬

૧૦

૩. સાથીડાને :	શ્રી. પતીલ	૧૧
૪. શાલ :	શ્રી. મોહિનીચન્દ્ર	૧૨
૫. મંડપ :	શ્રી. ભગીરથ મહેતા	૧૪
૬. કદિ ન્હોતું જાણ્યું :	શ્રી. ગણપતરામ રે. ત્રિવેદી	૧૬
૭. વસંત વિરહિણી :	શ્રી. પતીલ	૧૮
૮. બસુરી વીણા :	શ્રી. વાસુદેવ જાની	૧૯
૯. એક ધ્યેય :	શ્રી. વાસુદેવ જાની	૧૯
૧૦. વર્ષા :	શ્રી. વશરામભાઈ જી. પટેલ	૨૦
૧૧. જનની :	શ્રી. વશરામભાઈ જી. પટેલ	૨૧
૧૨. મને ગમે છે બસ :	શ્રી. ઉમેદરાય એમ. ભટ્ટ	૨૨
૧૩. વિશ્લેષ :	શ્રી. ઉમેદરાય એમ. ભટ્ટ	૨૩
૧૪. ગ્રીષ્મ-વર્ષામિલન :	શ્રી. કેશવલાલ દ્વિવેદી	૨૪
૧૫. ચીસ :	શ્રી. પ્રભાશંકર ત્રિવેદી	૨૫
૧૬. આમંત્રણ :	શ્રી. મલયભદ્ર	૨૭
૧૭. ઉચ્ચ પદવી :	શ્રી. અભિલાષી	૨૮
૧૮. દુઃખીશ્વાન :	શ્રી. માધવજી મો. પટેલ	૨૯
૧૯. તાડને :	શ્રી. પુરુષોત્તમ પું. શાહ	૩૦
૨૦. વર્ષા-વિભુની કળા :	શ્રી. અભિલાષી	૩૧
૨૧. દેવી :	શ્રી. શાન્તિલાલ મહાજન	૩૨
૨૨. દેવી :	શ્રી. શાન્તિલાલ મહાજન	૩૩
૨૩. નારી :	શ્રી. શાન્તિલાલ મહાજન	૩૪
૨૪. અનંતતાને આરે :	શ્રી. ચંદ્રશંકર ધિ. પંડ્યા	૩૫
૨૫. સ્વપ્ને સુંદરી :	શ્રી. હિરાલાલ ધિ. પંડ્યા	૩૭
૨૬. સંસાર બંધન :	શ્રી. હિરાલાલ ધિ. પંડ્યા	૩૮
૨૭. કોકિલાને :	શ્રી. હિરાલાલ ધિ. પંડ્યા	૩૯
૨૮. તુંને :	શ્રી. મીનુ બરજેરજી દેશાઈ	૪૦
૨૯. વિધવા :	શ્રી. કેશવલાલ દ્વિવેદી અ. સૌ. બાનુમતિ દ્વિવેદી	૪૧
૩૦. ભિમિના ઉછાળા ;	શ્રી. ખુદાબક્ષ અ. શેખ	૪૩
૩૧. પ્રાર્થના	શ્રી. પુરુષોત્તમ પું. શાહ	૪૪
૩૨. વેદના : અહિંસા :	શ્રી. લવજી રાવલ	૪૫
૩૩. સીમન્તિની;	શ્રી. ધૈયંચન્દ્ર ર. યુદ્ધ	૪૬

કવિને.

[વસંતતિલકા]

તુ હુન્યવી કદરની પરવા કરે કાં ?
લોકાપવાદ ભયથી તું હજી ડરે કાં ?
સિંધુ, સરીત, શશી સૂર્ય, ઉડગણોની-
સાથે સદા વિચર તું અહીંની પડીશી ?

મોજાં ઉડે ઉદ્ધિનાં મળવા શશીને
ને જો પતંગ જલતા દીપમાં ઝુકાવે;
છો ને કહે જગતના જનમૂર્ખ એને:
લોકોક્તિની ન કદિ એ પરવા કરે છે.

તું વિશ્વમંથન તણ્યાં સહુ ઝેર પી જા !
ને સર્વને પીરસજે અમીના કટોરા :
તું ખોદજે અદીઠ આ ભૂમિના ખજાના
ને સિંચજે રસીકતા અમ જીવનોમાં

દીવો થયો તું બળવા બળતો રહેજો
વિશ્રાંતિ કે શિથિલતા તુજને ન છાજે

ગણપતરામ રે. ત્રિવેદી

કાં નિશા ?

તરલ રંગભરી લસી સંધિકા,
મૃદુલ શુભ્ર નલે હસી ચંદ્રિકા,
ચરણ—આહટનું શ્રવણાતુર
નિશિતદે ધબકી રહ્યું કેા ઉર.

સખી પધારી મુખે અવગુણન,
ચરણ મંદ, હતો સ્વર કુણિત.
હયુક ખેસવી એ મુખથી પટ,
નિરખ્યું નેણથી નેણ ભરી મિટ.

હૃદય થીજ્યું, સુઘોર નિશાતણી
વદન વ્યાપી ઘટા ધન સોગુણી.
ખણતું ભૂમિ ઉણું ઉર ય્વાનિમાં,
ઊચર્યું મંદ વિલાપત વાણીમાં:

ઉભય અંતર એક હતી સ્પૃહા,
કરી મુકી શું નિશાની ઉપા અહા !
તવ મુખે અવ, એા સખિ ! કાં નિશા ?
ઉજળી જ્યાં ઉગવાની હતી ઉપા ?

મુન્દરમ્

સાથીડાને

[મંદાકાન્તા]

સાથીડા રે ! જળ થકી બહુ ઢાંક ના બ્હેલ તારી,
જતી તુટી બરથી ઝુકતી પાતળી કેડ મારી :
બેઠેલીને ઉરની બળતા એકલી આમ પીઠે
વાતો મીઠી વગર વસમે રાહ તે કેમ નીઠે ? ૧

ભિંચા ભિંચા મઠ સમ દીસે ભિજતા ધૂળ મોટા,
દેતા ઢાંકી નજીકની ઝડી, દૂરનાં વૃક્ષ મોટાં;
આકાશે કે પૃથ્વી પર છું તે ન જાણી શકાતું—
સાથીડા રે ! કથ, કથ મને, ક્યાં હશે આ જવાતું ? ૨

મેં તો માઈં સકળ તુજને સોંપ્યું છે સાથ માગી
જે દહાડાની તુજ તરફની ભાવના ભવ્ય જાગી.
ચકો ફેરા જયમ મળી જતા એકતાં માંહી આરા
તર્કો મારા ત્યમ સ્થિર થતા પ્રેમ માંહે તહારા. ૩

સાથે તારી નીકળી હું હતી સ્નેહની સૌમ્ય આશે,
દે ના થાવા હત સુખ મને આમ પહેલા પ્રવાસે.
દેખાડયું શા બપતું મુજને ફર ચાતુર્ય તારું,
રક્ષી જે તું નહિ નહિ શકે સાથ તે સ્વાસ્થ્ય માઈં ? ૪

અંદેશાઓ મહીં મુકી મને ભાગ્ય ફેરે બરોસે
ફૂલોને ફૂલેશે અગર મુજને જે સદાકાળ ખોશે ?
તારાજીને કરી વિરહની પ્રાપ્ત હૈયું પનોતું
મિથ્યા આશ્વાસનથી ન થશે બંધ બેકામ રોતું. ૫

દે પાડી તું બળદ હળવા હેતથી રાસ તાણી;
થાશે રાજી કર થકી મીઠા ચાબડે પીઠ પ્રાણી.
ધીમી ધીમી ગતિ કરી બધો નાખશું પંથ કાપી :
વેગે બ્હેતા કર ન શકતા કામ સંગીન આપી ૬

શોલ'

[પૃથ્વી]

સુકા નીરવ જાડયમાં હસી ઊઠી મીઠી રેલશો !
 અનની વનલોભમાં વહી રહી નદી એક જ્યાં,
 તહીં અરધ ડૂબતે શરિર હું વસી પાણીમાં,
 અને વરસ કૈંકની અરધ સુરખી મેં ચૂમી.

*

ઊગે સૂરજને રમે કિરણ ખેલી આ અંગપેં
 ગ્રહું પરમ ચેતના અખુટ એક સામર્થ્યની.
 નિશા ઉતરીને મને વિપદ ઘેર અંધારમાં,
 લસંત સુખ સિંચતાં સ્વપનમાં રમાડે લઘ,
 જહો જગત આ બધું ગગન સાન્ધ્યના તેજથી
 ખીલે, ધનુષ્ય દેવનું ઝગી ઊઠે ઉરે માહરે.

*

ઝિંકે મલિન વસ્ત્ર સૌ મુજ પરે, કડું સ્વચ્છ એ,
 હડું વસનનો બધો મળ, છતાં રહું ઊજળી.

*

સદા સતત ગીતની વિમળ ધાર જે ગૂંજતી
 સરે સરિતઅંતરે, વિશદ પાન તેનું કરી.
 અને નગર લોકનાં હરખશોકનાં અશ્રુઓ
 ઝરે મુજ દિલે, બધાં સ્મરણ તેહનાં સંભરી,
 વળી ગહન રાત્રિમાં અચર તત્ત્વ લેખાં મળી
 કરી અનુપ નૃત્ય જ્યાં પ્રકૃતિદેવને રીઝવે,

તહીં કરી હું માહરું નિપુણ નૃત્ય ને ટેકવી,
રહું જીવન આ મળ્યું: સકળ પૃથ્વીમાં પાંગરે.

*

મને જડ કહી બધા મનુજ કેમ સંબોધતા ?
ઉંચે નલ મહીં ઝગે—ઝગઝગે ઝીણા તારલા,
તહા તિમિર ઘોરમાં ઝબક મીટ માંડું અને
પછી હૃદય રેડીને મધુર ગોઠ તારા થકી
કરું કદિ ન સૂણી તેં સરલ સ્ફૂરતી એ ગિરા ?

*

મને જડ કહી બધા મનુજ કેમ ઉવેખતા ?
“કરો શરીર વજનું વિપદધા ખમો કારમા,
ઉઘાડી મુખ ના કદી હરફ એક ઉચ્ચારવો,
નહિ ભટકવું જગે, અગળ ભેસવું આસને
શ્રદ્ધા જીનનમમને જીવન કોરવું ચાંદિશે,
લઈ મનુજપાપને વિરલ પુણ્ય વિસ્તારવું
પછી ખપી જશે ભલે સકળ કાય એ સિદ્ધિમાં
અને અમર પ્રાણ આ અખિલ વિશ્વશું જોડવો.”

લખ્યા અમર અક્ષરો નિરખવા અને વાંચવા,
લગીર શ્રમ વેઠીને હૃદય માહરું ખોલીને,
પ્રયત્ન કદિ આદર્યો ? શીદ ઉવેખતા તો પછી ?

મોહિનીચંદ્ર

૧ શીલ-વચ્ચ પ્રક્ષાલન પથ્થર બાહ્યવચમાં વામક-વરાંસી (કપડવણ્ણ) માં
ધોવાના પથ્થર ઉપર સાંપડેલા અનુભવનું એક રાખદંચિત્ર. કર્તા

મંડપ

પ્રાસાદ શો મંડપ એક ભલો
 ઝગી રહ્યો અન્દરના પ્રકાશથી;
 નોચીઝને કેવળ અદ્ય ભૂવી.

આકર્ષિતો તોય અનેક ચક્ષુઓ
 અનેક હાદે પુલકો જગાડતો
 અન્દરના પ્રકાશથી.

ને એ પ્રકાશે પૂરતો પ્રકાશ
 અહીં હશે અર્બુનવીર કોઈ
 ફેકેલ તીરે અગણિત લોકને
 શૂરત્વની એક અખંડ સિદ્ધિ
 ખતાવનારો:

હશે મહા કેસરી પૃથ્વીરાજ શો
 સંયુક્તાને લઈને
 ધડકતી નિજ સોડે દબાવી ચુમન્તો
 ઇપાયો દ્વાર તારે:

ને કાલિદાસે ચિતરી શકુન્તાલા
 દુશ્યન્તા કેરા વિરહે બનેલ
 આકુળવ્યાકુળ બહાવરી શી
 તેની ભૂમિકા લઈ કે નટી ઘાં
 કરી રહી મુગ્ધ હશે રસિકને;

દ્યાં મેનકા ઉર્વશી નર્તતી હશે
પદ્મંગુલિઓ તણી રેખ દાખવી:

એન્ટોની શો, સીઝરનો ઉપાસક
જગાવવા સીઝરની વિરૂદ્ધના
સૌ લોક માંહે સનમાન એહનું
ચઢાવીને ઉઠે

જમર. કંઈ લાલી અગનશી
' લલાટે વ્યાપે, ત્યાં

બળ સહુ ભરી મુઠ્ઠી ઉંચકી
સંબોધતો લોકની મેદની હશે;

ધંધુ અને બુદ્ધ, જહોન ને સીતા
તણાં હશે શિષ્યનું દ્યાં પ્રદર્શન:
ઓમાર ખચ્યામ તણી રૂબાયતો
પ્રેમી તણી ચિત્રકૃતિની કલ્પના
લૈને કૃતિઓ અહીં ચિત્રકારની
હશે; નિહાળી કંઈ પ્રેક્ષકો જે
દખાવતા અંગુલિ ઓછ મધ્ય.

સૌન્દર્યનું શેષ પળેક પામતાં
વિરાટનું રૂપ પ્રમાણી લેતા
અહીં હશે શું ન શું કોણ જાણે ?

ભગીરથ મહેતા

કદિ નહોતું બાણ્યું

[સિખરણી]

રમન્તાં નિશ્ચિન્તે શિશુ જળ હતાં આપણુ ખંને
બાણ્યન્તાં બાપુની શીળી મધુર છત્રાવડી નીચે
વિચારન્તાં કેવા થઈશું બહુ મોટા ભણી ગણી
પિતાને શીરેથી લઈ લઈશું ખોળે અબઘડી

રમન્તાં ખેલન્તાં રડી-ઝઘડી પાછા હળીમળી
રચન્તાં ભાવીની સ્વપનભૂમિ કેા સુખદ ઘડી
પરન્તુ કોઈનાં કદી પણ ફળ્યાં સ્વપ્ન સઘળાં ?
અરે તેવે મ્હારા પણ છૂટી ગયા સ્વપ્ન મણુકા.

હતું મેં માન્યું કે બહુજ બડભાગી હું સહુથી
હું મારાં આયુનાં વનપથ વટાવીશ સુખથી
જગે છેલ્લી નિદ્રા લઉં અનુજ ! તારા કર વિષે
અને મૃત્યુ-ગાથા મુજ તું લખશે લેખિની વડે.

રમ્યા કિલ્લાઓ મેં કલપન વિષે રમ્ય મધુરા
પરંતુ લેહો કંઈ વિપરીત હશે નક્કી વિધિના
હથોડા ઠોકાયા મુજ સ્વપન પે કેા અણુદીઠા
મથ્યાં હાસ્ય સ્થાને નયનજલ મારા નશીબમાં

કદિ નહોતું બાણ્યું અવધ તુજ આવી ટુંકી હશે
શું થાયેલા રકતે તુજ-મુજ સંબંધેા તૂટી જશે
મને ઓકાકીને તુજ વિરહનું દુઃખ સહવા
મૂકી ચાલ્યો જશે તુજ સ્મૃતિ પરે બિન્દુ ધરવા

અને ન્હોતું બાણ્યું જીવન જલધારાં મુજ થશે
 ઉરેથી ઓચિંતા રસકસ બધા ઉડી જશે
 અને ભાવી કેરી ધનવન ઘટાઓ વટવવી
 અકેલા ધોરીને ચકટની ધુરા સ્કંધ વહવી.

ન બાણ્યું બંધુ હું કઈ અદીઠ ભોમે તું વસતો
 તથાપિ મારા આ ઉર મહીં સદા વાસ તુજનો
 કદ્દ જે સૌ વિષો જગતમહિ હો તે મુજ હબો
 પરન્તુ બહાલા એ મુજ અનુજ ને શાંતિ ચિર હો!

કદિ બન્ધુ બ્યોમે મળીશું પળ ખોલીશું ઉરનાં
 રહ્યાં મારે તો હ્યાં તુજ સ્મૃતિ તણાં મિષ્ટ ઝરણાં
 પડે બે બિન્દુસં તુજ સ્મૃતિ પરે નેત્ર જળનાં
 સ્વીકારી લેજે એ મુજ જીવનની ધન્ય પળનાં

ગણુપતરામ. રે. ત્રિવેદી

(તા. ૧૧-૧-૩૯ ના રોજ સ્વર્ગવાસી થયેલ મારા યુવાન લઘુ બંધુ
 નટવરલાલની ત્રીમાસીના રોજ સ્વ. ની સ્મૃતિ તાજી થતાં હૃદયભાર
 અસહ્ય થઈ જવાથી આ કાવ્યના સ્વરૂપમાં બહાર નીકળી આવ્યો.-લેખક]

વસંત વિરહિણી

[મગજ]

આવી વસંત વનમાં, ગુલઝાર અને ગુલશનમાં,
 આવ્યા પ્રાણેશ છતાંયે પરદેશ થકી ન વતનમાં !
 રહી ખીલી ખીલી ફૂલ ક્યારી, પ્રસરી રહી ખુશખો પ્યારી;
 નવસૃષ્ટિ જણાતી સારી તર નાઝ અને નર્તાનમાં.
 આ વનસ્પતિ આ વેલી ને જોડ પંખીની પેલી,
 સહુ રહ્યાં ખેલનો ખેલી નિજ કોડ મુજબ કાનનમાં :
 આનંદ મહા અભિનવમાં ઉત્સાહ તણા ઉત્સવમાં
 ગલીએ ગલીએ જન પ્રેમી, ભમતા ભમરા વનવનમાં.
 જુદી જુદી દિશામાં જગની, અનુસાર દૃઢ્યની લગની
 જન ભરે પ્રમાદી પગલાં અતિ જોશ ભર્યા જોખનમાં.
 નિજ સ્થિતિ સ્વભાવ પ્રમાણે સહુ કાર્યધુરા નિજ તાણે :
 માથૂક જીએ દર્પનમાં, નિરખે આશક નયનનમાં !
 કરવા વ્યાકુલ મન હળવાં સહુ ચહે સ્વજનને મળવા,
 થતી રાત સુરોની રાતો આશ્લેષ અને યુગ્મનમાં.
 આવી ઋતુ રસથી જ્યારે, વનમાં, ઉપવનને ક્યારે
 શરદે નિજ પગલાં ત્યારે રોપ્યાં મુજ શૂન્ય સદનમાં.
 ક્યાં મૂકે વિરહિણી માથું છાંડી છે પ્રિયતમે જેને ?
 આશ્વાસન કોનું જ એને ? તન જેહ રહું નથી તનમાં !
 નહિ પત્ર, પત્રની આશા, મળવામાં માત્ર નિસાસા;
 રહી ગયા, પતીલ, મહારા મનતણા મનોરથ મનમાં !

પતીલ

અસુરી વીણા

સીધેજ રસ્તે સૌ કો' જશે હા,
ને પન્થ ને એ કરશે જ પુરો;
કિંતુ ન મારે જવું એજ રસ્તે,
જવું પથે, જ્યાં જનકે જતાના. ૪

બલે બર્યા કંટક શૂળ પન્થે,
અને રહી છો ખીણ કંકે ભાંડી;
પકુ, પકુ, તોય ફરી ભભો થે,
કાપી રહું ! હું નિજ પન્થ ધોરી. ૮

છે તાર-તૂટી અસુરી વીણાને,
બલે અસુરાં મમ ગીત વાગે;
છતાંય ગીતો ગળવી અસુરાં,
રહું ધપન્તો નિશ દિન પન્થે. ૧૨

વાસુદેવ જાની

[મિત્રો]

એક ઇચ્છા

સંસારના મારગ સર્વ સુના,
ભાસે દિશે સૌ ધન અધકાર;
નિરાશ થૈ એકલ આયુડું હું,
ના મિત્ર કે જીવન સાથી કોઈ-૪

બમી રથો કોતર કંદરામાં,
પ્રકાશની આશ હવે રહીના
બલે તૂટે જીવન તાર મારા;
કિંતુ રહી અંતર એક ઇચ્છા-૮

ના ચંદ્ર કે તારક સાથ ભિડું
કે ના હવે કાયલ ગીત ગાવાં
કંગાલનાં અશ્રુ લુછી રહું હું
નાચી રહી અંતર એક ઇચ્છા-૧૨

વર્ષા

[અંજની ગીત]

પ્રજ્જ્યાં તાપે પડ ધસ્તીનાં,
જળ વિના રસ-જીવન ખૂટ્યાં,
વસુધરાએ શબ્દ પૂકાર્યા.—ઓ આવી વર્ષા ૧

સ્વગમહિં ત્યાં સુર સભામાં,
સુધાનાં રસ પાન થતાંતાં,
રસ ખિંદુ પૃથ્વીમાં વરસ્યાં,—ઓ આવી વર્ષા. ૨

નંદન વનમાં કલ્પતરુને,
સુર માળી જળ-જીવન સિંચે,
શેવ બિચારી સૃષ્ટિ ઝીલે,—ઓ આવી વર્ષા. ૩

સૂરજદેવે સાગર શોખ્યા,
વારિ ભરતાં વાદળ બાંધ્યાં,
ચપળા ચમકી વ્યોમ છળમાં,—ઓ આવી વર્ષા ૪.

આલ અટારી કાજળ ઘેરી,
મેઘાડંબર ગર્જન ભેરી,
શમતી તૃષા સૃષ્ટિ કેરી,—ઓ આવી વર્ષા. ૫

અબગણે સુસ્વાંગ સજાવ્યા,
શ્વતાંબર શ્યામાંબર કીધાં,
વ્યોમાંગણથી વારિ છાંટ્યાં,—ઓ આવી વર્ષા. ૬

વશરામભાઈ છ. પટેલ

જનની

[અંજની ગીત]

વિષ-વમળ સંસાર ભર્યો થું !
 વિષ વલોવી અમૃત દે તું !
 જીવન-સૌરભ-સાર સુધા તું !—વંદન હો જનની ! ૧
 જીવનમાં તેં જોમ ચડાવ્યાં,
 પિંડ-પ્રાણ બળ-જીવન દીધાં.
 દેહ નીચોવી દૈવત પાયાં,—વંદન હો જનની ! ૨
 માનવતાનાં અમૃત મીઠાં;
 ગળથુથીમાં સ્નેહ સીંચ્યાં,
 તારી જોડ જડે નહિ જગમાં—વંદન હો જનની ! ૩
 જીવનની તું પાવક જવાળા,
 ઉર-ઉરની શ્રી ચેતન ધારા,
 દુનિયાની તું દેવી—માતા !—વંદન હો જનની ! ૪
 દેશ પ્રજાની પ્રાણ પ્રસૂતા,
 ભાવિ યુગ તણી તું છાયા,
 જીવ-જીવ જીવું નમન હું તારાં,—વંદન હો જનની ! ૫
 ‘જીવન ભોગે જીવન દેવ’
 સ્વાર્થથી કેરું સૂત્ર અનેરું,
 તને વિસારી કેને સ્મરવું ?—વંદન હો જનની ! ૬

વશરામભાઈ જી. પટેલ

મને ગમે છે બસ એજ જિન્દગી !

આપો મને જીવન હું ચહું જે, મારી કને આજ ઝરા બલે વહે;
આકાશનું અંતર આપજો મને, સપાટ ને સુંદર રાહ આ મને.
આકાશના તારક સ્વપ્ન સંગે, પોહું બલે હું સરિતા કિનારે;
ને રોટલો એ જળમાં ઝબોળી, પોપું મને ના કંઈ અન્ય વાંછા.
પાશેનું પેટ હું એમ છો ભરું, આ જિન્દગી શાશ્વત છો ટકી રહે;
મને ગમે છે બસ એજ જિન્દગી, ઝંઝાનિલો વાય પ્રચંડ આ જગે.
બલે મને એ દમવા ચહેને, મને સદા પૃથ્વી સપાટ રસ્તો;
આપો પછી એ પરવા ફિરસ્તો, સંશોધતો ના કંઈ પ્રેમ આશ વા.
પૈસા તણી ના પરવા લગીર, જાણું નહું કો મુજ મિત્ર આ જગે;
બધીય છે અંતર વાંછના જે, આકાશને સ્વચ્છ સપાટ રસ્તો.
પણું ખરે પાન ખરે બલે ને, કોકિલ કલ્લોલ બલે શમે ને;
છો ને શિયાળે મુજ અંગ ધ્રુજતું, કદાચ મીઠી કંઈ તાપ હૃંકમાં.
મને ન તેની પરવા લગીર, ન લેશ હેમન્ત શિશિસ્તી તમા;
બધીય છે અંતર વાંછના જે, આકાશને સ્વચ્છ સપાટ રસ્તો.

આ જિન્દગી શાશ્વત છો ટકી રહે

મને ગમે છે બસ એજ જિન્દગી ?

ઉમેદરાય એમ બદ.

વિશ્લેષ

[૫૫૫]

વહે ઝરણુ નિર્મળા સરી જતાં સરિતા બાણી,
સુરમ્ય શુચિ નિર્ઝરી નિજ સરિપોતને મળે;
સદા વિમલ લાગણી પરમ પ્રેમને પોષતી,
મીઠી અનિલ હૃદય વિશ્વમંદિ વંદના પામતી.

રમે જગત પ્રેમના વિમલ વારિ આન્દોલને,
શમે દૃઢ્ય શુષ્કતા પ્રણયથી જ વિશ્લેષ સૌ;
નથી કંઈ જ પૃથ્વીમાં અટુલું આત્મ સંગાથીથી,
તથાપી કયમ માહરે અટુલું આ બનવું જગે.

ઉંચે ગગન ચુમ્બવા અધીર આ બને પવતો,
તરંગ જલધિ તણા સમજ સાથીની ગોદમાં;
ચુમે મરુત વિશ્વને, ચુમત સૂર્ય રશ્મિ ભૂમિ,
શશિ શિતળ વર્ષણે બનત તૃપ્ત આ અમ્યુધિ.
બને મુદિત પૃથ્વીને નલતણા ઉડુ નેત્ર સૌએ;
તથાપી કયમ માહરે ઝુલવું મિત્ર વિશ્લેષ !

ઉમેદરાય એમ. લાટ.

ગ્રીષ્મ-વર્ષા મિલન

સૂકાએલા સરવર તટે શુષ્ક ડાળી નમેલી,
એ છાયામાં જયમ ત્યમ કરી, એક વૃદ્ધા ઉભેલી;
ભાલે મૂકી કરચલી ભર્યા, હસ્તના નેજાવાને,
આઘે-પાસે અવનીતલમાં, ફેરવે ચક્ષુઓને:

મધ્યાકાશે રવિ નીજ કરો, સેરવે છે ધરાએ,
નીચે જોતાં જળ-થળ જલે, કોઈનાં આંસુડાંએ:
ત્યાં સામેથી સરવર તીરે, કિતરી યુવતી ને,
વૃદ્ધા જુએ નીરખી નીરખી, આવતી યુવતીને:

ધીરે ધીરે દઢ ડગ ભરે, યુવતી સ્થુલ પન્થે,
લીલી કેડી પડી જતી હતી, મેઘ છંટકાવ સાથે:
સૂકાએલા સરવર મહીં, ચેતના સેર છુટી,
ફૂટ્યાં પર્ણો નવલ વિટપે, સ્થુલની પાળ તૂટી:

‘આવો ખેટા’ કહી મૃદુ સ્વરે, મસ્તકે હસ્ત મૂકી,
વૃદ્ધા ખોલી અવનત મુખે, ઉષ્ણ નિઃશ્વાસ મૂકી:
‘ખેટા હું તો નથી મૂકી જતી, હાય ! જવલન્ત ભાવિ,
હા ! સૃષ્ટિની નૂતન ઝરતી, કુંજને શે જલાવી !

ખાપુ ! રેડી રસ નીરસમાં, જોમ ઉઝળ્ય ભાવિ,
ને ઉઝળો ગત સમયને, સ્થુલમાં સૂક્ષ્મ લાવી.
વૃદ્ધા ધૂંજે વિવશ ચરણે, યુવતી છેક ઝુકી,
ત્યાં તો વૃદ્ધા હતી નહિ પછી, એક મેના ટહુકી :

કેશવલાલ દ્વિવેદી.

ચીસ

[પૃથ્વી]

ભમે હૃદયવૃત્તિ : જીવનપથે રહું નીરખી,
સરે સરર કારમી : અટકતી પણ પ્વાન્તમાં.
ઊભું જડ થઈ, છતાં ઉરવિપાદ આ ઊભરે,
વહે નહિ તદા જરી ઝરણુ હર્ષનું અંતરે.

સુષ્ટું, અહ ! સમીરની લહરમાં નિસાસા સરે !
કળાય જન એક ક્રો તિમિર માંહ છાયા સમો.
ખસે-ગમન થાય ક્યાં? અવર પાસ? ના, હું કને!
વદે નિકટ આવતાં હૃદય ચીરતી ચીસથી :

‘તમે ઉદર રીઝવી જગત તૃપ્ત માની રહો,
દિનો તક ન પામતા કદિક મિરિકનો ભાખરી;
તમે ઉદર રીઝવી અગમની કથાઓ લખો,
જડે ન જડતા વિના નહિ જ અન્ય દીનો મહીં.

પસાર દિવસો થતા; નહિ જ જિન્દગી જીવતા;
રસાળ કવિતા અને સહુ વિલાસ ઊડી જતા.
સુકાય અભિલાષ સૌ, પરમતા રહે દૂર, ને,
જલે સકળ શક્તિઓ; કદિ ન શાંતિ આ જીવિતે.

અથાગ ઉરમંથને સહુ વિચાર મૂંઝાવતા,
અમે જગતપાટલે ન મુખમાંહ સંસારમાં;
સમાજ ગણતું અમે સમજતા ન સંસ્કારમાં,
હુધા પ્રબળ દૈન્યની ઉર દહે છ સંસ્કારને.

હુધા પ્રબળ દૈન્યની ભરખતી ઘણી પ્રેરણા,
જલે પ્રબળ ભૂખથી ઉર વસી બધી લાગણી.
અને નહિ જ ભાવ માત્ર બળતા અમે દીનના,
ખરે દુઃખ અને ભૂખે જીવનની જલે ચેતના.

તમે કદિક દેખતા ગગન માસ આપાઠમાં,
 અમાસ સમ મેધલી ન્યમ વિભાવરી જામતી.
 ભરેલ ભવવાટ એમ તિમિરે રહી કાપવી,
 રહે સતત કેમ એ ગમનમાં દિશાજ્ઞાન કે ?
 દિવાલ નિજ હૃદયની મનુજ દીનરકતે ચણી,
 વિલાસ નિજ મા'ણવા દીનની ભાખરી ખૂંટવી.
 સમાજ નિજ આપદા સમજવા નચિંતું રહે,
 દટાય ત્યમ રાષ્ટ્રનો જન જગે છતો જીવતો.
 દ્રવે વ્યતવાદળી ત્યમ દિલો અમારાં દ્રવે,
 રડે હૃદય ને થતો લવણુ શો લવ આંસુડે;
 હતી નવ હતી થતી વિવિધ શક્તિ જન્મે મળી,
 સડાય જગઝોટલો અગર ઉજ્જડ સ્થાનમાં.
 ઊભી ધર પછીત પાછળ દિવાલ ખંડેરની,
 પડેલ યુગજીર્ણ કે ગૃહતણાં ન્યહીં અસ્થિઓ.
 ત્યહીં ગગન હેઠ એકલ થયા અભાગી તણું,
 થતું કદિક મોત કે સમયની અનિષ્ટ દાણું.
 જતાં કર કૃતાંતને નહિ મળે ત્યહીં પાસ કે,
 ત્યહીં નહિ સડોદરો, નહિ જ રે મીડી માવડી.

...

કરે તિમિર સાથ હા ! પ્રકૃતિ તાંડવનૃત્ય, ને,
 હસે તરલ તારલા : ત્યમ હસે છ છાયા ઊભી !
 હતું કદિ ન હાર્ય એ-રદનથી કડોરું હતું—
 ગર્ભ હૃદયમર્મમાં સકળ ચીસ એ કારમી;
 કળાય ઉરભગ્ન એ તિમિર માંલ છાયા ભળી.

પ્રભાશંકર ત્રિવેદી

આમંત્રણ

લીલાં ક્ષેત્રો પરવત ખીણો શૃંગ તુષાર છાયાં,
ખીજ તત્ત્વો કુદરત તણાં ઇશની સર્વમાયા—
દીધી મેળો મુજ સહ રહી માણવા હોય ઇચ્છા;
તો તે માટે શશિમુખધરા પ્રેયસિ મ્હારી તું થા. ૪

આથે વારિ વિમલ સરિતાનું ઉચેથી પડે છે,
ઘેરા નાદે નિજ જનકની કીર્તિગાથા કવે છે,
એમાં પંખી સૂર પૂરવતાં દિવ્ય સંગીત વહે છે,
જે સૂણીને દદયખીનના તાર નાચી ઉઠે છે. ૮

સ્વચ્છંદે સૌ વનપશુ અને પક્ષીઓ ભીતિ હીણાં,
નાચી ફૂદી વનકુળ જમીને પીએ મિષ્ટ પીણાં;
એ સૌ સાથે ભગી જઇ થવા એક જો હોય ઇચ્છા,
તો તે માટે કમલ નયના પ્રેયસિ મ્હારી તું થા. ૧૨

કૃષ્ણપદ્મે અવનિ ઉતરે શામળો અંધકાર,
ત્યારે ઊંચે નભપટ મહીં થાય શોભા અપાર;
ઝીણી ઝીણી નવલનવલી ભાત રૂડી રચાને,
દીવી મૂકી રજની પતિનો નાટકો રાસ લે છે. ૧૬

પુર્ણિમાએ નભ વિહરવા પૂર્ણ ઇન્દુ ખીલે છે,
ને આંહિની સકલ વનશ્રીને રૂપાથી રસે છે;
લીલી શખ્યા ઉપર સુધ એ દેખવી હોય શોભા,
તો તે માટે સિંહ કટિધરા પ્રેયસિ મ્હારી તું થા. ૨૦

યુગો પૂર્વે પ્રગટ્યું નહોતું પાપ જ્યારે ધરાએ,
 જીવ્યાં'તાં જે જીવન વડીલો આપણું વિશ્વ બાગે;
 ઘોળું શીળું જીવન યદી એ જીવવા હોય ઇચ્છા,
 તો તે માટે ગજગતિધરા પ્રેયસિ મ્હારી તું થા. ૨૪

[અનુક્રમ]

પ્રેમી દ્વેષી દુનિયાના દુઃખનો ભાસના થશે,
 પરંતુ મુક્ત આત્માનું સુખ સંપૂર્ણ લાધશે. ૨૬

મલયભદ્ર

ઉચ્ચ પદવી

“ શો તારૂ ઉચ્ચ વધિયો અતિ આલ સુધી
 મોટો છતાં પથિકને નહિ શાન્તિ આપે;
 તેવા ય સૌ જન લલે અતિ શ્રષ્ઠ કૂહાવે,
 શું કામની પદવી ઉચ્ચ મળી છતાં એ—
 ના શ્રય, કોઈ જનનું કરી ને શકે તો !”

: સુલતાનપુર :
 [ગોંડલ રેલ્વે-કાઠિયાવાડ] }

“ અભિલાષી ”

દુઃખી શ્વાન

[મંદાકાન્તા]

નીચે કાને ટપટપ પડે રક્ત ઘેરૂં વહૂટી,
દુર્ગંધી જો ફર ફર ગઇ, માનવી મોં મચોડી;
'છેટે છેટે' વચન વદતા માનવી ને ઉદ્દેશે—
'એ ! એ ! મારો ઘરઘર ભમી બ્રહ્મ જો એ કરે છે.'

ખાવા કાજે ઘરઘર ફરે માનવી માર મારે,
ને જો ખીજી દૃઢ્ય દહુતી કારમી વેદના રે!
ઢોડે કયાંથી ? લથડ પગલે આથડે જ્યાં અને ત્યાં,
ને ફેંકાયે જમીન ઉપરે હાંફતો શ્વાન જો આ.

નાકે પાણી પગ તરફડે આંખ આંસુ ભરાયે,
લાંખી ચીસે રુદન કરતો—આપદાથી ઉગારે !
જો જો કેવાં ખદખદ થતાં મસ્તકે જીવડાં રે !
આથી ખીજાં નવ જગ પરે કોઇ દુઃખો વડાં રે !

આધિ, વ્યાધિ શિર પર ધરી આકરી, જો ઉપાધિ,
શ્વાસે શ્વાસે ભવન ભટકે રૂઢેમ ભિક્ષા પુકારી.

માધવજી મો. પટેલ

તાડને

ઉંચેા છેક વધ્યેા અતિશય અહો ! આકાશને ભેટવા,
મોટેરા તણી મૈત્રીનો અલખરો, હૈયે વસેલો સદા;
આકર્ષી કર્ણ કટાક્ષ મનમાં, મોટો થવા તું ચહે,
લેવા તું રસ સંપદા ગગનની ઉત્સુક ઉરે રહે.

ઉંચેરો નિજ ભાંડુથી જઈ કરે છાનીય વાતો અને—
શાખાપુચ્છ કૃપા કટાક્ષ મળવા હોંશે હલાવ્યાં કરે;
તારો ભાર વધારવા જતનથી ને રક્ષવા તું વળી,
ઉંચેરો જઈને પડે ગગનને પાયે લગીને ઢળી,

મોઢે મોટપ ભાર રાખ્ય હલકાં ભાંડું ગણીને સદા,
શુભાને મલપી રહી મમતમાં નોચું ન ન્યાળે કદા.
કિન્તુ એ રસને કૃપા નજરની સંપત્તિ સાચી રહી,
માતાના શુભ અંકમાં, ગગનમાં ત્યાંથી જ જાતી વહી;

જે જોળેા તુજને તનુપતનમાં ધારી રહે છેવટે,
તે જોળે રમતાં દઈ રસ તને ભાંડુ રક્ષાં છે અરે !
જે દી' એ ધરણી તણા તનુ વિષે દ્વેષે ન રૂંદેશે જરી,
તે દી' તુંયે ઊભો નહીં રહી શકે, મોટાઈ જાશે મરી :

અંઝાવાત થશે અને પવનને તું તો અપાટે ચડી,
—ના ઝાલો શકશે તને ગગન ને—જાશે સમૂળો પડી.

પુરૂષોત્તમ પુ. શાહ

“વર્ષા - વિભુનીકળા”

[વસંતતિલકા]

વ્યોમે થતા ગડડ શબ્દથી નાદ ભારી,
વૃષ્ટિ પડે અવનિમાં અતિ ધોધમાર;
ને દીસતું ય સઘળે સ્થળ પાણી પાણી,
ભીની ધરા કરી ઘને અતિ તૃપ્ત જાણી. ૧

વિઘટ્ટ કરી ચમક, હર્ષથી દર્શા દે ને-
પાછી ફરી ગંગનમાંહિ છુપાઈ જાતી;
કેકા કરી મયૂરી સંગ મયૂર નાચે,
વૃષ્ટિ થતાં જગતના સહુ જીવ રાચે. ૨

ઉન્મત્ત યૌવનમદે વહતી સરિતા,
હર્ષિત થૈ ઉદ્ધિ પ્રીતમ સંગ ધરિછે;
ખૂડો, વનો પ્રણયવેગ થકી વટાવી-
ચાલે ત્વરીત; પ્રણયી પરિરંભવાને. ૩

શોભે બધાં સર-નદી સલિલે ભરેલાં-
ને નિર્જરે ખળળ નાદ કરી વહે છે;
પૃથ્વી બની હરિત, તે અતિ રમ્ય લાગે,
જોતાં ‘વિભુતણી કળા’ ઉર-‘ઊર્મિ’ જાગે. ૪

“અભિલાષી”

દેવી

દેવી જ્યાં હતાં મસ્ત આપણુ બંને
ત્યાં આગ્યો કુટિલ કાલમુખો કલિ
નહોતું કોઈ જોતું વાટ એની
ઉતાવળે કાયા તરણુ તળે ઢાંકી દીધી
દેવી જોલ જોલ

જોવા તને આંખડી ઘેલી બનતી
ઉરે ઝુરે મારો પ્રાણુ બપૈયો
સુણવા તને કર્ણ સરવા થતા ત્યાં
આત્મમાં એક અવાજ આવે
શું જોલું હું શું જોલું ?

તમ પાસથી ગઈ હું દિવ્ય દેશે
તમ માટ માર્ગ સરળ કરું હું
આવો નરનારીઓ અહીં બધાં
જીવનનો અંત નથી જરા જ્યાં
ફરી કહું હું ફરી કહું

મીઠી આશિષની વીરડી વહેવડાવી
શીળી મારી છાયા ફેલાવી
ગઈ ગઈ ઊડી આત્મમાં હું તો
આવું ફરીના એ જ માર્ગે

શાંતિલાલ મહાજન

દેવી

નહિ જાણું છતાં લાખું તુજ (વધે
માફ કરજે દેવી તું મને
સમાજે રહી પુણ્ય પ્રવૃત્તિ કરતી
સ્મૃતિ એજ તારી મુજ મન હરતી

અને છતાં પણ ઈશ્વરને જ ભૂલતી
જીવન વંટોળે સુસ્થિર રહેતી
છાંચો ઢાળી નિહાળી રાચી રહેતી
મૂર્તિ તારી મુજ સમીપે ખડી થતી

ધન્ય તારૂં જીવન હતું એ
પ્રાણથી ખ્યારૂં પંખેરૂં એ
ઉડ્યું જ્યારે પ્રભુ પાસ જવા
હૈયું મારૂં માંડ્યું ડોલવા ત્યાં

શાંતિલાલ મહાજન

નારી

દેવ દીપક ને જીવન દીપક
એ સૌને હૃદયે પ્રકટાવી
સ્નેહ સુધા નયને ઉભરાવી
ભાવ થકી મૃદુ શબ્દ ઉચ્ચારી
આવી એ નારી—૧

જીવન સૌરભ સદા ભરનારી
ગગન પંથે વિહરનારી
સ્મિત થકી હૈયાં ભરનારી
ઉરનાં હૃદયો દૂર કરનારી
આવી એ નારી—૨

રંગ ભર્યું જીવન કરનારી
અંધારાને દૂર કરનારી
રસાત્મના દર્શન કરનારી
દિવ્ય પ્રેમથી મસ્ત થનારી
આવી એ નારી—૩

શાંતિલાલ દામોદરદાસ મહાજન

અનંતતાને આરે

[ભૈરવી]

કુંકુમ વરણી ઉપા ઉગે, વિશ્વતણા આંગણિયે,
વિધવિધ રંગે પૂરે સાધિયા, વિશ્વતણા બારણિયે.
રંગઝલકની અજબ મિલાવટ, જોઈ જોઈને મતિ હારે,
કવિ-ચિતારો, કવે, ચિતરે શું, અનંતતાને આરે ?

ઉપા જાતાં ઉડી રહેતા, ભાર્ગવ-તેજ-પ્રવારા !
રક્ત કમલ દલ ગુચ્છા શા એ નભ-મંડલમાં સુહાતા !
ને ધગધગતા અંગારા શા મહાજ્વલંતજ્યોત જલાવે !
કવિ-ચિતારો, કવે, ચિતરે શું, અનંતતાને આરે ?

દૃષ્ટે પડતા પૃથ્વીપાટલે. દીર્ઘપટ સપ્તાબ્ધિના :
વિશ્વવિપુલતા ત્યાં ભાસે છે : ના ત્યાં છે ઠગ દૃષ્ટિનાં
જલજલનગ્ન્યાકાર ભાસે, પ્રલયપૂર આવ્યું જાણે !
કવિ-ચિતારો, કવે, ચિતરે શું, અનંતતાને આરે ?

સાગર-સરિતા ભેળા ચાતાં, અજબ મસ્તીના મદે ચઢે,
સરચર સરરર ગતિએ ઝહેતાં, પ્રણય ઉભરા ઉભરાવે;
પ્રણય-પંથ ને ઐક્યના એ દિવ્યપાઠને શિખવાડે,
કવિ-ચિતારો, કવે, ચિતરે શું, અનંતતાને આરે ?

મૂળથી ઝહેતી આવે સરિતા, કૈં ગિરિવર ગર્વ હરંતી,
પ્રચણ્ડ-શિલા-શ્રૃંગો તોડી, ધસતી નૃત્ય કરંતી;
ખળખળ ખરરર ગર્જન-ગીતો રમ્ય-રૌદ્ર-સ્વરે આલાપે;
કવિ ચિતારો, કવે, ચિતરે શું અનંતતાને આરે ?

વનવન, શૈલે શૈલે, વૃક્ષે, ઉડી કલ્પોલે પંખાડાં !
મધુરા કલરવ કિલકિલાટે, ગાતાં ગીતો સૂરલાં !
દહે દાઝ્યાં દિલડાં હારી, આનંદ-હિંચોળે હિંચાવે !
કવિ-ચિતારો, કવે, ચિતરે શું, અનંતતાને આરે ?

હરિત કુમળાં જલો, વેલી ફળ ફૂલડાંએ લયી રહ્યાં !
ખાતાં ખૂટે ના મિષ્ટ મધુર ફળ, પ્રભુ-કૃપા દર્શાવી રહ્યાં !
ને મધુકર ગુંજી ફૂલડે ફૂલડે, સૌરભ જગતે સોરાવે !
કવિ-ચિતારો, કવે, ચિતરે શું, અનંતતાને આરે ?

શિતલ સુખકર અનિલ લહરો, મંદ મંદ જ્યાં વાધ રહે !
પ્રભુ લીલા ગુણગાન ગજવતી, વિશ્વવિષે છવરાધ રહે !
ધમસાણુ પ્રલયનાં કદિ મયવાતાં, રુદ્રરૂપે જ્યાં વંટોળે !
કવિ-ચિતારો, કવે, ચિતરે શું, અનંતતાને આરે ?

રજની આવે શ્યામલ સાળુ, અંગ ધરી ઢાલ વેળાએ,
જાણે શરમાતી ખાલા શી, પગલી માંડે જગદારે !
ને ઢાલ વેળા મલપંતી એ શ્વેત સાળુ ધરીને આવે,
કવિ-ચિતારો, કવે, ચિતરે શું, અનંતતાને આરે ?

અમૃતના સાગર રેલવતા, શશધર ઉગે નલ દારે,
ધવલ કમલ દલ ગુચ્છા શા એ સોહંતા સોળ કલાએ;
ને દૂધ દૂધ જેવી રૂપલ જ્યોત્સ્ના, વિશ્વવિષે એ વરસાવે,
કવિ-ચિતારો, કવે, ચિતરે શું, અનંતતાને આરે ?

બ્યોમ-આંગણે તારક-ફૂલડાં, છૂટાં છૂટાં છવરાધ રહ્યાં,
નલ-મંડલ જ્યાં દૃષ્ટિ દોડો, ત્યાં ત્યાં દૃષ્ટે એ પડનાં;
અનંત અલ્લાહોની પ્રતીતિ : નારિતક હૃદયો પલટાવે,
કવિ-ચિતારો, કવે, ચિતરે શું, અનંતતાને આરે ?

કાળ અધારી રાતલડિયે, પ્રવાસ-પંથ ભૂલ્યા પથિકાને,
આછા આછા નિર્મલ-તેજે, શુક્ર-તારક પથ દર્શાવે,
રજ્યા-રખડ્યા, ભટક્યા-અમનો બદલો વાળી એ આપે,
કવિ-ચિતારો, કવે ચિતરે શું, અનંતતાને આરે ?

ચન્દ્રશંકર ધિરજરામ પંડ્યા

સ્વપ્ને સુંદરી

વ્યોમે ચંદ્રિકા ખીલી, સુધા-શીકર સિંચતી;
સંયોગીને પ્રમોદંતી, ત્રિયોગી ઉર આળતી.
બેઠાં હર્ષ-તલે પેલાં, રસીલાં નવદંપતી;
અટૂલી એક ખીજને, ઝીઝતાં વિધૂ-કૌમુદી.

માતરિશ્વા વહી ધામે, પુષ્પ-સૌરભ સોરતો;
ઉદ્ભવ વારિ-વીચિને, ચંદ્ર-ચિંત્ર નચાવતો.
મંજુ સ્વરે પ્રકૃતિનું, ગાયે ગાયન કોકિલા;
ઉડી અનંગની જવાળા, આળે ઉર વિયોગીના.

પડેલી સુંદરી સ્વપ્ને, લવે નિઃશ્વાસ નાખતી;
“પધારો પિયુજી ! પ્યારા ! જૂરે છે તવ ભામિની.
“સાલે છે વેદના મારે, હૈયે વિરહ-દુઃખની;
“જુઝાવો શીઘ્ર આવીને. વેદના વિરહિણીની.

“સુકાયે સરીતા ગ્રીષ્મે, કૃષ્ણ પક્ષે યથા શશી;
“વિયોગ-શૂન્યથી તેવી, માહરી થઇ છે ગતિ.
“નગુણા નાથ આ દાસી, તરસાવો વધૂ ના હવે;
“યૌવન-કલિકા ખીલી, યુગે ભૃંગ બની તમે.

“બનો ચંદ્ર તમે બહાલા. બનું હું વિધૂ-કૌમુદી;
“બનો જે મેઘ બહાલા ! તો, બનું હું તવ મેઘલી.
“મુઝા જે શુકની હોયે, બનું હું તવ સારિકા;
“ચક્રવાક બનો તો તો, ચક્રવાકી બનું સદા.

“અંબ વૃક્ષ બનો પ્યારા ! બનું હું નવ માલિકા;
“વાયુની લેરીએ હિંચુ, પ્રમુદિત મને સદા.
“વિયોગિણી મટી જૈ હું, સંયોગિણી બની રહું;
“પ્રિતમની સમીપેથી, ના કદિ અળગી રહું.”

લવતી સુંદરી સ્વપ્ને, દોડી કંથ સમીપમાં;
જખૂટી જગી જુએ છે તો, અટૂલી નિજ સેજમાં.

હિરાલાલ ધીરજરામ પંડયા

સંસાર બંધન

સ્નેહે સત્કારને કાળે, તાતના હસિતાન ને;
ઉષાએ રક્ત રંગેથી, રંગોળી પૂર્વમાં પૂરી.

ધીમે ધીમે કુસુમ કલિકા વિકસે છે ગુલાબ,
તેવું રૂકું સુખદ મધુરું ઉદ્ધટે છે પ્રભાત;
નિશા ફરી તિમિર—પડી પૂર્વથી ઓસરે છે,
ચાર ચિત્રો કુદરત તણાં રપટ દૃષ્ટે પડે છે.

અંશુમાલી ઉદયગિરિએ રશ્મિ-સેના ચલાવે,
જાણે કાર્ષ્ણ નૃપતિ સમરે નિજ સેના ચલાવે;
કુવારો ત્યાં અમિત ઘૃતિનો ઉડી ચૈતન્ય અર્પે,
ને ચૈતન્યે, સખી જમ્બ નિશા શાંતિ, પ્રવૃત્તિ ચાલે.

અંબોજિની ક્રીડન કરતી ડાલતી વાયુ લે'રે.
સત્કારે છે નિજ રમણને ઉરના સ્નિગ્ધ ભાવે;
પુષ્પો ખીલી પરિમલ બધી આલમે પીમરાવે,
ભૂગો ચૂમી કુસુમ-રજને પ્રેમમાં ભાન ભૂલે.

અંડળે કિલકિલાટથી, પાદપો ગજવી રહે;
નાયતાં ડેકતાં ઉડી, ધાન્યાન્વેષણમાં પડે.
મધૂરો દેશડીસંગે, મુકલા કરી નાયતા;
“ટીહ ટીહ” કહ્યોલેથી, રસીલાં ઉર રાયતાં.

અણુછતી દ્રુડકારે, અન્યભૂ આત્રવંદમાં;
લહેરો મન્મથની જાગે, દંપતી-હૃદ-કુંજમાં.
ઉર્વોએ ઉરની શોભા, વધારી ઉદિતાર્કથી;
પૂજવા રમણી ચાલી, ઉર ઉમળકા થકી.

યજ્ઞન કાજ નિસર્ગતણા પજે,
રમણી સુમન-છાજ ધરી કરે;
રમતું આવી શિશુ કરને ગ્રહે,
જનની ત્યાં પ્રીતથી અટકી પડે.

શિશુ-પ્રેમ તરછોડી, માતા નવ જઝ શકે;
સ્નેહ ગાંઠ પડેલી તે, તોડતાં કદિ ના તૂટે.
સૃષ્ટિ-સૌંદર્ય નારીને, ખેંચતું અર્યવા અતિ;
વાત્સલ્ય પ્રેમના ભાવે, માતા ત્યાં અટકી ઉભી.
નદે તરી જૂલે જ્યેમ, વિચારે નાર હિંચની;
સંસાર-બંધને લુપ્ત, પૂજ્ય થઈ નિસર્ગની.

હિરાલાલ વિ. પંડ્યા

કોકિલાને

મીઠી મોંઘી શાણી, ઋતુપતિતણી તું, ફતલડી,
સખિ કોકિલે ! તું, પ્રણય-રસની છે, પૂતલડી;
વિખુટાં દેડાંને, દૂડુ દૂડુ કરી તું, મિલવની,
અને પ્રેમી હેયે. પ્રીતિ-રસ-ઝરો તું, જગવની.

મને લાગે તારા. દૂડુ દૂડુ દૂડુ શબ્દ મીઠડા,
સુણી એ શબ્દોને, પ્રમુદિત બનું છું હું સદા;
મને એ શબ્દોમાં અજબ લગતી આર દિસતી.
અને થાયે છે કે પરમ પ્રભુની ત્યાંહિ વસતિ.

ઉંચા આવાસો છે, પ્રિય સહચારિ ! હે ! ! તમ તણાં,
પરનું દૂહુથી, હૃદય, સખિ ! કારે સરવના;
મને એ દૂહુનું, સખિ ! ખરૂં રહસ્ય શિખવજે,
ખરે, ત્યારે ત્યારે “હુ” “તું”ની બિનતા એ દૂર થશે.

હિરાલાલ ધીરજરામ પંડ્યા

તુંને

અહા ! મીઠાં સ્મરણુ તુજનાં, કદાપિ આ જીવનમાંથી;
ભુલીશ હું ના, સ્મરીશ તુજને, વિસારીશ ના જીવનમાંથી.
ગણી તુંને ભગિની એક, બન્યો બ્રાતા હૃદયથી હું;
સદા તૃષા દિલે છે મમ, જીવન મુજ વાંચ મળીને તું.

હતું સ્વચ્છને પવિત્ર ઉર, પવિત્ર જે સદા રહેશે;
કદી દીદાર ભુલીશ હું પણ, સ્મરણુ તુજનું સદા સહેશે.
કરું દર્શન મળી એક વખત, અભિલાષ છે હૃદયે મુજને;
અનેરા સ્નેહ સ્મરણુથી, હજો કેટલક નમન તુજને

*

*

*

આવું ખેંચાતો પાસ હું, તું રોજ ક્યાં ખેંચાય છે ?
રે ! ચર્મચક્ષુ આજ તો, હુંઠે કે તું ક્યાં જાય છે !
તુંને પુછી હું પ્રશ્ન એક, મૂંઝવણ દૂર ક્યારે થશે ?
જે જે વિચાર આજ હું, તેતે સફળ ક્યારે થશે ? ”

[“ક્યસરે હિન્દ”

નવરોઝ અંક ૧૯૩૯]

મીનુ બરબોરજી દેશાધ

વિધવા

[સખી, કોઈ રે આવે ને કોઈ જાય,
કાળજીયા મારા નાથનો રે-એ રાગ]

ચડી ચડી રે આલે ઘનઘોર,
કાણુડી ગરજે વાદળી રે,
એનાં કાળજડાં આરપાર,
વૌંધીને ઝબકે વીજળી રે.

વાયા વાયા ભયંકર વાયુ,
ખારે મેઘ ઉછળ્યા રે;
આજે વીફર્યો વ્યોમે વિરાટ,
તાંડવ એણે આદર્યા રે.

* * * *

કો'ની માતા દૂહિતા કો ખડેન,
વિહોણી ભાલે ચાંદલા રે,
એની કમરે લચી લટ જાય-
નો'તા માથે ચોટલાં રે.

નો'તી ચૂડલી હાથમાં ચાર,
આભુષણ આથમ્યાં રે;
એનાં યૌવનની આરપાર,
વીંઝાતા વાયુ કારમા રે.

એના સાળુડા આલે કળાય,
કાજળ કાળી રાતના રે;
એના ઘુંઘટ માંહે દટાય,
ભીષણ કાળી વેદના રે.

એનાં આંસુડા સરી સરી જાય,
અવિચળ થીજે આલમાં રે;
એનાં દુઃખડાં મિશ્રિત શાપ,
ખળકે છે એની આંખમાં રે.

એનાં ધૂશકા રે સંભળાય,
દ્વિગન્તને રૂંધતા રે;
ભંડા નિઃસાસા રે સંભળાય,
દ્વિગન્તને વીંધતા રે.

ઊઠે બ્યોમ મહીં ભણુકાર,
ડુંગર સૂણી ધૂજતા રે;
કેઈ કાળના થાય પ્રહાર,
કંકણ એનાં તૂટતા રે.

એના પરણ્યાની જલતી રે ચેહ,
હેડાંને ભડકા વીંધતા રે;
એવી નોધારી વિધવાના આજ,
આંસુડાં કે' ના લૂછતા રે.

—કેશવજ્ઞાન દ્વિવેદી
—સૌ. ભાનુમતિ દ્વિવેદી

ઊર્મિના ઉછાળા

ક્ષપાને સંકેલી, વિધુ ઊતરે અસ્ત માર્ગે, ૧.
પ્રભાકર જન્મે છે, ઉદય શૈલે પૂર્વ પાર્શ્વે;
વિહંગો વિચરે છે, કલરવ કરી વ્યોમ માર્ગે,
નધુમ્મસ ઝરતું છે, ઉડે છે એ ઉર્ધ્વ માર્ગે.

ઝરે છે નિરાંતે, નિરમળ અતિ નીર ઝરણાં, ૨.
તરલ દેખાયે શાં, સરલ ભાવે વ્યોમ વરણાં;
હરિયાળી પૂષ્પે, થનગન કૂદે કંઈક હરણાં,
શુગાલોનાં ખાળાં, ફૂટી ફૂટી લીએ માન શરણાં.

કલાપી નાચે છે, અભિનય કરી અશ્રુ વેરી, ૩.
મથુરી વીણે છે, અતિ ઝડપથી ઢોડી આવી;
પરિમલ પુષ્પોએ, વિકસીત થઇ વિશ્વે પ્રેરી,
વહે ધીમે વાયુ, અડી કુસુમને સ્નેહ લાવી.

વિમલ હૈયાં વાળી, વસુમતી મહા શક્તિ સરખો, ૪.
વસન નવલાંધારી પુલકિત થતી સ્હેજ હરખી;
પ્રકૃતિનાં ંડાલાં, અજળ એવાં દૃષ્ય નીરખી,
નતૃત્તિ નેત્રોને, અતિ ઉછળતી સ્નેહ ઊર્મિ.

ખુદાખક્ષ અલીલાઇ શેખ

પ્રાર્થના

વિભુ ! વાસો અંતરમાં વસી રે'જે,
વસતાં હસતાં સદા હૈયાં દેજે; વિભુ

અખૂટ શક્તિનાં ઉડણુ આપી, પાંખ ગગનગામી દેજે,
ઉડીએ ત્યારે નાથ તું પાંખે ચડીને અભય ભરી દેજે; વિભુ

જગ પર ઠરીએ પાંખડી છાંયડી જગની બનાવી દેજે,
આંખડીએ અમ અમીનાં આંજણુ નાથ ! બની તું રે'જે; વિભુ

નિર્ભય નેણે પાપના સામી કોપ નજર નાથ ! દેજે,
પાપ પ્રચંડ ઉડે ધૂપ ત્યારે, પાંપણુ તું બની રે'જે; વિભુ

માડીનો વિજય વિસામો બનીએ રામે રામે રમી રે'જે,
અભય શક્તિના ઉડે પુવારા, જળધારા બની રે'જે.

વિભુ ! વાસો અંતરમાં વસી રે'જે,
વસતાં હસતાં હૈયાં સદા દેજે,
વિભુ ! વાસો અંતરમાં વસી રે'જે

પુરૂષોત્તમ પુ: શાહ

વેદના

[મિશ્રો]

કવનો રચું હું ઊર્મિ ભરેલાં,
ત્હોયે ન વાંચે ગૂજરાત 'ગાંડી',
જાગૃત કરવા મન ઇચ્છતો હું
મ્હારાં પ્રયત્નો સહુ વ્યર્થ જતાં.

અહિંસા

લાઠી પ્રહારો કરજો ખુશી થૈ
તોયે અમે આજ નિઃશસ્ત્ર ઊભાં,
અહિંસા તણે ભેખ દેદે ધરીને
ગાંધી ઇસુ ગૌતમને સ્મરતો.

લવજી રાવલ

સીમન્તિની

[શિખરણી]

અરીસાની સામે, અલકલટને ગૂંથતીને,
રહી ખાંધી વેણી, પરિમલ પ્રસારી એ લલના.
કપોલે કીધી ત્યાં, મૃગમદ તણી બિન્દી ખીજશી !
અહા ઉગી જાણે, અજબ દીપતી લાલ ટીલડી.

ગુલાબી વાતોએ, મધુર મલકી માનુનિએ,
પૂરે છે રંગોળી, મધુપ દીલની કુલવધુએ.
ઝુલે છે હૈયામાં, મદ ઊભરતો અંગ વિલસી,
પ્રકાશે નયનોમાં, જીવનરસની જ્યોત મીઠડી.

બજે છે બંસી શી, ચરણ યુગલે ઝાંઝરી ત્યાં,
મધુરા સુરોએ, પ્રણયરસની યાદ અર્પે;
સીમન્તિની સ્નેહે, પગદ્વી ભરતી જાય નદીએ,
પનિહારી રૂપે, અજબ મસ્તીખોર બનતી:

ભરી બેઠું માથે, હૃદયરસની રેલ રસતી,
સખીઓની સંગે, વદતી મધુરું હાસ્ય કરતી;
મધુરા વાત્સલ્યે, સુભગ ધરતી ભાવ કુમળાં,
ધરી આશા હૈયે, રસમય બનાવા જીવનને

ધૃત્યન્દ્ર ૨, શુદ્ધ

દેશભક્તિ અને ઉદ્ધોધનના કાવ્યો

અનુક્રમણિકા

કાવ્યનું નામ	કવિ	પૃષ્ઠ
૧. મહાસલા:	શ્રી. કાન્તિ વડોદરીઆ	૪૯
૨. ત્હાઈં સ્વરાજ્ય તું છે ! :	શ્રી. લલિત	૫૦
૩. મોખરે :	શ્રી. ઋતૂનાં કુસુમાકર	૫૧
૪. શુરાતન મને ચડે :	શ્રી. કાન્તિ વડોદરીઆ	૫૨
૫. શહીદ :	શ્રી. કાન્તિ વડોદરીઆ	૫૩
૬. ભારતીય યુવાનને :	શ્રી. મોહનલાલ ધ. દવે	૫૪

૭. નવ યુવાનને :	શ્રી. ગણુપતરામ રે. ત્રિવેદી	૫૬
૮. યુવાન :	શ્રી. “અભિલાષી”	૫૭
૯. યુવકની અભ્યર્થના :	શ્રી. માધવજી મો. પટેલ	૫૮
૧૦. યશની જવાણા :	શ્રી. પ્રભાશંકર ત્રિવેદી	૫૯
૧૧. સ્વાતંત્ર્ય સુસ્વાગતમ્ :	શ્રી. મલયભદ્ર	૬૦
૧૨. એક માગણી :	શ્રી. રામભાઈ ત્રિવેદી	૬૨
૧૩. ચૌદમી ટાપી :	શ્રી. અધકવિ છોટુભાઈ બ્યાસ	૬૩
૧૪. ખાંભી :	શ્રી. કાન્તિ વડોદરીઆ	૬૪
૧૫. ભૂતાવળ :	શ્રી. કાન્તિ વડોદરીઆ	૬૫
૧૬. આઝાદીની અથડામણ :	શ્રી. “ભારત”	૬૬
૧૭. પ્રાર્થના ગીત :	શ્રી. માધવજી મો. પટેલ	૬૭
૧૮. રામ ને કૃષ્ણ :	શ્રી. જયરામભાઈ ન. પટેલ	૬૮
૧૯. ભાગ્ય દિવસ તે ભારતના :	”	”
૨૦. મરદની છે જીત :	શ્રી. જયરામભાઈ ન. પટેલ	૬૯
૨૧. નવદંપતીને :	”	”
૨૨. ગાઓ એવા ગાન :	”	”
૨૩. અમરભોમ :	શ્રી. હર્ષદરાય જ. પંડ્યા	૭૦
૨૪. વાંછા	શ્રી. પ્રભાશંકર ત્રિવેદી	૭૧
૨૫. જય ગિરનાર :	શ્રી. રામભાઈ ત્રિવેદી	૭૨
૨૬. ચિતોડનો ગઢ :	શ્રી. માધવજી મો. પટેલ	૭૪
૨૭. સારાજી ભૂમિને :	શ્રી. ગણુપતરામ રે. ત્રિવેદી	૭૫
૨૮. ભારતમાતા :	શ્રી. આનંદરાય ભટ્ટ	૭૭
૨૯. શસ્ત્ર ધડનારને	શ્રી. પ્રભાશંકર ત્રિવેદી	૭૯
૩૦. પૂજારણને :	શ્રી. ધૈર્યચંદ્ર ર. ભુક્ક	૮૧
૩૧. કેદીનું સ્વપ્ન :	શ્રી. ધૈર્યચંદ્ર ર. ભુક્ક	૮૨
૩૨. તરણને :	શ્રી. ધૈર્યચંદ્ર ર. ભુક્ક	૮૩
૩૩. ભારતીની આરતી :	શ્રી. ધૈર્યચંદ્ર ર. ભુક્ક	૮૪

મહાસભા

[ગુલબ'ઝી]

રાષ્ટ્રમુક્તિની જમાત
હિન્દને સ્વતંત્ર પારણે હિંચાળવા વિરાટ
ઘોર નિંદા રાષ્ટ્રની મિટાવવા મથે તું આજ
એક મંત્ર મિઠડો ગમવતી જુએ સ્વરાજ

ને જવાહરો વિરાટ
પ્રાણવાયુ ફૂંકતા; હસી હસી સહૂ ગુલામ
આંગળી ચિંધી રહે ખુણે રહું મિઠું સ્વરાજ
મુક્તિનાં અનેક મંત્ર શિખવી રહી તું આજ

સંવતો વિતી પચાસ
નિર્મળી મધુર છાંટતી તું સર્જતી સુવાસ
સંપનો સિતાર મિઠડો બજ રહે અનન્ત
મુક્તિ માતના વિરાટ સ્ફૂરણે કૂદી રહન્ત
એકદા હતી જ આંહિ ભૈરવી અઘોર રાત
જે દિસે ખુણે ક્ષિતીજ પેં પ્રકાશતું પ્રભાત

કાન્તિ વડોદરીઆ

[નોંધ : “પ્રતાપ” નાં ૧૯૩૭નાં અંકમાં પ્રગટ થયેલ છે.]

તાડું સ્વરાજ્ય તું છે ?

જીવન સ્વતાંત્ર તે શું ? જરી જીવિતે ઝુઝી જો !
 મનને પૂછ્યા કરે શું ? તું પ્રાણને પુછી જો ! ૧

ચમકાવ તું રંગેરંગ; પુલકાવ રોમ રોમે !
 સળગાવ તુજ રંગેરંગ : જોખન જમાવ જોમે ! ૨

છાતી પુલાવી દે તું ! કદમે મિલાવી દે તું !
 તુજ દમ ઘુંટાવી દે તું ! મસ્તી મચાવી દે તું ! ૩

દિલબર દિલે ઝુકી લે ! તું દમબદમ ખીલી લે !
 આગે કદમ વધી લે ! દુનિયા બધી જીતી લે ! ૪

કુદરત કરે મજૂરી : પ્રભુને તું પણ હાજરી !
 તક જોગવી લે પુરી : દાનત ન તુજ અધુરી ! ૫

તું એકલો ધસે ન્યાં ત્હાડું જગત વસે ત્યાં !
 સ્વાધીન હિન્દ તું છે : તાડું સ્વરાજ્ય તું છે ! ૬

લલિત

મોખરે

[ભિશ્વોપજ્ઞતિ]

સંગ્રામ આ ધૂમ મચી રહ્યો છે,
ને મોખરે વીર ઊભા ચુનંદા,
એનાજ પાણી પર સૌ મદાર,
તોળાઈ રે જીત તણો રહ્યો છે—૧

એ વીર યોદ્ધા જયમ મસ્ત ધૂમે,
સૌ જ્ઞાન ભૂલી જઈને ઝૂમે,
રે જીત જીતો—અસ એક લક્ષ,
એ કેન્દ્ર આદર્શ હુમે સમક્ષ—૨

એવીજ હોજો મતિ આપણી એ,
એવીજ હોજો ગતિ આપણી એ,
એવીજ હોજો રતિ આપણી એ,
વાવીજ એ ખીજ ચલો લણીએ.
શાળા, કચેરી વળી રે બગરે,
આ જિન્દગીના પથ કે હગરે,
રોજિન્દી સૌ રે દિનની ધમાલે,
અસ ધૂત એ હો કરીએ કમાલે—૩

રે વાટ વાટે, ખલુ હાટ હાટે,
રે ઘાટ ઘાટે, રહીએ ઝૂમી,
ગૃહે કુળે દેશ સમાજ મધ્યે,
કર્તવ્ય—પ્રેમી રહીશું શું ધૂમી.
રે કાયરો મોત થકી ડરે છે,
ખરે ખરે આપણુ મોખરે રે!—૪

ક્રતુનાં કુસુમાકર

શુરાતન મને ચડે

[પૃથ્વી]

શુરાતન મને ચડે; વિરલ કાય જ્યારે તહિં
હસે પરમ મુક્તિનાં ભલુકતાં જ આંદોલનો;
અસંખ્ય મનુવંશજે જનમભોમ કાજે જહિં
અહિંસક લડાઈનાં નિમ લઈ કરે સામનો.

શુરાતન મને ચડે; જનમભોમને ઉંખરે
જવાહર-સુભાષની વિરલ જોડ જ્યારે ઉભે,
કરે કર મિલાવતી પરમ મુક્તિ યજ્ઞે ચડે;
સ્વતાંત્ર જનની તણાં સુખદ સ્વપ્ન જ્યારે રચે.

શુરાતન મને ચડે; ગભિર મૌન ને શાન્તિથી
વિરાટ સમુદાય એ શુર જગાવતો સૌ મહિં,
જહિં શિર નમાવતો ધ્વજ તણી કરે વન્દના.

શુરાતન મને ચડે; ચિર જવલંત જ્યારે ઉભે
ભવિષ્ય તણી ભારતી ક્ષિતિજ પેં બહુ હોંશથી;
તૂટે જહિં જ જંજીરો જનમભોમની કારમી.

શહીદ

[પૃથ્વી]

સમસ્ત જનતા મહિં ખળભળાટ ગાજી રહ્યો
ખડાદર હરેનનીજ અવસાન ગાથા સુણી;
અનેડ બલિદાનથી વીર હરેન માણી ગયો
ભવોભવ થકીજ જે ન મળતો જ દુઃખો કાદે.

શહાદત તણી કિતાબ ઇતિહાસ પાને લખી
હરેન મુનશી સુતો શિતલ સોડમાં હોંશથી;
અણુ અણુ શરીરનાં કૃશ થઈજ કંખ્યાં હતાં,
છતાંય નિજ આત્મની વિરલ જ્યોત હોલાઈના.

અને અવરનાં દુઃખો મિટવવાજ તેણે રચી,
ખુણે પરમ ત્યાગની વિરલ મૂર્તિ આનન્દથી;
અને અખિલ દેશનો શહીદ વીરલો આજથી
ખુણે ઝગમગી રહ્યો નિજ પ્રકાશનાં સૌમ્યથી

તહિં જીવનની કલા ઉલટ ભેર સંકેલતો
ફોડો શહીદ દેહનાં ગભિર દોર તોડી રહ્યા.

કાન્તિ વડોદરીઆ

નોંધ : 'પ્રતાપ'નાં ૧૯૩૮નાં દીપોત્સવી અંકમાં પ્રકટ થયેલ છે.

(જાન્યુઆરી ૧૯૩૮માં ઢાકા જેલમાં અવસાન પામેલ શ્રી. હરીન્દ્ર મુન્શીને અંજલી)

ભારતીય યુવાનને

અવનિમહીં આજ રડી રવડી,
તુજ ભારત દીન બની જ પડી,
વરસી રહી ચહુદિશ આગ-ઝડી ?

અતિ દુઃખભરી એની આંખડીથી નીતરી નીતરી જલ-ખિન્દુ ઝમે !
ત્યારે હાય રે હાય યુવાન ! તુંને કેમ મૂક બની રહેવું જ ગમે ?

ઉન્હાં આંસુની ધાર રહી દડતી !
એક આહ અખોલ સરી પડતી !
નયનો, જલતાં હૃદયો મહીંથી—

કચડાઇ, દુભાઈ, પિસાઈ અને જડ રૂઢિતાણા ઘણુ-ઘાવ ખમે !
ત્યારે હાય રે હાય યુવાન ! તુંને કયમ મૂક બની રહેવું જ ગમે ?

જરી જો તુજ આંખ ઉઘાડી કરી,
સમભાવ, દયા હૃદયે જ ભરી,
છૂપી ચાલી રહી કેં કૂર છરી ?

નિદોષ, અખોલ, દુઃખી જનનાં શિર ઉપર કાળ કરાળ ભમે !
ત્યારે હાય રે હાય યુવાન ! તુંને કયમ મૂક બની રહેવું જ ગમે ?

જુનવાણી સમાજની ભીતરમાં,
ઉકળે ચડ્યો જહીં સિતમનાં !
શેકાઈ અનેક નસેનસમાં—

ચિત્કાર કરે, ઉર-દાહ વડે, બળતાં-જલતાં નિજ દેહ દમે !
ત્યારે હાય રે હાય યુવાન ! તુંને કયમ મૂક બના રહેવું જ ગમે ?

દગ્ ફેરવ્ય તું લગ્ન-વેદિ પરે,
કુમળી કળીએ તીખી છરી ફેરે !
નયણાં નયનેથી આંસુ ખરે !

લાખો જિવન વૃદ્ધ, અજ્ઞાન અને રૂઢિચૂસ્ત અસુરોને હાથ રમે !
ત્યારે હાય રે હાય યુવાન ! તુંને કયમ મૂક બની રહેવું જ ગમે ?

સૂણુ, કંદન કાળી ચીસ પડે !
અગ્નિ-આળમાં દેહ અનેક બળે !
વિધવા-હૃદયે કૈં જ્યોત જલે !

નરી સ્વાર્થ પટુતાને ભોગ બની, કુમળાં હૃદયો નિઃશ્વાસ ધમે !
ત્યારે હાય રે હાય યુવાન ! તુંને કયમ મૂક બની રહેવું જ ગમે ?

સૂકી રોટી વિના મરતાં જનને,
નિરખ્યાં નહીં આંસુ ભર્યાં નયને ?
કરે સાદ હબાર હબાર તને !

હુઃખમાં, ભૂખમાં રીબવી રીબવી, પકવાન ધનિક અનેક જમે !
ત્યારે હાય રે હાય યુવાન ! તુંને કયમ મૂક બની રહેવું જ ગમે ?

ઉઠ, જાગ, હવે નિજ મંત્ર લઈ,
સડતા જગને પડકાર દઈ,
કર કાન્તિ ચૂરે। સરદાર થઈ !

સ્વાતંત્ર્ય, સમાન હકો, સુખને સંસ્કાર મળે જહીં ભારતને !
ત્યારે ધન્ય રે ધન્ય યુવાન ! એ યૌવન, શક્તિ અહા ! તુજ સાર્થ બને !

મોહનલાલ ધનેશ્વર દવે

નવયુવાનને

[વસંતતિલકા]

યુવાન કાં શિથિલ સૌ તુજ ગાત્ર ભાસે !

ઉત્સાહ-તેજ-હીન, દીન સમેા દીસે છે !

પોકાર સર્વ તુજ નામ તણા કરે ત્યાં

નિરાશ ભીરૂ થઈ આજ લપાય છે ક્યાં ?

ઉઠેલી જો જગતના ઇતિહાસ તાજ !

પ્રત્યેક પૃષ્ઠ લખી યુવક ત્યાગ ગાથા :

જો શિષ્ટ આ નવ સમાજ જગે ચણાયે !

એકેક કંકર યુવાનની કીર્તિ ગાયે.

ધૂજે ધરા તૂટી પડે કંઈ જીર્ણ દુર્ગો

તોયે તું જીર્ણ ગૃહ તારું ન કાં સમારે ?

જો માનવી જીવન જીવવું હોય તારે ?

તો યુગ ધર્મ ઝીલી ચાલ તું કાળવેગે ?

આશા માટે ઉભી કંઈ વનિતા અહિં આ !

ટાળાં તું જો પીડિતનાં તુજ દ્વાર આવ્યા !

એની અનેક જૂની ઉર વ્યથા ભૂલીને

શું શુષ્ક દુન્યવી વિલાસ તને ગમે છે ?

સો વર્ષ જીવવું યુવાન તું ઇચ્છ શાને ?

ફળે વફા રહી ફતાજ થવું ન શાને ?

એણે ગમ જીવનની પળ કો અમૂલી

તો માનવી જીવન જીવ્યું, ન જીવ્યું ભાષ !

ઉંઘ્યા બહુ ઉઠી સહુ અહીં એક થાઓ !

લાવો વીણી વીણી પીડિતની વેદનાઓ

અન્યાય દુર્ગની રહી સહી ખંડીયેરો

તોડી વિશાલ નવ દિવ્ય રચો મહેલો !

ગણપતરામ રે. ત્રિવેદી.

જુવાન

[૫૫૫]

શક્તિ, ચપળતા અને પ્રજ્વળનાં દિલે ઉછળે
પીયૂષ ઝરણાં ભરી હૃદય તાઝગી નિર્બળે
મને જિગરથી; કરે નભ-જર્મી કડાં એક,ને
ગૃહી નિજ કરે ચહે-‘અબળ ને કરું સિંહશા.’ ૧

કરી દીન અને દુઃખી તણી સહાય સ્નેહે, વળી
બધી અકથ વેદના મનુજ ઊરની કાઢતો;
ભુલેલ જનને રૂડો સરલ પંથ દેખાડીને-
બધાંય જગનાં કુડાં અનિષ્ટ બંધનો કાપતો. ૨

તરંગ ઉછળે ઊરે, અકલ્પ્ય કેા ભરી ભાવના,
નહીં અશક્ય કેં જુવાન દિલને દિસે સૃષ્ટિમાં;
પ્રમાદી દિલમાં પૂરે અજબ ચેતના પ્રેમથી,
પ્રગાઠ તિમિરે ભરે વિમલ તેજ ઉપા તણા. ૩

જુગોથી જકડાયલાં જીવન ડારતાં બંધનો-
કરી વિમુક્ત તેહને સ્વપન સૃષ્ટિમાં પ્રેરતો;
દુઃખી મનુજ બાળના હૃદય તાપ ઓછા કરી-
બધે ફરફરાવતો વિન્યધ્વજ એ મુક્તિનો. ૪

પરાગ નિજ પ્રાણનો સકલ વિશ્વમાં રેડતો,
પ્રદીપ નવ કાન્તિનો મનુજ ઊર પેટાવતો;
વગાડી જયનો બતો અતૂલ નિજ શક્તિ થકી,
પ્રસૂપ્ત જગમાનવી, હરખલેર ઉઠાડતો, ૫

“અલિલાપી”

યુવકની અભ્યર્થના

[શિખરિણી]

પ્રભો ! ગાડી ઘોડા ગગન ચુંમતા મહેલ ગરવા,
ભુલાવે કૈં દુઃખો અવનવ ધરી વૈભવ રુડા;
હજારો સેવિકા શિર ઝુકી રહે વેણ વદતા,
ન માગું હું બહાલા ! ઉચ પદ અને શાસન-સત્તા.

દયિતાની સંગે ઉપવન વસી સ્વર્ગ સરખું,
મધુરા સંગીતે જીવન જીવવું ધન્ય કરવું;
અરે ! ઇચ્છું ના, ના અઢળક ધરું સંપદ અને,
અનેરા આનંદે વિવિધ વિજયો સુલભ બને.

બગીચા શોભીતા, કૃણપુલતણી રમ્ય ખુશબે,
ખીલેલા સૌંદર્યે, મનહર મીઠા પક્ષી ટહુકે.
ન તો રાચું વિભુ ! જનમુખ વહે કીર્તિ જગની,
સુણી સંસારે આ અધિક સ્મરતો આશ ઉરની:

નીતિ ઉરે ધારી મલકતો ઉનાં અશ્રુ લૂછતાં,
હિલાસો દુઃખીનો બની રહું વિભુ ! હું જગતમાં.

માધવજી મો. પટેલ

યજ્ઞની જ્વાળા

[ખંડ પૃથ્વી]

અખૂટ ઉર આગ જળ અતિશે ભભૂકી રહી—
જલી ઉર ઊંડાણમાં વિતક ત્રાસ સર્વ સ્મરી;
સહી દીપ્ત જલાવતાં અગમ મન્યનો આકરાં
કરી અફર બાપુ એ !

કરી અડગ નિશ્ચયો કઠિન તેં તપો આચર્યાં.
નવું સૃજન વિશ્વમાં સરજવા વિધાતા ધસે—
ધસે પરમ મુક્તિ માટ શુચિ ચિત્તથી બુદ્ધ કે
કરી સુભગ ભૂમિને, સકળ સંસૃતિક્ષેમનું—
દિલો સહુ જગાવતું

થયું તુજ મહાભિનિષ્ક્રમણ તારક તહું બની.
થયેલ નિજ લાંડુઓ ક્ષુધિત ને નવચ્ચાં ઘણાં:
લહી, પરમ ભોગની ગ્રથિત થૈ ઘણીએ કથા.
અમોલ અવતારમાં જીવિતના પ્રવેશો મહીં
બધી વિરલ એ કથા

અગ્નેઽ પ્રતિહાસમાં પ્રથમ ભૂતળમાં રહી.
અલૌકિક સુહાસ્ય એ પ્રણય ધસુ જેવો હ્રદે;
વળે પ્રિય સુદર્શને થઈ ઉતાવળા ગોપ શા
જનો વિરલ જીવિતે પરમ શાન્તિને પામવા.
કલેન્દુ કિરણો સમાં

અમોલ વચનો યુગો પછી જગે ફરી સાંભળ્યાં.
જલે ચડચડાટ નાદ કરતી ઉંચી જળ સૌ
સમસ્ત જગશાન્તિ અર્થ સુપવિત્ર જે યજ્ઞની—
ન્યહીં અતુલ ભોગ જસસ સમા પડીઆ-ત્યહીં
પડેલ તુજ ખોટ શું ?

બપે અતુલ ભોગ શું ?

• પૂન્ય ગાંધીજીએ તા. ૮-૫-૩૩ના
રોજ આરભેલા ઉપવાસનો ૭૬ો દિવસ

પ્રભાશંકર ત્રિવેદી

સ્વાતંત્ર્ય સુસ્વાગતમ્

[બુલણ]

આજ આકાશ અવનિ અને શેષની-

ભૂમિના ભેદને ભૂંસી નાખી:

પૃથ્વી પેટાળથી આજ આચ્છાદતી

સૂરની સે'ર આ શેની ચાલી ?

આજ સુધી વહેતો હતો વાયુ ને

કેમ આજે નથી એ વહેતો ?

સૂર્ય ને ઉગતો રોજ એવોજ આ

સૂર્ય આજે નથી કેમ ઉગ્યો ?

મંદ માદક લહરિઓ વડે વાયુના-

દેવ સત્કાર સૂર શીદ છે ?

સૌમ્ય કિરણો વડે સૂર્ય એ સૂરને

પ્રાણની ઉજ્જ્વલતા અર્પતા શે ?

શુભ્ર આકાશના અંકમાં ચંદ્રને

ધ્રુવને શુક્રના તારલા સા;

ખૂબ ઉમંગમાં લાન ભૂલી જઈ

દેહનું, શીદને નૃત્ય કરતા ?

ઝાડ ને ખેડ સાગર સરિતા અને

પ્રકૃતિના બીજા સૌ સપૂતો,

કાનનોની વિપુલ સંપત્તિના સહુ-

અંગમાં આજ ઉત્સાહ આ શો ?

(૨)

કેંક યુગો સુધી જ્ઞાનચક્ષુ હીણા

આપણે માણતા'તા ગુલામી,

ક્ષણિક સુખના ભ્રમિક સ્વપ્નને સેવતા

સર્વને ભાવતી'તી ગુલામી.

પરકા પગ ઉપર જીવતા જીવને

પગ નહોતા ભૂમિ ઊભવાને,

વૈયં હિમ્મત અને શક્તિ હીણા હતા

દેવી સ્વાતંત્ર્યની ચૂમવાને.

સ્વપ્નમાં પણ ન'તું કાઈ દેખી શક્યું-

દેવી સ્વાતંત્ર્યની સૌમ્ય મૂર્તિ,

તો પછી દેવીને ભેટવા ચૂમવા

અંગમાં ઉદ્ભવે ક્યાંથી સ્ફૂર્તિ?

કાષ્ઠ ધન્યક્ષણે એક યુગપુરુષને

સ્વપ્નમાં મુક્તિની મૂર્તિ લાધી,

સ્વપ્નને સિદ્ધિના રાહ પર દોરવા

સત્યની સાધી એણે સમાધી.

કેંક વર્ષાતણું વાદળો વહી જતાં

ભુટ્ટી એને અહિંસાની લાધી,

મુક્તિની મૂર્તિને ચેતના અર્પવા

આખરે છોડી એણે સમાધી.

ઈશ્વરી શક્તિને પ્રેરણા પિયુષથી

મુક્તિનો મંત્ર એણે પ્રયોધ્યો,

ને પછી પળમહીં પવન સ્વાતંત્ર્યનો

ઝૂંપડે ઝૂંપડે નર્ત પહોંચ્યો.

માનવી વેષમાં મૂઢ મેંઢા સમા

ધોરતા જીવ સૌ જાગી ઉઠ્યા.

દીન કંગાલ મડદા સમા જીવનનાં

બ્રમિક સૌ સુખને ત્યાગી દીધાં.

(૩)

પૃથ્વી પેટાળથી આલ આચ્છાદતો

સૂર સ્વાતંત્ર્યનો ગૂંજ ઉઠ્યો,

સ્વાગતમ્ ! સ્વાગતમ્ ! શબ્દ ઉચ્ચારતાં,

સૃષ્ટિએ સૂર એ ઝીલી લીધો.

મલયભદ્ર

એક માગણી

[ભૂલણા]

ખડગના ખેલ મંડાય અવની પરે માતૃભૂમિ તણી મુક્ત માટે,
શત્રુ પણ સાથ દે ન્યાળવા વીરતા દેવગણ ઉપરથી મીટ માંડે;
ધર્મયુધ્ધે મરી શહીદ થઈ જાઉં હું એટલી માગણી ઉર લે જે,
અખધખે લોહીની નીક આ શરીરથી ઓ પ્રભુ ! મૃત્યુ તું એવું દેજે.

કૈંક વીરો તણા રક્તના સ્વસ્તિકો ભૂમિપટ ઉપરે ભાત પાડે,
કૈંક ખડેનો મળી વીરના શીર્ષને હાથ પંપાળતી હોય લાડે;
કૈંક ખડેનો તણા વિરહનાં અગ્રઓ માતૃભૂમિ તણી ખ્યાસ ખૂએ,
આખરી નજરમાં રાષ્ટ્રધ્વજ દેખીએ ઓ પ્રભુ ! મૃત્યુ તું એવું દેજે.

મેઘની ભિષણ એ ગર્જના સાંભળી કેસરી શીર્ષ તોડે શિલાએ,
દેખી પરતંત્રતા વીર દે પ્રાણને એ બધું થાય સ્વાતંત્ર્ય કાળે;
કૈંક મેણાં ખમ્યા કૈંક ટોણાં ખમ્યા કૈંકની લાત ખાધી લલાટે,
ભરમીભૂત થાય આહુતિ એ મમથકી ઓ પ્રભુ ! મૃત્યુ તું એવું દેજે.

લક્ષ્મીવંતો ફરે છાતી ફૂલાવીને અમ સમા કોઈના આ ભૂમિમાં
ઉદર પર પગ દઈ રક્ત ચૂસે બધું દીનમાં હોય જે બાકી કણ તે;
ટળવળે બાળકો પય વિના આંગણે વસ્ત્રનું નામ નિશાન નહોયે,
દીન એ રક્ષવા જાય મમ પ્રાણઆ ઓ પ્રભુ ! મૃત્યુ તું એવું દેજે.

કૈંક મદમસ્તના ભેટી ગંડ સ્થળો, કૈંકને પ્રાછટીને જમીને,
કૈંક ગર્વિષ્ટના ગર્વ ઉતારીને, કૈંક નર રાક્ષસો હોમી આગે;
કૈંક રાવણ તણાં મસ્તકો છેદીને, કૈંકને હોમીને યજ્ઞ કુંડે,
એ બધું કરી અને આવું તારી કને, ઓ પ્રભુ ! મૃત્યુ તું એવું દેજે.

રામભાઈ વી. ત્રિવેદી.

:- ચૌદમી ટોપી :-

[સુસણા]

તેર ટોપી હતી તાજધારી અને, હિંદમાં એમણે હાક દીધી,
માન મુકાવવા માર મારી ઘણા, પાઘડીનેજ હદ પાર કીધી;
દેશ ડોળી વળી દાદ પામી નહિ, વાદ કાબ્યો નહિ કોઇ વિધી,
ચૌદ ધ્રુવાંડના નાથને ચાહતી હીમગીરી તણા વાટ લીધી-૧

પાંડવો સરખા પુરુષને પગરવે, ધાય ડુંગરે ચઢી ધાર્યું કરવા,
ઝેડી ગળવા અને દોષ દળવા અને, કુંડમાં પંડિતરી પ્રજળવા;
એજ હું અવતરું જીતને મેળવું, રાષ્ટ્ર દૃઢ્યે પછી પ્રીય કીધો,
ખાર વર્ષે અને ખરફને પર્વતે, બાદબાકી કરી બોલ દીધો-૨

પાઘડીની પછી પા ઘડી રહી હતી, મૃત્યુ આડી અને વારમાંથી,
દેહના દમનથી દોષ ચાલ્યો ગયો, મેલ ચાલ્યો ગયો મૂળમાંથી;
તેજથી તપ તણાં ધાર્મિક ધારણા, ધીરજે ધોઇને શ્વેત કીધો,
ખાર વર્ષે અને ખરફને પર્વતે બાદબાકી કરી બોલ દીધો-૩

જા હવે વિજય છે બળ પ્રથા પામશે, આજથી વર્તશે આણુતારી,
સખળ સાથી થશે ભાવથી ભેટશે, સકળ લેશે તને શીર ધારી;
તોલ તારો થશે સારને સમજશે, કોલ મોહન તણા કોઇ કીધો,
ખાર વર્ષે અને ખરફને પર્વતે બાદબાકી કરી બોલ દીધો-૪

પહાડથી પરવરી મહાત્માને મળી, ચૌદમી ટોપીનો ચાંદ લીધો,
સાલ સત્યોત્તરે ઓગણીશ ઉપરે, દેશ આબાદનો દોર લીધો;
તેરથી કિંમતી તાગ લેતા ઠરી, નરવીરે એમનો ન્યાય કીધો,
ખાર વર્ષે અને ખરફને પર્વતે બાદબાકી કરી બોલ દીધો-૫

અંધકવિ છોડુભાઈ વ્યાસ

ખાંભી

[પૃથ્વી]

કરાલ બજવી રહે ડમરૂ ધોર ને ડાકલાં,
 નિખિડ વગડા મહિં સહુજ લેરવેા ગર્જતાં;
 ભયંકર રવિ તહિં અનલ ભટ્ટી ફૂંકી રહે,
 અપૂજ ખિજડા તળે અટલ એક ખાંભી દિસે.
 કદાચ અહિંઆ હશે પુનિત પાર્વતી ધોરતી,
 સનાતન સુષુપ્તિમાં સ્વજન સૌ વિસારે મુકી;
 કદાચ અહીં હોય વા કણ્ણમૂર્તિ ચંદ્રા મિઠી,
 હતી રૂપજવા જગે રૂપ બજરમાં બેસતી.
 સુણી પ્રણય જાલરી સ્વજનહીન આંહિ સુતી.
 પૂજારણુ જ પોડશી ચિર સખી જીવાનંદની
 હશે અહિં કદાચ વા સુચિર સોડ તાણી રહી;
 અનંત પથનાં જુએ સુભગ સોણલાં હોંશથી.
 હશે અહીં કદાચ વા પ્રણય ઘેલડો યાત્રી કા,
 હશે સ્વપન શિલ્પની મધુર ભસ્મમાં રાયતો;
 સુતો સ્વજન સા ત્યજ પ્રણયમંત્ર આરાધતો.
 બિરાદર બની સહુ ક્ષિતિજ પાર એપે જતાં;
 અનિમિષ નિહાળતાં નયનનીર ધ્રૂજ રલાં.
 મહાપ્રલય તાંડવે અનિલ ખૂબ નાચી રહે,
 જરી પથ દિસે નહિ ધરર દેહ વંટોળમાં;
 બિભેલ તહિં પાળીયો નયન આજ ભીનાં કરે.
 ન આંસુ કર્મ કામનાં, દુષ્ટ વેદનાઓ ભલે,
 સદાય દિલ ડામતી, ગભિર આંહિ, ખાંભી દિસે.

કાન્તિ વડોદરીઆ

[નોંધ : 'નવલિકા'ના ૧૯૩૭નાં દીપોત્સવી અંકમાં પ્રકટ થયેલ છે.]

ભૂતાવળ

[પૃથ્વી]

પ્રહુ સહુ ભૂતાવળો જગ દઝાડતી એ ઊભી,
નરી દૃઢ્ય શૂન્યતા લભૂકતી જ ત્યાં દીસતી;
થયાં કંઈ મનામણા પર રિસામણાં ને હવે,
ભયાનક કરાલની સુસવતી જ આંધી ધૂમે.

સુણાય રણ શૌર્યની જગતમાંહિ ભેરી ત્યહાં,
અને સરલ વિશ્વશાન્તિ નિજ આંખ મીંચી જતી;
અનેક રણનાદમાં પરમ વિશ્વ બંધુત્વનાં,
મહામધુર સૌમ્યની મિટી સુગધ નાસી રહી.

હવે તરલ સંસ્કૃતિ ધ્રુણ રહેલ પશ્ચિમની,
સુશે બહુ જ શોરથી તરફડી સ્મશાને તહિં;
પછી સહુ ભૂતાવળો રણશુરાઈની કારમી,
ખરેખર શમી જશે મરણપોક છેલ્લી મુકી.

અને પછી જ પૂર્વની પરમ સંસ્કૃતી લાધશે,
સનાતન જ આલરી બજવતી સદા વિશ્વને.

(‘પ્રજાપંથુ’ ૩ જુલાઈ ૧૯૩૮)

કાન્તિ વડોદરીઆ

આઝાદીની અથડામણ

ધાવી દેશનું ધન એ મહેલ કરે, મળી શક્તિ છતાં એ ફેલ કરે;
 નિજ સ્વાર્થની ખાતર ખેલ કરે, એવા ભારત પૂતનો ભાર પડે.
 જેના પટ ઉપરે ફરતા કદમે, અન્નપાણી થકી આખાદ અમે;
 માની માતાની દિલમાં દાઝ રમે, એવા ભારત વીર આઝાદ રહે.
 હરતાં ફરતાં હિંદ સંતાન કહે, છતાં સુખની ખાતર સ્વાર ખડે;
 ખોટી બાદ્ય આડંબર ઢાલ ધરે, એવા ભારત પૂતનો ભાર પડે.
 જનમી હિંદમહીં હિંદીવાન રહે, સાચો ભારતી, થઈ ઝીંઢાખાદ રહે;
 હેત હિંદ પરે હરદમ કરે, એવા ભારતવીર આઝાદ રહે.
 કહે ઇસ્લામ હક છે હિંદ પરે, મારી માતૃભૂમિ હિંદુ આમ કહે;
 જેના બાનામાં ત્રીજો તૂર્ત પડે, એવા ભારત પૂતનો ભાર પડે.
 એક અલ્લાહ કહી એકતા જ ચહે, પ્રેમભક્ત થકી સમતા જ થહે;
 ભાઈ ભાઈ થઈ લેગા જ રહે, એવા ભારત વીર આઝાદ રહે.
 બની માલિક સંચા હાથ કરે, મજદૂરને ઊલટા ઉડામ કહે;
 ચૂસી રક્ત રૂધીર બેકામ કરે, એવા ભારત પૂતનો ભાર પડે.
 રળી રોટલો સૌમાં સંપ ચહે, સદા 'આમ,' કિસાન, આસાન કરે;
 જીતી અસ્મિતા ઉર ઉજાસ ધરે, એવા ભારતવીર આઝાદ રહે.
 જે હિંદ હડધૂત ગુલામ કહે, એના ગરવા જનને તુચ્છ ગણે;
 કોઈનાં ફંદમાં ફસતાં દ્રોહ કરે, એવા ભારત પૂતનો ભાર પડે.
 મારો હિંદ હંમેશા બડભાગ રહે, માફે વહાણું વતન આખાદ રહે;
 તનમનથી ચાહના એક અરે, મારા ભારત વીર આઝાદ રહે.

“ભારત”

પ્રાર્થના ગીત

[રાગ-ઠડ્ડા નિધાન કહેને અવતાર ક્યારે ધરશે ?]

અય ! ભારતીના પૂત્રો
તમ ઉદ્ધ ક્યારે તજશે ?—અય૦

તન માંદલું બનાવી;
મનમાં ભીડતા આવી;
મન, કાયથી લગ્નધ;
દિલ શૌર્ય ક્યારે ભરશે ?—અય૦

ઉર ઝેર વેર ધારી;
નિજ નિજમાં કલેશ ભારી
કરી કારમી ખુવારી;
સહુ સંપ ક્યારે ધરશે ?—અય૦

પરતંત્રતાની ખેડી;
તમ હસ્તમાં જડેલી;
વીર ! ઐક્યતાથી તેડી;
સિંહનાદ ક્યારે કરશે ?—અય૦

નીજ દેશને દિપાવી;
ગદ્ય કીર્તિ ઘેર લાવી;
જગ હિંદમાં સમાવી;
દિલદાઝ ક્યારે હરશે ?—અય

માધવજી મો. પટેલ

રામ ને કૃષ્ણ

[સુલણા]

રાજ્ય તો રામનું આજ પણ સાંભરે ! ઊડતાં પુષ્પકાદિક વિમાનો,
દુઃખ દુનિયાપટ દૃષ્ટે આવે નહિ ! એ હતા દિવસ તેના પ્રતાપે;
રામની રીત જગવીર દાખી શકે, કીર્તિ-રાણી શકે તે જ પરણી,
વસુંધરા ઉપરે સ્વર્ગ શી શોભતી, વિશ્વને વંદ્ય એ આર્યધરણી !
બંસીનો સૂર એ ચિત્ત ચમકાવતો, બળવતો કનૈયો જ્યાં ફરીને;
કાઢ્યા કંટકો જિતીઆ જંગને, સ્થાપીઆ ધર્મને જ્યાં ફરીને;
સમર્થાં જ્ઞાનને ભક્તિને મર્મને, શીખ્યાં કર્મ નિષ્કામ કરણી !
વસુંધરા ઉપરે સ્વર્ગ શી શોભતી, વિશ્વને વંદ્ય એ આર્યધરણી !

[“ગીત લહરી”ના ‘આર્યધરણી’ કાવ્યની ૧૦ ને ૧૧ મી કડી]

ભાગ્ય દિવસ તે ભારતના

[દુમિલા]

શિર જે પડતાં ધડ કો’ લડતાં, લવ અંતરમાં ડર ધરતા ના;
વસુંધરા પડતા વીર ના ડરતા, ધન્ય ! ભાગ્ય દિવસ તે ભારતના.

યુદ્ધમાં ચઢતા લોહી ઉછળતા, સમરાંગણમાં જંગ તો સતના;
અરિને ગમતા હૃદયે રમતા, ધન્ય ! ભાગ્ય દિવસ તે ભારતના.

સૌ રૈયતના દુઃખને હરતા, એ રાષ્ટ્રપતિ વીર ભારતના;
જન હિત કરતા ધર્મ વિચરતા, ધન્ય ! ભાગ્ય દિવસ તે ભારતના.

શિરતાજ હતો ભૂમંડળમાં, યશ-ગાન થતાં વિદ્યા બળનાં;
જગશાન્તિ તણા દિન એ સુખના, ધન્ય ! ભાગ્યદિવસ તે ભારતના.

ચળકે સિદ્ધ્યો ઝળકે રિદ્ધિઓ, મલકે મુખડાં સૌ માનવનાં;
નૃત્ય રમ્ય કરે મંગલા ઘડિયો, ધન્ય ! ભાગ્યદિવસ તે ભારતના.

‘ગીતલહરી’માંથી

જયરામભાઈ નથુભાઈ પટેલ.

મરદની છે જીત.

[ભજન ગીત]

મરદની છે જીત, જેની સત સંધાતે પ્રીત,
જંગમાં મરદની છે જીત.
કાયર જંગે થરથર કંગે, મન મરણુ બીક આંમત;
રણુ રમે જેને આવડી છે, અમર થવાની રીત,
જંગમાં મરદની છે જીત. મં
સંશયને નિર્મૂળ કર્યા સૌ, છે શ્રદ્ધાબળ અચળિત;
અડગ ડગ વીર માંડતાં એ, વરશે વર ઈચ્છીત,
જંગમાં મરદની છે જીત. મં
અપાર બળ તોય હાર એની, જે અસત્યના આશ્રિત;
વિજય વરે ઉર ચૂંજતું જેને, સત પ્રેમ બળ સંગીત,
જયરામ અફર એની જીત. મં

નવ દંપતીને...

[શાદ્ધલ વિકીડિત]

ચાઓ પ્રેમલ હર્ષદા જગતમાં, પામે ગુણી સંતતિ,
સાધો ઉજ્જવલ આત્મયોગ જંગમાં, બંને મળી પ્રેમથી;
સેવી આત્મ સદૈવયોગ જીવને સૌ સાથમાં સાંકળી,
સેવી શ્રી પરબ્રહ્મ સાર્થક કરો, આ જિંદગાની મળી.

ગાઓ એવાં ગાન.

[રિણાવૃત્ત]

ગાઓ એવાં ગાન, ગાનથી મસ્તી જગે;
મન થાયે મસ્તાન, ધડીલર દુઃખો ભાગે.
ગાઓ એવાં ગાન રોમેય રોમ જગાવે;
અંતરને પડકાર, કરી સત્યપંથ ચડાવે.

‘ગીતલહરી’માંથી } જયરામભાઈ નથુભાઈ પટેલ.
મરણી, પોસ્ટ કોટડા પીઠા

અમર ભોમ.

[કુચગીત-રાગ માઢ]

અમર તપો સુર-સોમ

સાથ અમ ગુર્જર-ભારત ભોમ.

તત્પર એની ઉન્નતી કાળે

કરવાં રણ યાહોમ

અમર અમ ગુર્જર-ભારત ભોમ. ૧

અર્પણ એને બદન હમારાં, પ્યારા પાવન પ્રાણ,

માડી ! તારે કાળે મરવા. તત્પર તવ સંતાન.

અમર અમ ગુર્જર-ભારત ભોમ. ૨

હરનીશ હરખે હરખે ગાઇએ, તારાં ગૌરવ...ગાન,

તારે કાળે અમ અંતરમાં, અદકેરાં છે—માન.

અમર અમ ગુર્જર-ભારત ભોમ. ૩

અખિલ વિશ્વમાં વિભવા ! તારાં, સર્વોન્નત છે સ્થાન,

દેશ-વિદેશ ધ્રુમે ગુણગાતાં, ગરવાં તવ સંતાન.

અમર અમ ગુર્જર-ભારત ભોમ. ૪

વિશ્વ સર્વને વેદ ધ્વનીથી, દીધું આતમ જ્ઞાન,

વિશ્વ-ગુરના ગરવા સ્થાને, પ્રથમે તારું સ્થાન.

અમર અમ ગુર્જર-ભારત ભોમ. ૫

તે અમ ભોમ જગત માતાને,

કર દીધાંયુ ધન !

સૂર્ય-સોમ સહ અમર તપે ને,

સુવાસ ગ્રેરે વિશ્વ.

એજ અમ અતેચ્છા જગદીશ !!

અમર અમ ગુર્જર-ભારત ભોમ. ૬

ભાભોઢ
રાજપીપળા-૨૮૮

}

હર્ષદરાય જમીએતરામ પંડ્યા.

વાંછા

(ધન્દ્રવજ્રા)

માયા તણી મોહક બંસરીના,
 સૂરો થકી મુગ્ધ કદી ન થાઉં;
 વિલાસની ગંધ થકી ફસાઇ,
 કાંટા ભરેલો પથ ના તણું હું.

ના અન્યના જીવનતેલ કેરા,
 ભોગે બચાવું ભવદીપ મારો;
 છોને જલે આતમ; ના કદીએ,
 દેવું કરું જીવનદીપિ માટે.

ઝાંખી બળાવી ભવદીવડીને,
 નિર્વિઘ્ન આ પંથ વટાવવાને;
 વાંછા નથી; એ કરતી ભલે ને,
 તોફાન સામે ટકતાં ઘડી બે.

ખાંડા તણી ધાર પરે કરાવી,
 ઇંસા બધી જીવનખેલ ખેલું;
 દીબે નગાઈ દહ કાળ પેલો,
 સૂણું અને જીવિત વે'તું મેલું.

પ્રભાશા'કર ત્રિવેદી.

જય ગિરનાર

અખડધજ ને કીર્તિ વંતો
 કસી રહ્યા જ્યાં સાધુસંતો
 સોરઠની ધરણી પર વંકો
 ગિરિરાજ ભોભો બળવંતો.
 મોજ કરે જ્યાં સિંહણ બાળ
 જનગણ બોલે જય ગિરનાર—૧

ગુજર રાજે યુદ્ધો જન્યાં
 સોરઠીઓનાં મનડાં નાચ્યાં
 ચોદ્યાઓ વીંઝે તરવાર
 ઉઘડે નહિ કિલ્લાના દાર
 વર્ષો વિત્યાં પૂરાં ખાર
 શૂરા બોલે જય ગિરનાર—૨

સિદ્ધરાજની સેના આવી
 લેવા રૂડી રાણક દેવી
 ભાણેજે છોડ્યા ધતખાર
 સેના ચાલે એક કતાર
 સ્વર્ગે ચાલ્યો રાખેંગાર
 ચોદ્યા બોલે જય ગિરનાર—૩

‘દાર ઉઘાડો રા’ પધાર્યા
 રણજીતી ખેંગાર પધાર્યા’
 ભાણેજે ઉચાર્યા વેણુ
 કપટી દિલડે મીઠાં વેણુ.
 હરખે ઊઘાડ્યાં જઈ દાર
 રાણક બોલે જય ગિરનાર—૪

ગરવી ગુર્જરનો શર ભુપ
 આવ્યો લખ રાક્ષસનું રૂપ
 સિદ્ધરાજ છે રૌદ્ર સ્વરૂપ
 લૂંટવા રાણક દેવી રૂપ
 ધૈર્ય જોનો છે આધાર
 દેવી બોલી જય ગિરનાર—૫

પુત્ર નયનથી આંસુ ચાલે
 માત કહેતી મીઠા બોલે.
 ‘રડમાં તું સિંહણ સંતાન
 કુળમાં લાગે મોટી હાણ.’
 સિંહણના ગરવા કુમાર
 બાળક બોલે જય ગિરનાર—૬

સિંહણ સંતાનોને નીરખી
 ખેંગાર તણી પ્રતિમાને પેખી
 જ્ઞાન ભૂલ્યો ગુર્જર નરવીર
 બાળક બે કાપ્યાં શરવીર
 ગરદન પર ઝીલી તરવાર
 બાળક બોલે જય ગિરનાર—૭

શરવીર સંતાન હણાયાં
 દેવીનાં પુલો કરમાયાં
 લોહીનાં ઊજળ્યાં છે પૂર
 સતી નયનમાં ઝળકે નૂર
 ધખ ધખ વહેતી લોહી ધાર
 મુખડાં મરકે જય ગિરનાર—૮

રામલાલ ત્રિવેદી

ચિતોડનો ચઢ

[ધન્દ્રવજ્રા]

કેવો ઊભો છે ! અણુનમ્ય શિર,
 ઊંચું બને જો તુજ પ્રાચી ગર્વે.
 એકે ખરી ના તુજ કાંકરીએ,
 કેવી કલા રે ! બનતી'તી પૂર્વે !

વહ્યાં હશે જો તુજ કંઈ વર્ષો,
 વિલાસ ને વૈશવમાં ઉમંગે.
 વહ્યાં હશે જો તુજ કંઈ વર્ષો,
 મદ્દાનગીના મયદાન જંગે.

દીઠાં હશે ઉત્સવ પ્રેમભીના,
 ને માનવી ગૌરવ શૌર્યગાતાં;
 સ્વતંત્રતાના રણ યજ્ઞ માંહી,
 આશા ભર્યાં કૈં કુરબાન થાતાં !

પ્રત્યેક ખ્હાણે તુજ શૌર્યગાથા,
 જોતાં જણાયે વીરતાનો મંત્ર
 અર્પે છ સૌને મૂક શૌર્યપાઠ,
 સૂણે શીખે કે વીર ભાગ્યવંત.

એ કલ્પનામાં તુજને નિહાળું,
 આઝાદી કેરો ઉર મંત્ર ભાળું.

માધવજી મો. પટેલ

સૌરાષ્ટ્ર ભૂમિને

[વસંતતિલકા]

સ્નાગરે ત્રિદીશથી તુજ દેહ ઘેરી,
સાડી રૂપેરી જળ-ઓઘની ન્હોય પ્હેરી !
તારા શીરે મુકુટ શો ગિરનાર ઊભો :
વક્ષ : સ્થળે વહતી ગોમતી શી સરિતો.

ને સોમનાથજી શત્રુંજય દારિકા શાં !
ટોળે મળ્યાં તીરથ સૌ તુજ આંગણામાં;
પુણ્યોદ્ધકો સરિતનાં મલી સાગરે ને !
પ્રક્ષાલતાં તુજ અહોનિશ પાદયુગ્મો.

મીઠાં અમી જળ અખૂટ શું ઉર ત્હારે ?
સીંચે સદા ઉપવને ફૂલ-ખાગ ક્યારે;
ડાલે લીલાં તરૂવરો સુરભિ નિકુંજે,
ખોલે મધુરં છુપી કોકિલ આમ્ર-કુંજે :

તારી રસાળ રળિયામણી ભૂમિ વિષે,
વૃષ્ટિ થતાં ઢગ બહુ વિધ ધાન્ય પાકે;
ગિરિ અને વન વસે તરૂ વ્યાઘ સિંહો,
ત્હારે ઉરે અમૂલ કૈંક ભર્યા ખનીજો.

તું ત્રીશ લાખ તનુજ તનુજોની માતા,
આકર્ષણો જરૂર તુજ તણાં અનેરાં;
છોંડી શ્રી કૃષ્ણ વૃજની ભૂમિ ને મથુરાં,
આવ્યા સૂતા સહ યદુકુળ અંક તારા.

જન્મ્યા અનેક ઉદરે તુજ ભકત સંતો,
પાકયા અસંખ્ય નર રત્નવીરો ધીમંતો;
સુતા સતી થઈ અનેક વીરાંગનાઓ,
તારી કુખે જનમીયા નરસી—સુદામો:

તારે દયાનન્દ સરસ્વતી પેટ પાકયો,
ક્રીધો પ્રચાર ફરી ભારત ધર્મ કેરો;
સ્વીકારીયાં પુનિત વેદ તણાં પ્રમાણો,
ને આર્યધર્મ ધ્વજને જગથોક રોપ્યો:

ને જન્મદાત્રી વળી તું વીર ગાંધી કેરી,
જેને સમાન જગમાં સહુ મિત્ર વેરી;
બંધુત્વભાવ નિતિ સત્ય અને અહિંસા,
સીંચ્યા રંગેરંગ મહીં સહુ માનવીનાં :

એવાં અનેક નરરત્ન તણી તું માતા,
હુંચે હું બાળ તુજનો ગરવી જનેતા;
એવા વિચારથી સહુ મુજ ગાત્ર નાચે,
ને દેહનાં અણુ અણુ પુલકીત થાયે:

તારી પૂનિત ધુલીમાં લઈ જન્મ માનું—
સાક્ષ્ય આ જીવનનું થઈ ચૂકયું મારું;
નીર્માણ હોય ફરીથી જગ જન્મવાને,
સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિ વિષે પ્રભુ જન્મ દેજે :

ગણપતરામ રે. ત્રિવેદી.

ભારતમાતા

[અંજની ગીત]

હિમાદ્રી તુજ કેશ કલાપે,
ગંગા મૌકિતક માળ શી બ્યાપે
ભાલે કાશ્મીર બિંદુ સ્થાપે
જય ભારત માતા !-૧

બંગસિંહ તુજ વાહન છાજે,
જેમાં અગણિત સિંહો ગાજે,
કુર્યાની ચાહે તુજ કાજે,
જય ભારત માતા !-૨

નાનકનું ચેતન રગરગમાં,
શીખ પ્રજા રણશૂર જગતમાં,
લાલાજી ને ભગતસિંગ જ્યાં,
જય ભારત માતા !-૩

અરવલ્લી સ્તનમંડળ સુંદર,
માતૃભક્ત મેવાડી વીરનર,
પ્રતાપ જેવા ધૈર્ય ધુરધર
જય ભારત માતા !-૪

ગૂર્જરભૂમિ ઉર આભૂષણ,
વલ્લભાનાં ગાજે વીર ગર્જન,
મોહન સંત તણાં શુચિ દર્શન,
જય ભારત માતા !-૫

સાતપુટા વિધ્યાચળ ત્હારું,
રત્નજડિત કટિબંધન ન્યારું.
રેવા ગુંજન કામણગારું
જય ભારત માતા !-૬

સહ્યાંદ્રિ સાડી કિનારી,
રેમાવલી વન ફેરી ત્હારી,
રામેશ્વર નૂપુર મનહારી,
જય ભારત માતા !-૭

વીર શિવાજી ચરણો ચૂમી,
મોક્ષ ગયા મા ! રણમાં ધૂમી,
અમર તિલક તુજ અર્થ ઝમૂમી
જય ભારત માતા !-૮

જ્ઞાન, ધ્યાન, ધીરજ, બળતું માં,
 શાને મુખ ત્હારું રડતું મા !
 ત્હારે કાળે સૌ તજવું મા !
 જ્ય ભારત માતા !-૯

તુકા, મીરાં, તુલસી, નરસિંહે,	વ્યાસ વાલ્મિક, શંકર જેવા
અખંડ ભક્તિ જ્યોત જ સોહે,	પતંજલિ, પાણિની કેવા !
બુદ્ધ પ્રજ્ઞાત વિરક્ત જ મોહે,	કાલીદાસ, મમ્મટની સેવા,
જ્ય ભારત માતા !-૧૦	જ્ય ભારત માતા !-૧૧

ઉન્નત હો ધ્વજ દિવ્ય ત્રિરંગી,
 બાલક ત્હારાં થાય ઉમંગી,
 શૂર બનો સા વીર અટકી,
 જ્ય ભારત માતા !-૧૨

પ્રાંતિજ

આનંદરાય ભટ્ટ

શસ્ત્ર ઘડનારને

શાને કારણ ધરતી માને
ગર્ભ તું તાવે રે ?—
એ રે અભાગી !
ગર્ભ તું તાવે રે ?

એમાંથી બેચેનેટ ઘડશે,
એમાંથી તું તોપો ઘડશે,
હત્યારા ટોરપીડો ઘડશે,
ગોઝારા ઘડી અટકી જાને,
વાતડી એક તું સાંભળી જાને :

કૃતિએ તારી છૂટે હાથે,
દે છે તું જનખાટકીઓને;
ચીરે પીંબે એ ભાંડુને.
શસ્ત્રો તારાં લોહીઆળાંને
ભેળાં કરી ધર ભટ્ટી માંહે

એક તેનું દાતરડું ઘડજે
સાદ પાડી તું ધર ધર કેજે
'કામમાં લેજે લણણી ટાણે'

એક તેની તું ત્રાકડી ઘડજે,
બૂમ પાડી દુનિયાને કેજે;

“નાગાં અંગે ભાંડરડાંનાં
 વસ્ત્રોથી ઓઢાડી દેવા
 બેયોનેટોના બદલામાં
 ધૂમતે રેંટિયે રાખવા આવી
 ત્રાકે ઘડળે રે.”

એક તેતું તું ટાંકણું ઘડળે;
 મરતાં પેલાં કેતો જાળે.

“છોડી જઈ આ ટાંકણું તેને
 દેળે રે શિલ્પીને હાથે
 કેળે મારી નક્કટતાની
 મૂર્તિ ઘડે એક રૂપવિહોણી
 કાળમીઠા કે પથ્થર કેરી;
 ને એની વેદી પર લખળે:
 ‘કરળે ઊભાં અંપે અંપે,
 શહેરે કેરે ચોકે ચોકે,
 કરુણા કેરાં પૂતળાં બંધુ !
 ટાંકણું ઘડળે રે !’ ”

પ્રભાશંકર ત્રિવેદી

પૂજારણુને

ફલમાળા તેં લીધી પૂજારણુ લીધા સુગંધીત ધૂપ;

ખોટી પૂજા એ સહુ પ્રભુની પેટાવે છે શાને દીપ ?

પૂજારણુ ! હૃદયને ઉઝળ !

બ્યાપ્યો માંહે ધોર અધાર ! ૧

આજે મરે છે લાખ કરોડો ભુખ્યા ન ખાવા ધાન;

થાળ ભરીને તું સીધાં દેતી ખાતાં તહિં મસ્તાન !

પૂજારણુ અંધ શ્રદ્ધામાં !

આજ કહું તું આંધળી થા માં ! ૨

વિશ્વંભર છે પ્રભુનું ખીરદ ખાવા ન પ્રભુને ખોટ;

પ્રભુના નામે લૂંટે પીશાયો ખાવા ન રંકને લોટ,

પૂજારણુ ! રંકને દેજે !

બિચારાઓની આશીષ લેજે ! ૩

પ્રભુ નામે ચણ્યા મહેલ મંદિરો ઝરખા બાંધે ઝુલાવ્યા;

દંભ અને માયાનાં મુરીદાએ કંઠક રંકાને રડાવ્યા

પૂજારણુ કારમી ઝાજે !

ફસાવ્યા લાવીક ફાજે ! ૪

લાખ કરોડો નગ્ન ફરે આજ ત્યાં શાલકુશલા અપાર,

આભૂષણોના તો ઢગ જો જામ્યા હીરા મોતીના હાર,

પૂજારણુ ! ન લાખરી ખાવા !

તહિં જોને મીઠાન ઉડાવા ! ૫

દિવસ આપો દંભ ચલાવે, રસનાએ રટી રામ;

રાત પડે ત્યારે નાચે સુંદરીઓ શરાબનાં ઉડે જામ,

પૂજારણુ, પાપની વાતો !

થકી ચણી આ ભગ્ય મહેલાતો ! ૬

ધૈર્યચન્દ્ર ૨. બુદ્ધ

કેદીનું સ્વપ્ન

આજ મધુરી નિદ્રામાં આવ્યું સૂનેરી સ્વપ્નું;
સોનાનો સુરજ નિહાળ્યો સ્વરાજને કોઈ લાવ્યું,

જંજીરો સર્વે તૂટી !
માતા રીખાતા ધૂટી ! ૧

જમીન આપણી ગગન આપણું સમાનતા સહુ જગમાં;
સાગર ઊછળતો આનંદે રક્ત બહે રગરગમાં,

રોમ રોમ પ્રકૂલ્યે !
હૈયે જોમ જામ સ્ફૂરે ! ૨

આઝાદી આઝાદી ગાતા પાંત્રોશ કોટિ નાચે;
આઝાદ પ્રકૃતિ નૃત્ય કરે ને હૈયે હૈયા રાચે,

હસતો અણનમ હિમાલય !
ગાજો જન્મભૂમિની જય ! ૩

સાગર સરિતા ગાન ગળવે ભારતનાં નરનારી;
હું પાગલ સમ શોર ઉઠાવી બોલ્યો મૂકિત પ્યારી,

સર્વે સ્વતંત્ર ને નિર્ભય !
બોલો ભારત માની જય ! ૪

જયનાદે ઝળકીને જાગ્યો ખુલી અચાનક આંખો;
પગમાં જંજીર હાથકડી કર તોડે કોઈ પાંખો,

પીંખી પીંખી ભારતને
પોષે પાપી સ્વાર્થને ૫

સ્વપ્ન મધુર સુંદર મહારૂં ઉડી ગયું આકાશે;
ધન્ય તું એ સિદ્ધ કરી દે છું તારા વિશ્વાસે.

મૂકિત દેજો તું બેલી !
સત્યાગ્રહે રહ્યો ખેલી ! ૬

ધૈર્યચન્દ્ર ૨. બુદ્ધ

તરૂણને—

ઘોર નીંદ ત્યાગી તું જાગ એ તરૂણ;
જળહળે જે દિવ્ય નવાયુગનો અરૂણ.
તજ હવે તું તુચ્છ જીવન જીવવું કરૂણ;
ઝેરી પ્રથા બાળવા થા પ્રલયનો વરૂણ.

થઈ શકે નવ સર્જન તો કર જહિ વિનાશ;
જીવવાણીનાં પછી નવીન કર વિકાસ.
હર આત્મબળ તણે ચેતાવી દે પ્રકાશ;
પ્રકટે નવજ્યોતિ નવજીવન નવઆશ.

ધર્મ ગુરૂઓ થકી સમાજ આ છેદાય;
મૂડીવાદ સત્તાથી જગજનો રીખાય.
બાળ લગ્ન વૃદ્ધ લગ્ન વિધવાની હાય !
યુવાન તું લગાડી દેને એ બધામાં લાલ્લ.

હઠ સમાન—સહુ સમાન—ધર્મ એક પ્રાણ;
સામજનું યુવાન એવું કરું હવે કથ્યાણ.

ધૈર્યચન્દ્ર ર. જી.

ભારતીની આરતી

જન્મભૂમિ હો મંગલકારી મૂકિત કુચ બટે,
 મૈયા મૂકિત કુચ બટે.
 જ્યનાદે ભારત નરનારી શક્તિ જંગ ચટે,
 જય હો લડવૈયા !
 જય ભારતી મૈયા ! ૧

વિશ્વ વિજયશ્રી બનવા માટે સ્વતંત્રતા વરવા,
 મૈયા સ્વતંત્રતા વરવા.
 યુગ યુગની નિદ્રાને ત્યાગી અધારા હરવા,
 છોડો નિંદ શૈયા !
 જય ભારતી મૈયા ! ૨

દિલ દિલમાં ચીનગારી સળગી અખંડ જ્યોત ઝળે,
 મૈયા ! અખંડ જ્યોત ઝળે
 આજ સહુ કુરબાની કરતાં લડતાં આત્મબળે
 જય હો બળવૈયા !
 જય ભારતી મૈયા ! ૩

સ્વતંત્ર જીવન મેળવવા સહુ આઝાદી માગે,
 મૈયા ! આઝાદી માગે,
 ગુલામીના બંધન કપરાં તેત્રીશ ટાટી ત્યાગે
 જય ભગિની મૈયા !
 જય ભારતી મૈયા ! ૪

ધૈર્યચન્દ્ર ૨. બુદ્ધ

ખં ડ કા વ્યો

અનુક્રમણિકા

ખંડ કાવ્યનું નામ	કવિ	પૃષ્ઠ
૧. ચલ, ઓ ડાસા, મારગ દે:	શ્રી. પ્રભાશંકર ત્રિવેદી	૮૭
૨. છેલ્લું તાંડવ :	શ્રી. ગણપતરામ રે. ત્રિવેદી	૮૯
૩. સુકન્યા :	શ્રી. હિરાલાલ ધિ. પંડ્યા	૯૩
૪. આત્મજ્ઞાન—સ્તુતિ :	શ્રી. ચન્દ્રશંકર ધિ. પંડ્યા	૯૬
૫. સારસ યુગલ :	શ્રી. આનંદરાય ભટ્ટ	૧૧૪
૬. બુદ્ધનો હંસ :	શ્રી. ધૈર્યચન્દ્ર ર. બુદ્ધ	૧૧૮

ચલ, ઓ ડોસા, મારગ દે

તગતગતા ગાલે સોહાતું રમતું નાનું બાળ નિહાળ્યું:
જનવાડીનું એ ફેરનું સુંદર તાણું ફૂલ ખીલેલું !

એ રમતું'તું રેતી માંહે, છોળન્ટો સાગર ત્યાં પાસ:
રસ્તે જતાં આંખો ત્યારે સાગર મારા ભવનો યાદ

બાળક થઈને એને તીરે નાચ્યો ને ખૂંદેલી રેત....
ને ભીંજ્યો; તોયે હમણે સૂકાયાં હોયેથી હેત.

અગણિત વીચિના મેળા વચ્ચે એકલતા ન્યાળી ભેંકાર;
ડૂબ્યા મારા નાવિક સર્વે ભવસમદર બનિયો સૂનકાર.

ગોઝારાં કૈં કૈં વમળોમાં ડૂબકાં ખાઈ ફેર તરેલ;
દીપે ફેરન્ટી પીમળોમાં ઠીક સુવાસિત છવિત કરેલ.

ચેતન ને સ્મિતડાં ઊભરતું શૈશવ મારે દેહ વસેલ;
ગૃહને મંડપ હું મહેકનું વંશની વેલ્યે ફૂલ હસેલ !

ક્ષણભર મુજ સ્મૃતિપટ પર પડિયા ઓછાયા મમ શૈશવના:
પૂર જહીં ચેતનનાં ચડિયાં ઊઝળ્યાં ગૃહ આંગણિયાં...

....ત્યાં યાદીને ખરતે તારે પહોંચ્યો છાયાદીપ્તિ વચ્ચે.
ઉપનિષદ ભણતા'તા બાપા છાશું ઘેરન્ટી'તી બા

વાછરૂં લઈને પુચ્છો બિંચાં ગાવડિયું શું રમતાં'તાં
ગૃહમાં કોયલશી ફૂજતી'તી માજણી મમ જે ખંડેનલડી

એ ત્યારે તુલસા પૂજતી'તી ટીલડી બાલે દીપતી'તી
નિર્જળ રણુ મલયાનિલ વાએ, સૂનું જીવિત મિત્ર મળ્યે,

હચકે છેલ્લે અમૃત પાએ, ઘોર નિરાશા સ્વપ્ન ફળ્યે,
કે લહતાં અચરજની વચ્ચે પ્રણય અમિત સંદિગ્ધ દિલે,

બળતા બીડ સમા અવતારે અણકથી સુખનીસૃષ્ટિ ખીલે :
પાંગરી મારીય જીવનવેલી શિશુ બની જઈ મેં કીધી કેલી !

મારી માતાને થાનેલે વળગીને મેં કીધી ગેલ !
બાપે લઈને એક હાથે બિલાળીને કીધા ખેલ !

....

....

....

ટાંગાવાળે લહેર ભગાડી; હૈયા વહોણા ખાલ્યો એ,
સૃષ્ટિ સ્વપ્ના કેરી બગાડી, 'ચલ, એા ડોસા, મારગ દે.'

પ્રભાશંકર ત્રિવેદી

છેલ્લું તાંડવ.

(છેલ્લી યુરોપીઅન રાજકીય પરિસ્થિતિનો પડઘો પાડતું ખંડકાવ્ય)

[અનુષ્ટુપ]

હજી તો કાલ વહેતી'તી યુરોપે રક્તની નદી
કરોડો માનવી કેરાં શબોના ગંજની થપી.

[ઉપજતિ]

કો રૂદ્રનાં તાંડવ નૃત્ય કાળે
ધૂળરી વ્યાપે જગનાં પડાળે
ભૂકંપ વ્યાપ્યો જગ-ધૂળ ઉઠ્યું
ધૂળ ઉઠ્યું માનવકુળ સારું

[શાદુલ ચિકીડિત]

થોડા રાજનીતીજ નિજ મનમાં કે: સ્વપ્ન સૃષ્ટિ રચે
થોડા ભૂમિ-સમુદ્ર શાશન અને વ્યાપારની લાલચે
કોટી માનવના ખડાં જુથ કરી દાણુ યુધ્ધો લડે
ને સંહાર કરી પરસ્પર તણો ચોદા કંઈકે પડે.

[ઉપજતિ]

જગ્યો જગે કૈઝર કાઠ પાપી
રચ્યું મહાભારત વિશ્વવ્યાપી
કેવું મહાભિષળુ ઝેર વ્યાપ્યું
કરાવ્યું નિકંદન માનવોતું.

[શાદુલ ચિકીડિત]

મૂકી માનવતા પ્રભુ ધણુતણા આદેશ સર્વે ચુકી
જુક્યાં પશ્ચિમના જનો મહાભર્યા ને જામી યુદ્ધાવલી
તોપો, ખંદૂક ને વિમાન સ્ટીમરો ને ઝેરી વાયુ થકા
કોટી માનવને પરસ્પર હણી રૂધીર તૃપ્તિ કરી.

[અનુષ્ટુપ]

શત્રુને સ્વજનો કૈરાં શોણિતે તરભોળ હા !
ઉડાવી જયવંતાએ આકાશે વિજયધ્વજ.

[ઉપજતિ]

એ યુદ્ધને એ દશકા થયા જ્યાં
ધૂનરી એ સંહાર તણી મટી ના
ફરીયા ત્યાં તો સુસવાટ થાયે
ને યુદ્ધનાં વાદળ જો રચાયે.

[અનુષ્ટુપ]

જાપાને ચીનને આખા કોળાં જેમ ગળી જવા
ધીમેથી બગલા પેરે વિસ્તારી ફૂર ચાંચ ત્યાં

[ઉપજતિ]

એ ઔધ ભૂલ્યા પ્રભુ યુદ્ધ આજા—
મહા—અભિનિષ્ક્રમણ પ્રતિજ્ઞા
નેવે મૂક્યાં ધમ્પદનાં પ્રમાણો
સ્વધર્મી પ્રત્યે નહિ ધર્મ જાણ્યો

[અનુષ્ટુપ]

હિટલર ને મુસોલીની, યુરોપે જાગી જોડલી
હિરણ્યકશ્યપુ ને એ હિરણ્યાક્ષની જોડલી

[ઉપજતિ]

નિર્દોષ ને શાંત કંઈ પ્રજાને
રંજાડતા જાય વિનાપરાધે
સ્વાધીન નાના કંઈ દેશ કૈરાં
સ્વાતંત્ર્ય ધોળે દિવસે લૂંટાયા

[અનુક્રમ]

વિસ્તારી નીજ સંસ્થાનો લૂંટવ વિશ્વ શ્રી બધી
ફરીથી આજ યુરોપે દાંડી પીટાય યુદ્ધની

[ઉપજાતિ]

કરાલ શેતાનની તૃપ્તિ કાળે
સહારની ભિષણ કંદરાએ
ધકેલવા માનવ જાત સારી
ફરીથી પાછી પગદંડી પાડે.

[શિખરશૃંગી]

લડી લેજો છેલ્લું યુદ્ધ હજી હજારો હિટલરો
લણી લેજો લાખો મનુજ શીરનો ફાગલ નવો
ચૂસીને નિરાંતે તમ સ્વજનનાં શોષિત પીળો
અને સારી સૃષ્ટિ પર તમ ધ્વજાઓ ઉડવજો.
કદી જીતી લેશો શરીર, પણ આત્મા નહિ જીતો
કદી નિર્દોષીની રૂધિર-ભીની લક્ષ્મી લૂંટી જશો
બધાં બાળી-ઝાડી વન ઉપવનો વેરણ ક્યેં
નહિ પામે તેથી સમૃદ્ધિ નહિ શાંતિ પણ મળે.

[અનુક્રમ]

તમારાં પાતકો ધોવા આવ્યો હાં અવધૂત કો
અહિંસા-પ્રેમ-શાંતિનો દિવ્ય મંત્ર ઉચ્ચારતો

[વસંતતિલાકા]

એ ઓલિયો ઇશુ અને પ્રભુ બુદ્ધ કેરો
લૈ વિશ્વ-પ્રેમ તણી ઝોળી ફરે ફિરસ્તો
અન્ધત્વ ભાવ જગમાં પ્રગટાવવાને
ઉભો અહીં અડગ ભીષ્મપિતા સમે એ

[ઉપજાતિ]

સંહાર કાળે જગને હિમાળે
જેવું કરે તાંડવ નૃત્ય રૂપ
તેવાંજ આ તાંડવ નાશ કાળે
નાચી રહ્યા વામન કા વિરાટે

[ઉપજાતિ]

અને ફરીથી પ્રલાયાન્ત કાળે
પ્રજાપતિ સૃષ્ટિ નવી સૃજે છે
ફરીથી તેવે યુદ્ધના વિરામે
આ દુનિયાની રચના રચાશે

[અનુબંધ ૫]

વિજયીને પરાજીતો સર્વે યુદ્ધથી થાકશે
યુદ્ધના નામ પે શાપો હજારો વરસાવશે

[ઉપજાતિ]

અને પછી એ જગની પ્રજાઓ
સૌ ઝીલશે ભારતમંત્ર મોંઘો
બંધુત્વ ને પ્રેમ તથા અહિંસા
બ્યાપી જશે માનવની રંગોમાં

[વસંતતિલકા]

ગાંધી ! ભલે અવતર્યો મનુ-કુળ વિષે
ઉદ્ધારવા જગતને પશુતા થકી રે
‘ સર્વે ભવન્તુ સુખીનઃ ’ ઉરબ્યાપી ભાવો
ગાશે પ્રજા નવયુગી જયકાર તારો.

ગણપતરામ રેવાશંકર ત્રિવેદી

સુકન્યા

સકલ ગુણ સંપન્ના, સ્વરૂપે રતિના સમી;
સુકન્યા નામની કન્યા, શર્યાતિ નૃપને હતી.

વસંત ઋતુ મધુરી ખીલી'તી,
લતા-તરૂસંગ લચી પડી'તી;
વિહંગમે ગીત મધુર ગાઇ,
ભુલાવતાં શોક મનુ-હ્રદેથી.

રમ્યા વસંત લીલાને, સુકન્યા સહ રાજવી;-
જતો જોવા સહર્ષેથી, રાખી સંગે વરૂથિની.

સૌંદર્ય નિસર્ગતાણું છવાયું,
આનંદ રેલે જગ તો નવાયું;
ચેતન્યનો ઉડી રહ્યો પુવારો,
કૃતિ પ્રભુની અતલાવનારો.

સુકન્યા સખીઓ સંગે, ફરે વિપિનમાં બધે;
વનદેવી લીલા જાણે, જોવા નિસરી છે વને.

ફરી ફરીને વન શ્રી નિહાળે,
લીલા લલિતે મન મુગ્ધ થાયે;
નિર્દોષ કીડા સખીશું કરંતી,
હંસિણી શી તે વનમાં સરંતી.

શોભા જોતાં કુદરત તણી આડનાં ઝુંડ ઝુંડે,
ગાણું મુણી કુદરત તણું કોકિલા કુંજકુંજે;

ઉલ્લાસની બનતી કુંવરી રાફડા પાસ આવી,
કૌતુકે એ નિરખતી સખી સંગ તે નેન ઠારી

જીર્ણ વલ્લરી પત્રોએ, રાફડા વિંટળેલમાં;
કુતૂહલે સુકન્યાએ, ખોસી શૂલ અજળમાં.

જેવી ખોસે, શૂલતહીં અરે ! લોહીની ધાર છૂટે,
જોતાં બાલા, મૂઠ બની ઊભી, શ્વાસ રૂંધાઈ ચાલે;
“ રે ! રે ! મારી, રમત થકી મેં, કોઈને પીડ દીધી,
“ પાપિણી હું, કરમહિણીને બુદ્ધિ એ ક્યાંથી સૂઝી, ”
રોતી કકળતી આવી, સુકન્યા નૃપ સંનિધે;
વાર્તા વિતકની પોતે, અથેતિ સઘળી કહે.
શર્યાતિ રાફ ખોદાવી, ઋષિ બહાર કાઢીને;
“ શુનો માફ કરો સ્વામી, ” પ્રણિપત કરી કહે.

“ ધર્મિષ્ઠ રાજવીને તો, શાપ દેવો ઘટે નહિ;
પરંતુ “ અંધાપે શુશ્રૂષા મારી, કરે કોણ જ રાજવી ? ”

ઋષિ વેણુ સમજીને, શર્યાતિ નિજ પુત્રીનું;
કન્યાદાન કરે પ્રીતે, વ્યવન ઋષિ સંગશું.

સુકન્યા લગ્ન આ થાતાં, સ્વ ઉરે અતિ રાચતી;
કરેલા દોષની માફી, શુશ્રૂષા કરી માગતી.

વિલાસો વૈભવો ભૂટી, સુકન્યા વસી આશ્રમે;
પતિ-સેવા કરી નિત્યે, ગાળે છે નિજ કાળને.

સ્વર્ગથી અદકાં સુખો, ભોગવે ઉટજે વસી;
ન્યૂનતા શી રહે બાકી, પ્રભુની મહેર જ્યાં વસી ?

આશ્રમે ફરતા આવ્યા, એકદા રવિ સુત બે;
અર્ધ પાઘે કરી પૂજા, સુકન્યા વળતી કહે.

“ પુનિત આપતણાં પગલાં થકી,
“ કુટિર પાવન આજ બની નકી,
“ સફળ જીવન આજ થયું ખરું;
“ દિવસ ધન્ય ઉગ્યો પ્રભુ મહેર શું.”

દેવ-વૈદ્ય સુણી વાણી, સતીના વહને થકી;
પ્રમુદિત બની કહે છે, સુણો હે શુચિ દંપતી !

“યજ્ઞ-ભાગ અમારો જે, ટાળ્યો છે મધવાદિકે;
“કૃપા કરી અપાવો તે, આપ ઉગ્ર તપો બળે.”

સતીએ શિલ કેરાને, ઋષિએ તપના બળે;
યજ્ઞ-ભાગ અપાવીને, સંતોષ્યા સુર વૈદ્યને.

કુંડ દિવ્યૌષધી કેરો, દેવ વૈદ્ય ભરી પ્રીતે;
કરો સ્નાન પ્રભો ! તેથી, દિવ્ય દેહ નકી બને.

સ્નાને ઋષિની બની દિવ્ય દેહ,
બાણે દિસે કોટિ અનંગ-દેવ;
સૌંદર્ય જોતાં સતી શંક પામે,
“ત્રિપુટિમાં ઋષિ કયા ખરા તે.”

સતીએ ઓળખી કાઢયા, પ્રભાવે શિલના ઋષિ
આશિષો વૈદ્ય અર્પીને, સિધાવે સ્વર્ગના ભણી.

આત્મજ્ઞાન-સ્ફુરણા

અનુષ્ટુપ—આશ્રમે ધૌમ્ય ઋષિના, આશો સુદિ દશમનો;
વિશ્વ ઉગ્મળવા બાણે, ચન્દ્રમા નભમાં ઉગ્યો ! ૧

ઈન્દ્રવજ્રા— ગૃહાહ્નણે પાટ પડી ય એક,
તે ઉપરે પાથરી મૃગ-ચર્મ,
વિશ્રાંતિ લેવા ગુરુજી સુતા છે
આભે જીવે છે નભ ચન્દ્રજ્યોતિ. ૨

એ પાટ પાંસે ગુરુ-પત્ની બેસી,
કાપે સમિધો કર માપી માપી ;
છે આશ્રમે શાંતિ બધે છવાઈ !
શિષ્યો ગયા છે સહુ સૂપ્ર આંહી. ૩

બોલ્યાં મધુરું સ્મિતહાસ્ય વેરી,
ત્યાં ઋષિ-પત્ની-ધીરસૌમ્ય મૂર્તિ :
“ઘોળાય મારા મન એક વાત !
“કે દીર્ઘ રે કાળથી સ્વામીનાથ !” ૪

અનુષ્ટુપ—આશ્રય પામતા ધૌમ્ય, ઉમટભેર પૂછતા :
“ઘણા વખતથી છે તો, બોલ્યાં આજસુધી ન કાં ?” ૫

ઈન્દ્રવજ્રા— “મારું સમાધાન હું મારી મેળે,
“શોધું છતાં ના થયું કે” જરાએ;
“વિચારી શોધી ઉર થાકી અંતે,
“આજે પૂછું છું પ્રભુ! આપને એ.” ૬

અનુષ્ટુપ— “પૂછો જરૂર” ઋષિ કે “વળી શી વાત એની છે ?
“સમાધાન થઈ તારું, શંકા બધી ટળી જશે.” ૭

હરિગીત— “ છે શિષ્યમાં આ ઉપમન્યુ, પરમ શિષ્યજ આપનો,
“ ને શાસ્ત્રમાં એ પ્રવેશ બુદ્ધિનો, નિહાળી એહનો;
“ ચક્તિ આપ પ્રભુ? થયા'તા, યાદ છે એવું મને,
“ ને ગોષ્ઠિ કરતા શિષ્ય ભાળુ; ચે.ગે ઉપમન્યુ વધે. ૮

અનુબંધ— “ સાંજના આજ કે' તો'તો, આરુણિ મુજ સન્મુખે;
“ ત્રણ ત્રણ કલાક તો, સમાધિ ઉપમન્યુ લે! ” ૯

આ મમતા ભર્યું સૂણી, ઋષિજ નિજ પત્નીનું,
ધીરે વેણુ વદી કહે: “ હા, પણ તેથી શું થયું? ” ૧૦

કાપવાં બંધ રાખીને, સમિધો નિજ હસ્તથી;
આતુર એ ઋષિ પત્ની, ઋષિને પ્રૂછતાં કરી :— ૧૧

“ વધ્યો છે ઉપમન્યુ એ આગળ એટલો છતાં;
“ પરમ જ્ઞાનની દીક્ષા, શા માટે નથી આપતા? ” ૧૨

ઈન્દ્રવજ્ર— “ છે સાવ સાચી તમ વાત તો આ,
“ કે આટલા કાળની અદ્યતામાં;
“ શાસ્ત્રો અને જીવનનાં રહસ્યો
“ પામે, મળ્યો શિષ્ય જ એક આ હો ! ૧૩

અનુબંધ— “ ધારણા ધ્યાન પહેલેથી, કેં સ્વતઃ સિદ્ધ રે હતાં;
“ ને ચિત્તના દોષ જોવાને, અંતરપડ ગોઠવ્યાં. ૧૪

હરિગીત— “ કેં વાસનાઓ અશુભ જીવને, નાખી ઉલટાવી ખરે!
“ ને બદલી નાખ્યો એણે છે, નિજ જીવનના ય પ્રવાહને;
“ અભિમુખ કરીને, પરમ તત્ત્વે, નિજનંદ અનુભવે,
“ સાચું માને જીવન સુખ એ, મિથ્યા ખીણું સર્વ છે. ” ૧૫

અનુબંધ— ઋષિ-વેણુ જ પોતાને, સમર્થન મળ્યું જાણીને,
જોર કરી ઋષિપત્ની, મુખેથી વચનો વહે :— ૧૬

ઈન્દ્રવજ્રા—“શા માટ તો છેવટ જ્ઞાન-દીક્ષા,

“આપો પ્રભુ ! કાં ઉપમન્યુને ના ?”

ઋષિ કહે : “કારણ તેહનાં છે ?”

“શું ?” ઋષિપત્ની મુખથી વદે છે. ૧૭

અનુદ્રુપ—“ઉપમન્યુ બધી રીતે, તૈયાર થે ગયો દિસે;

“પણ એક જ દોષ તો, આવે છે આડ એહને.” ૧૮

“દેખો છો દોષ તો એવો, એનામાં આપ રે કયો ?”

“અનની વાસના એની, ને છે એની ય ભૂખનો.” ૧૯

ઈન્દ્રવજ્રા— “શું વાસના અનની એહને છે ?

“તો, એ પછી તાત મહેલને રે

“છોડી; ભલા ! ભીખ જ માગવાને,

“શું કામ આવે અહીં એ કહોને ? ૨૦

“જાણો તમે ના પણ હું ય જાણું,

“એ પારખી જાણી કળી ગયો છું;

“લાચાર ને વિવશ થે પડ્યો એ,

“એનો નથી દોષ ઉછેરનો છે. ૨૧

“શ્રીમંત મા આપ તણો શિશુ એ

“ને એકનો એક જ પુત્ર પેટે !

“જ્યાં માગ્યું પાણી દૂધ આપ્યું સૌએ,

“ના છે કયો ભાવિ વિચાર કાયે. ૨૨

“ખીજ બધી જીવન બાબતોની,

“વિચાર જેમે બદલી રૂવાડી !

“આ દોષ સાન્નિધ્યજ હારી જાય,

“ને જ્ઞાનને રા'પણ બૂલી જાય. ૨૩

“એકાદ કા અંતરના પડે એ

“છપાષ જાડે રહ્યો એહને છે;

“શાસ્ત્રો અને યોગ બધું ગળે છે,
“ઉડે છૂપી અંતર ડંખ દે છે ! ૨૪

“ન્યારે થશે અંતરથી જ દૂર,
“દીક્ષાતણી ના રહેશે જરૂર !
“દીક્ષા ઉરે અંદર આપો આપ,
“ફૂટી અને નીકળશે બહાર ! ૨૫

અનુષ્ટુપ— “હું તો ગુરુ તરીકે આ, અંતર ઉદ્ભવેલી એ,
“દીક્ષાને માત્ર સત્કારી, રાજ થી રહું અંતરે.” ૨૬

ધન્વજી— ડોકી ધૂણાવી ઋષિ-પત્ની કે' છે:-
“વાતો મને આ સમજાવવાની,
“શશુ ગણો કે લઘુબ્રાત મારો,
“છે ઉપમન્યુ મુજને ખરે હો ! ૨૭
“જેઉં છું એને કંઈ થાય હૈયે,
“ધારી શકું ના ધીર હું જ કેયે;
“એને ભણાવ્યો વળી આટલો છે,
“તો આટલો દોષ દૂરે કરોને !” ૨૮

હરિગીત “કમાન ન્યારે અંતરેથી, એક દિવસે છટકશે.
“ત્યારે થશે દૂર દોષ એનો, એની મેળે સત્વરે:
“મારો કર્યો ઓછો કદાપિ, દોષ દૂર એ થાય છે,
“ચટકી-તાનો લાગતાં, ઝટ દૂર એ ફગોટશે.” ૨૯

અનુષ્ટુપ “કરવા દોષ એ દૂર. અતાવો ચાવી એહને.”
“અતાવું, પણ એમ તો, કરવાને શું કામ છે ?” ૩૦
ઋષિ-પત્ની દીન થતાં, કહે : “કારણ તો જ છે,
“કારણ વિણ કે' કા શું ? વિચારો ઉર નાથ હે ! ૩૧

હરિગીત “આ આશ્રમ બાંધી આપણે, વીસ વર્ષથી બેઠાં છીએ,
 “કિન્તુ તમારા શિષ્યમાંથી, એક પણ રે શિષ્યને,
 “સાક્ષાત્કાર ન થાય જો, તમ પાસ જ્ઞાન લીધા છતાં,
 “ઋષિપત્નીઓના મંડળે, લજવાઈ મોઢું બતાવતાં.” ૩૨

મન્દવજા—“જો ઋષિને જ્ઞાન જ ના મળ્યું છે,
 “આપી શકે ક્યાંથી જ શિષ્યને તે ?
 “પૂછે તમોને ઝટ એવું કે’તું,
 “ને મૌન ધારી પછી બેસી રેવું.” ૩૩

અનુષ્ટુપ—“હશે એમ કહેવાતું ? ના, તમે ઉપમન્યુનું—
 “કરી કંઈક, કાઢો ને વાસનાનું મૂળિયું. ૩૪
 “ગમે તે કરવા છોરે, સમર્થ આપ તો પ્રભુ !
 “ભલેને હું રહી કિન્તુ, કે’ કરો ઉપમન્યુનું.” ૩૫

જાણીને હઠ પત્નીની, “કીક છે” ઋષિએ કહ્યું.
 “જો, જો, જરૂર કાલેથી, કરજો હોં !” ફરીથી સૂણ્યું. ૩૬

ઉત્સુકતા, અધિરાધ, ક્ષણે ક્ષણે વધે જતી;
 જોઈ ને ઋષિજીએ તો, સ્પષ્ટતાએ કહ્યું ફરી :— ૩૭

હરિગીત—“મુજ મન બહુ વધતું નથી, ઉપમન્યુને શી ખોટ છે ?
 “વરસ કે બે વરસ મોઢું જ્ઞાન એવું મળી રહે !
 “અધુના હશે મન્દ્ર જો એની, આડો ક્યાં હું આવું છું,
 “બે દિવસ મોડી હોય તો, ઉતાવળો શિદ્ધ હું બનું ?” ૩૮

અનુષ્ટુપ—“જુઓ પાછા ફરી જાશો, એવું કે’ કરશો નહિ;
 “હા, પાડી છે તમે જાને, સ્વામીજી કગશો નહિ. ૩૯

મન્દવજા—“આ આશ્રમે તો મુજ આટલું ચે,
 “ચાલે નહિ શું ઋષિજી જરા ચે ?”

“ જાઓ, તમારી મરજી પ્રમાણે,
“ રે’શે થઈ ઠીક જ ઠીક હાવે. ”

૪૦

(૨)

ઉપા ઉગીને પડી છે સવાર !
જાગી ઉઠ્યા આશ્રમના કુમાર !
ખોલ્યા ગુરુ : “ જો, ઉપમન્યુ આજે
“ ગાયો લઈને ય જવાનું તારે. ”

૪૧

“ જો જે ન થાયે અસુરું ચરાવા. ”
“ જી, સારું ” ખોલી ઉર ધારી આજ્ઞા.
આજ્ઞા ગુરુની મન વેદ-વેણુ.
લોપાય કાર્ષ્ણ રીતથી જ ક્રમ ?

૪૨

હરિગીત—આજ્ઞા સૂણી ગુરુવરતણી, વપુ થનગનાટ રહ્યો થઈ !
ને ક્રમ જાણે કર વિષે, ઝટ ડાંગ તો આવી પડી !
વન-કેડીએ જાણે ક્યમે, પગ ચાલવા મંડી પડ્યા !
નિર્દોષ હરણાં, રમ્ય ઝરણાં, દ્રષ્ટિ જાણે રમી રહ્યાં ! ૪૩

વૃક્ષો. લીલુડાં ખેતરો, વન-પંખીઓ કિલોલતાં,
વનચર પશુ સ્વતંત્રતાએ, વિહરતાં નજરે ચઢ્યાં;
દ્રશ્યો ખીજાં ને આ બધું, દ્રષ્ટિ સમક્ષ ખડું થયું,
પણ અંદરેથી અવાજ આવ્યો, ત્યાં જઈ ખાઈશ શું ? ૪૪

વહેલો વહેલો નાહીને, ઉપમન્યુ પરવારી ગયો,
લિક્ષા માગી ગામમાં, તૈયાર જમીને થઈ ગયો;
જમી તો લીધે આનંદ-સાગર, ઉરમા ઉલટી રહ્યો,
ને ધેનુ-ધણુ એ ચારવાને, શીઘ્ર તો નીકળી પડ્યો. ૪૫

(૩)

પડી સાંજને ગુરુ-આશ્રમે, ઉપમન્યુ ગાયોને લઈ,
પાછો આવી, હોમ કરતાં ગુરુની પાસ ઉભો જઈ;
હસ્તદ્વય જોડી ઉભો ત્યાં, ગુરુજી મુખથી તો વદે:-
“ઉપમન્યુ બેટા, આવ્યો તું. ખાવાનું શું કર્યું આજતે?” ૪૬

અનુબંધ— ધોમ્ય ગુરુ તણાં વેણો; ઉપમન્યુ સૂણી વધો :-
“ ગામમાંથી ભિક્ષા માગી, ખાધને હું ગયો હતો.” ૪૭

ધન્વજ— શબ્દો સૂણીને ઉપમન્યુનાં આ,
ગંભીરતાથી ગુરુ ધોમ્ય બોલ્યા :-
“ ભિક્ષા ગુરુને જણવ્યા વિના રે
“ જે ખાય, પાપાત્ર સમીજ તે છે. ૪૮

અનુબંધ— “ કાલેયે ધેનુ લૈ તારે, ચરાવવા જવાનું છે; ”
“ જી, મહારાજ ! ” બોલીને ગુરુવેણ વધાવી લે. ૪૯

(૪)

ધન્વજા— માર્તંડ ખીજ દિનનો ઉગીને
દૈ પ્રાણતત્ત્વો જગને રહ્યો છે;
બહેલો ઉડીને ઉપમન્યુ આજે,
ભિક્ષાર્થ ગામે જઈ એ સિધાવે. ૫૦

ભિક્ષા બધે માગીજ લાવી સર્વે,
ચણે ગુરુના જઈ એ સમર્પે;
ભિક્ષા બધી એ ગુરુ નિજમાટ,
દૈ વાપરી સર્વ કર્યું સપાટ ! ૫૧

દ્રષ્ટે નિહાળી ઉપમન્યુ આવું,
બૂખ્યો જવાને મનમાં વિચાર્યું;

આવી ગુરુ પર્ણકુટીથી બહાર !

જવા વને એ કરતો વિચાર !

૫૨

હરિગીત—“ભૂખ લાગશે” ત્યાં અંદરેથી, બોલી ઉઠ્યું શીઘ્ર કે !

તેથી ફરી ભિક્ષાન લેવા, ગામમાં ઉપડી ગયો;

ભિક્ષાન આરોગી નિરાંતે, ઘેનું લઈ એ વન ગયો,

દિન દિતીય તો પશ્ચિમ નમે, એ હોમ-કુંડ ખડો થયો. ૫૩

“ઉપમન્યુ બેટા, આવ્યો તું, ખાવાનું આજે શું કર્યું ?”

“ભિક્ષા ફરીથી ગુરુજી માગી, ઉદર શાંત કર્યું હતું.”

ઉપમન્યુનાં વચનો સૂણીને, ધૌમ્ય ગુરુ ફરીથી વદાઃ—

“એમ કર્યું ઉચિત ના, ભિક્ષા ફરીથી મગાય ના ! ૫૪

અનુષ્ટુપ—“ગાયોને ચારવા માટે, કાલેયે પણ તું જન્મે !”

“જી, જેવી આપની આજ્ઞા,” પ્રણમી શીર્ષ એ ધરે. ૫૫

૫

ઈન્દ્રવજ્રા— માતાંડ ત્રીજા દિનનો ઉગે છે,

ભિક્ષાન લેવા ઝટ સંચરે છે;

ભિક્ષા ગુરુને ચરણે સમર્પી,

ગાયો ચરાવા વન દોટ દીધી. ૫૬

મન્દાક્રાંતા—ઘેરો ઘાટો, શિતલ વનનો, છાંયડો ઠેર ઠેર,

મધ્યાને એ, રવિ-કિરણ તો, લેશ ના ત્યાં પ્રવેશે !

વાગોળે છે, ગમતું ચરીને, છાંયડે ઘેનું બેસી,

મોટા વૃક્ષે, ચઢી જઈ સૂતો, ઉપમન્યુ સુખેથી. ૫૭

અનુષ્ટુપ—ધડીક સામનું ગાન, ગાતો મધુર કંઠથી;

પક્ષી ધડીક બોલાવ્યાં, વગાડે પાવો બંસરી. ૫૮

ઈન્દ્રવજ્રા— થાક્યો ધણું એવું કરી રમેથી,

બેસી ગયું પેટ અરે ! ભૂખેથી;

એ ભુખના દુઃખ થકી રીખાતાં
આખો અતિ ઉંડી જતી રહી ત્યાં

૫૯

અનુષ્ટુપ— મનમાં ઉપમન્યુ તો, ગણગણાટ રે કરે:—

“ભીક્ષામાંથી ગુરુજીએ, રે’વા ન દીધું કાંઈએ.

૬૦

“ખીજ વાર જ ભિક્ષાની, કરી મનાય મુજને;

“ભૂખ્યો આજ રહીશ તો, કાખૂ આવે ક્ષુધાપરે.

૬૧

મંદ્રાકાંતા—“ના, ના, એવી, ભૂખ જ સહતાં, શું ભલા લાભ થાશે?

“પાસે ભાણું, પિરસિયું છતાં, કોણ ભૂખે પિડાશે?

“આ ગાયોના, તસ તસી દૂધે, આઉ કેવા રહ્યા છે!

“પી લેઉં હું, પય મધુર તો, ભંગ આસા ન એ છે.”

૬૨

અનુષ્ટુપ—બેઠો વૃક્ષ પરે થઈ, નીચે આવ્યો ધીમે ધીમે

ગાયોના આંચળે ધાવી, ક્ષુધા સમાવી છે દૂધે.

૬૩

તૃતીય દિન આથમે, અગ્નિશાળે ખરો થઈ;

કરાંજલિ રચી ઊભો, પ્રણામી ગુરુને તહીં.

૬૪

“કેમ બેટા, આજ શાથી, પેટ તારું ભર્યું કહે?”

“ગાયોના દૂધથી ગુરુ, ક્ષુધા મારી સમાવી છે.”

૬૫

ઈન્દ્રવજ્રા—

“એ દૂધ છે વાછરડા ય માટ,

“દોવાય એ દૂધ જ હોમ કાજ

“એ આપણાથી કયમ પી શકાય?

“રે! રે! ન આ’વું અનુચિત થાય!

૬૬

અનુષ્ટુપ—“કાલે યે પણ જા, તારે, ગાયો ચરાવવા જવું;

“ગાયોને દોહીને દૂધ, પીશ ના” ગુરુએ કહ્યું:

૬૭

ઈન્દ્રવજ્રા—

“જા, જેવી આસા” કહી શીશ નામી,

આવ્યો ત્વરાયે નિજ પર્ણકુટી;

આત્મા ગુરુની બધી રાત ઢળે -

રાખી. ક્યો છે મન સાથ નિશ્ચે ! ૬૮

અનુક્રુપ— ચોથા દિવસનો ભાનુ, ઉગે છે નભમંડળે !

ધેનુનું ટોણું લખને, ઉપમન્યુ વને પળે ! ૬૯

ધન્વન્તા— “ લે છે ગુરુજી મુજ આ પરીક્ષા !

“ તો આજ ખાતું નથી એજ પ્રશ્ના !

“ ખાધા વિના કેં મરી શું જવાશે ?

“ દી એક શું ના ચલતી શકાશે ? ” ૭૦

બેઠા ચઢીને ઉપમન્યુ જાડે !

મીઠા સ્વરે વાંસલડી વગાડે !

ક્યાં સુધી ચાલે પણ વાંસળી એ ?

સુધાર્તાનો જીવજ ઠેર ક્યાં છે ? ૭૧

દૂરે દૂરે ભાળી ચરંતી ધેનુ,

કેં કેં થવારે ! મનમાંજ માંડયું ;

માર્યો ન હોયે ઉર અંદરેથી—

ધકકા ય કોયે ત્યમ શીઘ્ર ઉડી ; ૭૨

અનુક્રુપ— “ ગાયોનું દૂધ પીવાની, ગુરુએ કરી છે મના ;

“ વાછરૂં માટે એ દૂધ, ના કોમળથી પડાય ના ! ૭૩

“ સાચું, એ પણ વાછરૂં. પીધા પછીય જો પીએ ;

“ થાયે ના લોપ આજ્ઞાનો, તેમાં નાં કંઈ દોષ છે. ” ૭૪

વૃક્ષેથી ઉતરી હેઠા, છોડી વાછરડાં મૂક્યા ;

ધાવતાં મોંપરે શીણુ, વળે તેય લૂછી પાધું. ૭૫

મન્દાકાંત—એવી રીતે, નવ દશ છટાં, મૂકીને શીણ પીધું,

તૃપ્તિ પામી, ગૃહપ્રતિ વળ્યો, ગુરુને શીર્ષ નામ્યું ;

ગુરુ પૂછે : “ દૂધ બૂધ પીધું, આજ તો તેં નથી ના ? ”

“ જી, ના, મેં તો, દૂધ પીધું નથી ; શીણુ શીસોટ પીધાં : ૭૬

“ધાવતાં જે, મુખ શીણ વળે, તે પીને ભૂખ ભાંગી.
 “તૃપ્તિ પામ્યો, જીવ ખૂશ થયો, ભૂખનાં દુઃખ ટાળી;”
 ગુરુજી કે: “અરર ! પણ રે ! એવું યે થૈ શકે ના !
 “એ દૂધે તો, દૂધતાણું અધું, સત્ત્વ એમાં રચું ના. ૭૭

અનુબંધુપ—“કાલે, એ શીણ ના લેતો,” એવી આજ્ઞા ગુરુ કરે;
 “જવી આજ્ઞા” કહી નામી, કુટિરના પથે પછે. ૭૮

(૭)

હરિગીત—જંગલતણે દિન પાંચમો, ઉપમન્યુના જીવ ને અરે !
 પ્રભાનો દિન થઈ રહ્યો, લાગ્યો અતિ લાંબો ખરે !
 વૃક્ષે સૂએ, બેસે વળી, ઘડા વેદ-મંત્રો ઉચરે !
 ઘડી પીપળાનાં પર્ણ તોડી, ફેંકતો નિર્મલ નીરે ! ૭૯

ભાનુ નમ્યો પશ્ચિમ દિસે, ગૃહ તરફ વળતી ધેનુઓ,
 ને ધેનુ-ધણની પાછળે, ઉપમન્યુ ચાલ્યો આવતો;
 વિચારતાં ડગલાં ભરે, મનમાં ધણા ખુશી થતો,
 “હ્રુધાપરે છે વિજય આજે, આપણો કેવો અહો !” ૮૦

અનુબંધુપ—મજેના થોર ખાસાની, વાડ ઉભય બાજુએ—
 માર્ગમાં રહી છે આવી, જોતાંરે મનકું ચળે ! ૮૧

મંદાકાંતા—“ના, ના, રે ! રે ! હજી સુધી કરું, કાંઈ ખાધું નથી જ
 “તો શા માટે, ધૂળજ કરવું, વેઠયું જે ભૂખ-દુઃખ ?
 “કિન્તુ જોઉં, સદજ હું ખરો, ફીડવાં આ રૂપાણાં !
 “ક્રોધનો ના, હક ઉપર છે, હોમમાં કામનાં ના !” ૮૨

અનુબંધુપ—ભૂખનાં દુઃખ ભારે છે, વેઠયાં તેજ તરી ગયા;
 જીઝા-લૌણ્ય જેને ના, સુખી તે જીવને થયા. ૮૩

જવન માટ ખાવાનું શું ખાવા માટ જવનું ?
ઉત્તરિ શ્રેય શેમાં છે ? હૈયે એ જ વિચારવું. ૮૪

હુલા છે દુષ્ટ રાક્ષસી, સાનભાન બૂલાવતી;
રાખી સંયમ ના જાણે, દુઃખાનલે પ્રગળતી ! ૮૫

મન્દાકાંતા—હુધાપીડે, જગત જન કેં, નીતિનો પંથ ત્યાગી,
દુર્નાતિએ, વિચરી જગતે, પિંડ પોપે અભાગી !
બ્રહ્મા થાતી, શિશુ ગુણ તજી, સુન્દરી કેંક રે ! રે !
ચોરી, જારે, નર લપટતા, ખૂની આ પીડ માટે. ૮૬

દુકાળે કેં, હુધિત જન રે ! ભૂખના દુઃખ-રોગે;
ખાતાં નારે, કરથી ઝૂંટવી, નિજ હુધા શમાવે !
લજ્જા બજ્જા, શરમ બરમે, ના ભૂખ્યા છે જનોને,
દેવી ગુણો ખસી, અસુરતા, વ્યાપતી રોમ રોમે. ૮૭

માતા પિતા, નિજ શિશુ હણી, કેર કાળો કરે છે !
દુકાળીનાં, શિશુ અળસિયાં, રે ! પ્રભો ! શું હશે રે ? !
ગાંધારી શી, સતી જગતમાં, શોધતાં વાર લાગે !
કરી લેવા, શિશુ દગ કરી ઉપરે એ ચઢે છે ! ૮૮

રે ! રે ! આવું, કરુણ સૂણતાં, વાંચતાં રોમ રોમ—
ધૂળે, કંપે, હૃદય રડતું; અશ્રુ વહે બોર ! બોર !
રે ! રે ! બહાલા ! જગતભરના, જવની શું કસોટી—
હુધા મૂકી, પ્રભુ ! તું કરતો, તાવી તાવી કદાપિ ? ૮૯

અનુકુપ—તવાઈ તું કસોટીમાં, ખહાર જે નીકળ્યા જગે !
કુંદન સરિખા શુદ્ધ : અંબાર તેજના ઝગે ! ૯૦

લાડીલા એ પ્રભો ! તારા, સાચા ભક્ત જગે દિસે !
સંયમી જવન ગાળી : શુચિ પદમખૂળે ચૂમે ! ૯૧

હુધાના દુઃખથી છાંટે, માનવતા ગું માનવી ?
જવે શ્રેષ્ઠ પછી શાનો ? રે ! રે ! જો પશુતા ત્રહી. ૯૨

કુદરત કૃતિની છે, છેલ્લી માનવ સૃષ્ટિ :
સૌન્દર્ય સૃષ્ટિ શોભે; સૌન્દર્ય શુચિતા મહાં: ૯૩

તૃષ્ણા, મોહ, પ્રલોભને, માનવી હા ! ફસી પડે !
ઝાંઝવાના જલે તૃષા, મિથ્યા છિપાવવા ફરે ! ૯૪

ઉપમન્યુ બિચારો ન્યાં, કરી રહે વિચાર રે !
ત્યાં તો કર થયો લાંબો, ફીડવાં ડાંડીથી તૂટે ! ૯૫

મન્દાકાંતા— એવામાં ત્યાં, સરર કરતી, થોરની શેડ છૂટી,
ઉડી નેને, નયન ગળતાં, નેણુ-ન્યોતિ હરાઈ;
રે ! રે ! આખું, થઈ ગયું દિસે, વિશ્વ અંધાર છાયું !
અંધાપાનું દુઃખ કરમમાં, દીકું આવી ઉભેલું. ૯૬

કેડી, ધેનુ, તરવર કશું, દષ્ટિયે ના જણાયે,
ધેનુના એ, પદરવ રવે, આસરે ચાલી આવે;
થોડું ચાલ્યો, પણ નજીકમાં, ભાડીયો એક આવે,
ચાલ્યો આવે, ગળડી પડિયો, ઉપમન્યુ મહીં રે ! ૯૭

અનુબંધ— સ્વ હુદ્દતાનું ભાનરે, પડતાં વેંત થી ગયું;
જાનિલું, કરણું, ડાલું, વદામ વદને ગયું :— ૯૮

હરિગીત—“ હું ઉપમન્યુ ! ગુરુએ મુજને, કહ્યું છતાં રે ! આટલું,
“ આળી શક્યો મુજ ભૂખ ના, હું ને ગમારે ફરક શું ?
“ દેખાય છે મુજ મૃત્યુ હા ! આ કૂપમાં આજે ગુરો !
“ પ્રભુ ! માફ કરી દેશો ક્ષમા ! અપરાધી છું હું મૂઢ ઓ ! ૯૯
“ આપની આજ્ઞા તણા, અક્ષરાર્થને વળગી રહ્યો.
“ મારી તેની ગુરુજ આપો, બાળ છું શરણે પડ્યો;
“ આપજ મને મળજો ગુરુ, મુજ આવતા જન્મે પ્રભો !
“ ગુરુ-પત્ની આપ જ ઉદરથી, અવતાર મુજને આપજો !” ૧૦૦

અનુષ્ટુપ— સાફ દીલે થયેલો જે, પરતાવો પ્રભુ! સાંભળે!
પાપનો પૂજ આળી દે, આંચ પાપી તણી ગ્રહે! ૧૦૧

હરિગીત— આથોડિયાં મારી રહ્યો, ઉપમન્યુ કૂપમાં રે! પડી?
ત્યાં પ્રભુ-કૃપાએ એકને, કર એક ભેખડ તો ચઢી!
સાગર-જલે ડૂબતા કરે, અચવાનું સાધન મળી રહે!
આનંદ જેવો થાય તેવો, ઉભરે એના હૃદે! ૧૦૨

અચવાનું સાધન મળી રહે, એ આવલાં મારી ચઢ્યો,
કિન્તુ ધૂળરો લેશ પણ ના, “શું થશે?” ભયથી ગયો;
રૂંઘે રૂંઘે, ઉભું થયું, ના માર્ગ સૂઝતો કોઈ હા!
ઉપમન્યુ ત્યાં ઉભો રહ્યો, વિચારતો નિજની દશા! ૧૦૩

અનુષ્ટુપ— આશ્રમે હોમ વેળા થે, જોતા રાહ ઉભા ગુરુ;
જોતાં ના ઉપમન્યુને, તપાસ સૌ કરી રહ્યું. ૧૦૪
“ધેનુ સૌ પાછી આવી ગૈ, આજ્યો ના ઉપમન્યુ છે.”
સૂણી આવું ગુરુ-પત્ની, ફફડાટ કરી મૂકે:- ૧૦૫

ધન્વળા— “રે! રે! રહ્યો ક્યાં ઉપમન્યુ મારો?
“કે ફાડી એને વનમાંજ આધો?
“કે સર્પ એને ડસિયો હશે શું?
“કે મૃત્યુ પામ્યો કદી ભૂખથી શું?” ૧૦૬

અનુષ્ટુપ— ગુરુજ ઉપમન્યુને, શોધવા નીકળી પડ્યા;
શિષ્ય થોડા લઈ સંગે, જંગલના પથે પડ્યા. ૧૦૭

હરિગીત—“ઉપમન્યુ ઓ! ઉપમન્યુ ઓ!” ગુરુ પાડે બૂમો જંગલે!
ત્યાં કૂપમાંથી અવાજ આજ્યો: “હું પડ્યો ગુરુજ કૂવે!”
ગુરુ શિષ્ય સર્વ અવાજ પ્રત્યે, શીઘ્ર તો દોડી ગયા,
પદરવ સૂણી ઉપમન્યુ પાડે, બૂમ મોટી તદા:- ૧૦૮

“જ, આ છે મોટો બાડીયો, રહેજો તમે દૂરે અરે ?
 “નાહિ તો પડીને બાડીયામાં, દુઃખી થાશે સૌ ખરે !”
 કૂવા સમિપ આવ્યા બધા, ઉપમન્યુને ગુરુ પૂછે :—
 “એટા, તું અંદર કયમ કરીને, પડી ગયો આરે કૂપે ?” ૧૦૯

અનુષ્ટુપ—દર્દીલાં ઉપમન્યુ ત્યાં, વેણો શોકભર્યાં વદે :—
 “જ, મારાં દર્મનાં પાપે ! થયો છું હું આંધળો અરે !” ૧૧૦

ઈન્દ્રવજ્ર— “ શું આંધળો આંખથી તું થયો છે ?
 “ તો વાત સર્વે મુજને કહેને ? ”
 વૃત્તાંત સર્વે કૂપમાં રહીને
 જે જે થયું તે મૂળથી કહ્યું છે. ૧૧૧

હરિગીત—રે ! રે ! સૂણી વૃત્તાંત સધળું, ગુરુ-હૃદય ઉઠ્યું હલી !
 બોલ્યા : “ એટા લગી ન ગભરા, પ્રભુ સદા મંગળ મથી !
 “ અશ્વિની કુમાર સ્તુતિ, કર તું ભાવ બીના હૃદે !
 “ સુર-વૈદ એ કલ્યાણ કરશે, છે સદૈવ કૃપાનિધે. ” ૧૧૨

અનુષ્ટુપ—આશ્વાસન દધ એવું, ગુરુજી ઉપમન્યુને;
 શિષ્યો સૌ ત્યાં ઉભા રાખી, “આવું છું,” કહીને ખસે ૧૧૩
 કૂવાની એક બાબુએ, જગ્યા બધી નીચી હતી;
 હતી ત્યાં ગુંદી મેંદીની, ધારે વાડ લીલી લીલી. ૧૧૪
 કરે છે શું ? કહે છે શું ? જિજ્ઞાસા જાણવા થતા;
 લીલુડી વાડનાં એથે, છૂપાઇ ગુરુજી ઉભા. ૧૧૫

હરિગીત—જીવન-તટે હારી ઉભેલા, માનવી જે ભાવથી
 ભક્તિબીના, હૃદય ઝરતે, રહે છે સ્તુતિ આદરી;
 કરુણાભરી એવી સ્તુતિ ત્યાં, અશ્વિની કુમારની—
 ઉપમન્યુ અંતર કરી રહ્યો, કરકમલ દય અંજલી રચી. ૧૧૬

ન શું સાંભળે છે ભક્તને, આધિન રે છે દેવતા ?

સૂણી પ્રાર્થના ઉપમન્યુની, હાજર કુમાર કૂપે થયા.

ઝગહગ કરંતી ધવલ-જ્યોતિ, શીઘ્ર ત્યાં વરસી રહે !

“ઉપમન્યુ ! અમને કેમ તેડ્યા ? ” શ્રી મુખે સાચુ કહે. ૧૧૭

ધન્વવજા— “ રે ! રે ! થયો છું પ્રભુ ! આંધળો હું,

“ તો દેખતો આપ કરો દયાળું !

“ ખીજી ન કેં છે મુજ ઉર-ધમ્મ !

“ માગું પ્રભુ ! કેવલ નેત્ર-લિક્ષા ! ” ૧૧૮

અનુહટુપ—“બસ, ઝેટલું લે આ છે, અપૂપ તે તું ખાધ લે !

“આંખો ઉધડશે ખાતાં, નયન-તેજ આંવશે. ” ૧૧૯

ધન્વવજા— “ રે ! રે ! ખવાયે મુજથી પ્રભો ! ના !

“ ખાવાથી હોળી પ્રગટી બધી આ !

“ યાચું કૃપા જે બચવાય માટ,

“ તે આ બધા હોળી તણા પ્રતાપ ! ” ૧૨૦

“ નાખ્યો મને મારી જ હોળી છે,

“ ને ખારી ખારી કરી જિન્દગી છે;

“ હોલે પડ્યો, ખાધ પડું હું ચૂલે !

“ તો ખાધ હાવે કરં શું હું ભૂલે ? ” ૧૨૧

સૂણી કુમારો ઉપમન્યુને કે’ :—

“ ખાવાનું ક્યાં છે ? પણ આ દવા છે;

“ સાજાય તારે થવું જો હશે જ,

“ લેવું સલા ! આ પડશે અપૂપ ! ” ૧૨૨

હરિગીત—“જેતા થવાય તો ફીક છે, નહિતર અરે ! પ્રભુ ! કંઈ નહિ,

“ પણ ગુરુની આજ્ઞા વિના, મુખમાં મુકાયે કંઈ નહિ;

“ નિશ્ચય મારો એ જ છે ” ઉપમન્યુ મુખ આવું સૂણી,

ચિડાઈ કુમારો મન જરા, ઉપમન્યુ સહુ બોલ્યા તહીં :— ૧૨૩

“તુંજ ધૌમ્ય ગુરુએ પાણુ અપૂપ આ, ગુરુની આજ્ઞા વિના,
 “લીધું હતું, તેથી શું ભારે, થઇ ગયો મોટો અહા !”
 “સંકલ્પ મારો એ પ્રભુ ! સંકલ્પ ભોગે રે ! કદી,
 “નથી ઇચ્છતો, હું દેખતો થાવાને મારા નયનથી ૧૨૪

અનુષ્ટુપ— સૂણીને વચનો આવાં, કુમારો ઉપમન્યુનાં;
 ધૌન્ય ગુરુ તણી પાસે, આવી આજ્ઞા લઇ ગયા. ૧૨૫
 પછી ત્યાં ઉપમન્યુને, અપૂપ ખવડાવિયું;
 ખાતાં અપૂપ ખોવાયું, નયને-તેજ આવિયું. ૧૨૬
 કુમારોની કૃપાદ્રષ્ટે, કૃપ બહાર નીકળે;
 કૃપા-કાંડે, ગુરુ શિષ્ય, ભેટી કેવા અહો ! પડે. ૧૨૭

મન્દાકાંતા— પ્રસ્વેદે ત્યાં લક્ષ્મદ બની, ઉપમન્યુ ગયો છે,
 ગુરુજનો, કર-કમલ હો ! મગતક ત્યાં ફરે છે !
 બોલ્યા: “બેટા, તુજવિણુ અરે ! આશ્રમે માત તારી,
 “ઝૂરી ઝૂરી, ફફડતી હશે, સંભળી વાત તારી. ૧૨૮

અનુષ્ટુપ— “તને દેખી થશે શાંતિ, આશ્રમે ભાષ ! ચાલ તું;”
 ગુરુ-વેણુ સૂણી એવા, આશ્રમ-માર્ગ લે સહ. ૧૨૯
 બેઠાં હવાં ગુરુ-પત્ની, ઝાંપે આશ્રમના તહીં;
 સર્વને આવતાં જોઇ, ઉભાં શીઘ્ર થયાં ગમ. ૧૩૦
 ઉપમન્યુ મૂકે માથું, ખેળામાં ગુરુ-પત્નીના;
 “બેટા મારા, ઘણી ખમ્મા ! થાજે દૂર અહા ! અહા ! ૧૩૧

મન્દાકાંતા— “બેટા, તારી કથની મુજને, જ્યાં કહી આરુણિએ,
 “કે તું આંખો, ગુમતી પડિયો, ભાડીયાની મહી છે,
 “અધારાં ત્યાં, કથની સૂણતાં, બાપુ ! આવી ગયાં તાં,
 “ગુનો એ સૌ, તુજ ગુરુ તણો, માનજે સાચું બેટા !” ૧૩૨

મન્દવજા— “ છે વાંક મારો પછી કે તમારો ?

“ હૈયે કરો તોલ તમે તમારો ! ”

“ ના જાણતી હું તમને જ આ'વા !

“ કે વજ જેવા કહણી હદેના !

૧૩૩

“ આતે બધા બાલક કે અરિ છે ?

“ દાવો શું રે દુશ્મન જીતવો છે ?

“ જો રાખવી આશ્રમ હોય મુને,

“ આવી પરીક્ષા કદી તો ન ચાલે ! ”

૧૩૪

હરિગીત—“સાક્ષાત્કાર શું એની મેળે, અમથો અમથો હશે થતો ?

“કસોટી-સરણે ચઢ્યા વિણ, સાચાં મુલ શું થાય? હો !

“અન્તે વાસજ ઉપમન્યુ ! આજ પ્રણું તું થાય છે !

“માતા-પિતા તુજ વાટ જોતાં, બાપુ ! ગૃહ બેઠાં હશે ! ૧૩૫

“ભાડીયામાં જ્ઞાન-સ્પુરણા, સાચી તુજને થમ ગમ !

“કલ્યાણ તારું થાવ બેટા !” ગુરુ રહ્યા આશિષ દમ,

ઉપમન્યુએ ગુરુ-ચરણ-કમલે, શીર્ષ નીચું નમાવિયું,

ઋષિ-પત્નીના ખોળા મદી, ઉપમન્યુએ શિર મૂકિયું. ૧૩૬

મન્દવજા— માથું સૂંધ્યું ત્યાં ગુરુ-પત્નીયે છે !

રૂકું ક્યું તિલક છે લલાટે !

વર્ષાવી હેલી, ઉર-આશિષોની !

મચ્છી લલું, શુભ વિદાય દીધી !

૧૩૭

ભાલોદ
વાયા-અંકલેશ્વર }

ચન્દ્રશંકર ધોરજરામ પંડ્યા

સારસ-યુગલ

[અનુબંધ ૫ શાલિની]

બુદ્ધબુદ્ધો વારિમાં ઉઠે, મત્સ્ય નાચે, કૂદે, રમે;
એકાકી સરનાં કાઠે, યુગ્મ સારસતું ભમે. ૧

ચારે પાસે સ્વચ્છ મેદાન જંગી,
ફરે ફરે નાચતી'તી કુરંગી,
ધીમે ધીમે ડોલતી વૃક્ષ ડાળી,
તંવા સ્થાને બેડલી આ રૂપાળી. ૨

ડાક ઉંચી કરી ગર્વે નિહાળે યુગ્મ એ બધે,
પ્રેમની શ્રેષ્ઠતા જોવા વિશ્વજનને એ વહે ? ૩

ખૂદલી કાયા, અંગ આલુષણો ના,
સાથે ખેલે મસ્ત દીગંબરો શાં,
સૂક્ષ્મે લોગી સૂક્ષ્મમાં હર્ષ માને,
નાચે મિથ્યા માનવી સ્થુળ તાને. ૪

હર્ષ વાડી, ત્વચારંગે, કંચને જડ વસ્તુમાં
આદરે જંગ દેહી સો નાચે નયનો મોહમાં. ૫

ને આ જોડી દિવ્ય સંતોષ માની
મ્હાલે સોંડે; પ્રેમમાં બેઠા ધ્યાની,
સ્વામી સાથે સારસી પાદ માંડે,
સર્વે સ્થાને સાથ અર્ધાંગી છાંડે ? ૬

લગ્નમાં પતિની પૂઠે વધુ ડગલાં માંડતા
સ્વામીના પગલે ચાલે શ્રદ્ધાથી આ સારસી. ૭

નેત્રે છાઈ પ્રેમશ્રદ્ધા અતૂટ,
હૈયા મધ્યે હર્ષશ્રાવે અપ્રુટ;
નાચે બન્ને પ્રેમના દિવ્ય ગીતે,
વીતે હાંસે સૌ દિનો એક રીતે. ૮

કો' પળે હર્ષમાં ભતી કંકાસે પણ કો' જતી,
માનવીનાં ઉરે એવાં ક્ષણેક્ષણ જુદી મતિ. ૯

આત્મા કેરું ઐક્ય સાચું પીછાન્યું,
અદ્વૈતેથી ચેતને સુખ માન્યું,
દેહો જુદા આત્મ આત્મે વણાય,
ક્ષીરે નાખ્યું નીર, બે એક થાય. ૧૦

પૃથ્વીમાં ભમતા જીવો છાયા સંગ તજે નહિ,
સ્વામીનો સંગ ત્યાગે ના, સારસી છાયા સમી. ૧૧

જિંચે છાયું છાપડું આભ કેરું,
નીચે પૃથ્વી સ્થાન કેવું અનેરું !
ચારે પાસે સૌ દિશાઓ દિવલે,
ને તે મધ્યે સારસો મસ્ત મ્હાલે. ૧૨

પ્રેમના શબ્દના નાદો બન્ને સાથે જ ફેંકતાં,
જીંદગીની ધુરા કાંધે ઉપાડી સહ ખેંચતાં; ૧૩

દ્રેષી શબ્દો કે' દિને ના સુણાયે,
આનંદે ત્યાં પ્રેમગાનો ગવાયે,
સંસારાબ્ધિ સ્હેજમાં પાર થાયે,
એવી શ્રદ્ધા દિવ્ય હૈયે સુહાયે, ૧૪

“ ચમરંગે મઝા માને ક્ષુદ્ર બુદ્ધ મનુષ્ય આ
પ્રેમ કેરા મહારાજ્યે લાલસા દેહની જ ના ; ૧૫

ચાલો બહાલા ! હોય જ્યાં ના મનુષ્યો
ના જોવાયે તેમનાં સ્વાર્થ દૃષ્ટો ; ”
એવું જોલી જોડ આભે ઉડતી
વાયુ રૂપી નીરમાં શું તરતી ? ૧૬

ફર એકાંતમાં જોઈ, ફૂર માનવથી ડરી,
વૃક્ષ ડાળે છુપ્યો બ્યાધ, એવું જાણે નહિ જરી; ૧૭

ઝેરી ભાવો માનવોના વિચારે
એવું માની પાદ નએ ન ધારે,
ફરે ફરે જાય એકાંત વાસે,
સ્વાર્થીઓથી સારસો કાં ન ત્રાસે ? ૧૮

દિવ્ય એ પ્રેમ પ્રેક્ષન્તો માનવી નગ્ન નેત્રથી
દિવ્ય છે એમ માનીને જીવને વણતો નથી. ૧૯

માસો, વર્ષો, જીંદગી સર્વ વીતે,
સાથે જીવે એકધારી જ પ્રીતે,
સાથે સાથે મૃત્યુના ઘંટ વાગે,
પ્રેમી જાતાં પ્રેમિકા પ્રાણ ત્યાગે. ૨૦

પ્રેમના શુચિ મંત્રોની સત્વરૂપ આ બેડલી,
વિશ્વના રમ્ય ઉધાને, કલ્લોલે પ્રેમ ઐક્યથી; ૨૧

કામી, લોભી, માનવી સ્વાર્થ આણી,
મારે હૈયે પારધી તીર તાણી,
તોણા નાદે સારસે ચીસ નાખી,
પૃથ્વી અંકે સ્થુળ કાયા જ રાખી. ૨૨

ક્ષણ કેરા વિલંબે તો નાથનો સંગ ના મળે,
પૃથ્વીએ શિર ફૂટીને સારસી સહમાં પળે. ૨૩

ઊંચી નીચી પાંખ બે મંદ હાલે,
સાથે જાવું એ જ આતુર ખ્યાલે,
ધૂળે હૈયું સારસીનું પ્રમાદી,
ચક્ષુ સામે નાચતી રમ્ય યાદી. ૨૪

દેહની ગોઠડી ત્યાગી આત્મા ચાહે છુટો થવા,
ગૃહ ત્યાગી જતો જેવો વિદેશે નર ના સદા ? ૨૫

સંધ્યા ઝુકી આલમાંથી જવાને,
રાત્રિ સ્થાપે શ્યામતા ઘોર ગાને,
છેલ્લા શ્વાસો દેહમાં ઉભરાયા,
ફેલાયે ત્યાં કારમી શાંતિ-છાયા. ૨૬

સૂક્ષ્મપ્રેમી વિહંગોના સ્થુળ દેહો રહ્યા ભૂમિ,
સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ સાંધીને પ્રહતતત્વ લીધું ચુમી. ૨૭

બુદ્ધનો હંસ

લલિત :— ગગન માર્ગમાં છેક એ હંચા.

ઉડત હંસલા માનસર તણાં.

હૃદય કુમળાં હંસ બાપડાં,

ધવલ પાંખને વાયુમાં વીંજે.

૧

ધનુષ્ય ખેંચતો પારધી અરે !

અ ર ર બાણુશી હંસ વીંધતો.

પ્રસરી પાંખ ત્યાં વીંચી આંખને,

હૃદય શૂન્યની હંસલુ પડયું.

૨

હૃદય કુમળું હંસ બાપડું,

વહી રહ્યું અરે રક્ત રંગથી.

ધડકતાં ઉરે હાય હાંફતું,

નયનમાં અરે નિર આવતાં.

૩

અ ર ર પારધી આવતો હતો,

લઈ જશે અરે રે શિકાર તે.

ખણ ઉભા તહીં બુદ્ધ આવીને,

હૃદય ચાંપતા હંસ એ લઈ.

૪

શાર્દૂલ :—વિંધાયો અહીં હંસ ત્યાં મધુરવો હાંફી રહ્યો દુઃખમાં

શિકારી શરથી અરે હૃદય જે રે રક્ત ધારે વહ્યું

ગાત્રો એ બનતાં જતાં શિથિલને હુંફેથી પંખાળતાં

ને આશ્વાસન આપતાં હૃદયથી એ ચુમતાંતા મુખે. ૫

મન્દાકાન્તા :- પંપાળીને મૃદુકર વતી હસ્તમાં હંસ રાખી
રે સિદ્ધાર્થે દુઃખીત હૃદયે હંસને ઉર આંધ્યે
વિંધાયેલો નવજીવનને પામતાં હંસ એ તો
ઉલ્લાસે એ ગભરૂ સરખો બાપડો હંસ રૂડો. ૬

અનુદુષ :- કહી શિકાર મારો આ આવે છે ધસતો અહા !
ને ત્યાં તો શ્વાસ લેતો એ પારધી આવીને ઉભો. ૭

વસંતતિલકા :- બોલે ન કાંઈ મુંગા રહીને અહાહા !
સિદ્ધાર્થ કોમળ કરે જ રમાડતા'તા
બોલ્યો શિકારી ફરી ઉઘ થતાં અતિથે
મ્હારો શિકાર શર મારી કર્યો હતો મેં. ૮

સિદ્ધાર્થ તો નયનમાં પછી પ્રેમ લાવી,
બોલ્યો અરે હૃદય આ નવ હોય તારું !
એ મોતના મુખ થકી ઉગરી ગયો છે
ને રાજહંસ નવચેતન પામીયો છે. ૯

ઉપજાતિ :- શિકારી તો એમ કહી ઉભો ત્યાં,
આપી હવે દેજ શિકાર મ્હારો.
દુઃખી થઈને શ્રમ મેં કર્યો છે,
ને વ્યોમથી હંસ નીચે ઉતાર્યો. ૧૦

સિદ્ધાર્થ નેત્રો અહા અશ્રુ સારે
ને હંસને દાખી રહ્યાં હૃદયથી.
પ્રતિભા દીસે ગૌરવવંત મુખડે;
પંપાળતા હંસ રહ્યા રમાડી. ૧૧

દયા અને પ્રેમ તણાંય સૂત્રો,
આ વિશ્વને રે કર્ણાં બતાવા.
આ હંસ તો છે મુજ પ્રાણુ ભાઈ,
શિકાર તારો કદી એ ભલે હો !

૧૨

લલિત :— નવ કદી દઉં હું તને હવે.
જગતને અરે ન્યાય પૂછીએ.
કબૂલ તે થયો પારધી તહિં,
વદન તો હસે સાથ ચાલીયો.

૧૩

અનુદ્રુપ :— ત્યાં સામે તો મહાન કો યોગિ આવી ઉભા રહે.

વાત કહી બધી નમીને સિદ્ધાર્થ ન્યાય પૂછતાં. ૧૪

મન્દાકાન્તા :— ઉગારીને નવજીવનને આપતાં હોય તેની
માલિકી તો અહહ જગમાં તેની સાચી ગણાય
યોગીએ ત્યાં જગતભરની રીત એવી બતાવી.
સિદ્ધાર્થના દૃઢ્ય પર જે હંસ તે હોય તેનો. ૧૫

ઉપમાતિ :— કૃપા અને જે કર્ણાં બતાવે.
છે માનવિ તે જગ દેવ સાથો.
યોગી તણાં એ શબ્દો સુણીને
પારાધી ચાલ્યો શર ફેંકી દેતો.
યોગી જતાં એ જગન્યાય આપી
સિદ્ધાર્થ ઉભા કર્ણાં બતાવી
પંપાળતા એ કર હંસ સાથે
સાક્ષાત જાણે જગની અહિંસા.

કટાક્ષ કાવ્યો

[ચિત્રકાર કુ. શ્રી. મંગળસિંહજી]

અનુક્રમણિકા

કાવ્યનું નામ	કવિ	પૃષ્ઠ
૧. મુંબઈની લગની:	શ્રી. દેવકૃષ્ણ પી. જોષી	૧૨૩
૨. અમારા બાપુ :	શ્રી. દેવકૃષ્ણ પી. જોષી	૧૨૪
૩. દેવ' તારે કાજ :	શ્રી. દેવકૃષ્ણ પી. જોષી	૧૨૫
૪. વીસમીસદીના રાનાદેને :	શ્રી. દેવકૃષ્ણ પી. જોષી	૧૨૬
૫. સાથુ સુકાળીયા :	શ્રી. દેવકૃષ્ણ પી. જોષી	૧૨૭
૬. કરસન એક આંટો		
તો આશ્વ :	શ્રી. મોહનસિંહ હ. પરમાર	૧૨૮
૭. શહેર કેવું ?	શ્રી. ગંગાશંકર લ. પંડ્યા	૧૩૦
૮. દાઢીના દુઃખ :	શ્રી. ગંગાશંકર લ. પંડ્યા	૧૩૨
૯. મોદકેશ્વરને :	શ્રી. ઉમેદરાય એમ, ભટ્ટ	૧૩૩
૧૦. સટોડીયા ભાઈ કામાને :	શ્રી. “વિનાયક”	૧૩૪
૧૧. શેઠ સંભાળજો રે :	શ્રી. “વિનાયક”	૧૩૫
૧૨. મૂછનું પાણી :	શ્રી. ધૈર્યચન્દ્ર ર. બુદ્ધ	૧૩૬
૧૩. જમાનાના ચાળા	શ્રી. ધૈર્યચન્દ્ર ર. બુદ્ધ	૧૩૭

મુંબઈની લગની

[ગઝલ]

પ્રવાસી ગામડા ગામે, બધીએ ડોશીઓ દેખી,
 પૂછેલું એમને કારણ, પુરુષ સંખ્યા કમી પેખી.
 પ્રવાસીને મળ્યા ઉત્તર, ગયા છે શેઠ મુંબઈમાં,
 અમારા જેઠ પણ જઈને, કરે છે વેઠ મુંબઈમાં.
 દીયરજી દોઢીઆં માટે, દીએ છે દોટ મુંબઈમાં,
 કુવા ફેરી તણો ધધો, કરે છે કોટ મુંબઈમાં.
 ચયાને ચાહની હોટલ, પિતાજી પાન વેચે છે,
 અપાવા વેચતા બોટલ, જમાઈ જોષ જુએ છે.
 બલા ભાઈ ભુલેશ્વરમાં, જઈ ઉપદેશ આપે છે,
 મળે જે દાન એનાથી, ક્ષુધાનું દુઃખ કાપે છે.
 બનેલી માટલાં માંડી, પરખનું પાય છે પાણી,
 લખે નણદોષ નામું ને, ધણીજી ભૂંજતા ધાણી !
 ગલ્લીમાં ગાંડીઆ વેચે, ફૂલજી કદોઈ છે કાકા,
 અને માર્કેટમાં મામા, ગણે કાપડ તણા તાકા.
 કરે છે શેરનો સદો, ભણ્યો ભાણેજ મુંબઈમાં,
 નથી પુતરજીનો પત્તો, હશે મોવાલી મુંબઈમાં !
 નથી ત્યાં સાથરો સૂવા, નથી ધરબારનો પતો,
 ધણા તો ઓટલે સૂતા, ગલીય ગંધાય જ્યાં લત્તો.
 મરે મંદવાડ વેઠે છે, છતાં જોતા નથી જગી,
 બીજે ધધા પડ્યા બહોળા, છતાં મુંબઈની લે લાગી.
 ગયા છે ગ્રામ્ય ઉદ્યોગો, પડ્યાં છે ખેતરો ખાલી,
 પરંતુ છે પવન વાયો જે, મુંબઈની લગન લાગી.

પ્રગટ “ગુજરાતી” }

૧૭-૧૨-૧૯૨૨ }

દેવકૃષ્ણ પીતાંબર જોષી

સા. ટેલરોંગ કોલેજ : સોનગઢ (કાઠિયાવાડ)

અમારા બાપુ

[ગદ્ય]

ઉપજમાં આવતું એથી વરો ધરનો વધારે છે;
 કરજની કેર ના કરતા અમારા દેશના બાપુ.
 મૂડીમાં કોઠીઓ ખાલી પટારા પાંચ પચ્ચી છે;
 ભીંતોએ ચાકળા બાંધી બિરાળે ખાટલે બાપુ.
 હજુરીઓ ભરે હુક્કા અમલનો રંગ આણીને;
 પીએ ખ્યાલી કસ્ટૂબાની અમારા દેશના બાપુ.
 ઉમર છે સાઠથી ચઢતી સૂઝે છે રાતના આંખું;
 પરંતુ પાંચ વરસે એક પરણે રાણીઓ બાપુ !
 કરે છે વૉરની વાતો સરસ શૂરવીરતાવાળી;
 મળે શિયાળવું સામે ખીએ છે શીમમાં બાપુ !
 કટાણી કાળ જૂનાની, કમર સમશીર બાંધે છે;
 કરડવા કુતરું આવે બૂમે પાડી ઊઠે બાપુ !
 વડાં સામ્રાજ્યની સરહદ સંબંધી સંમતી આપે;
 સિમાડો શીમનો કયાં છે? ન જાણે ગામનો બાપુ !
 કરે છે કાગળે મત્તું બગાડે એક બે ટાંકો;
 મિનિટે એક બે શબ્દો લખે મુશ્કેલીએ બાપુ !
 કઢાવે મોશમે ઘાણી ચલાવે છે વરસ આખું;
 કરે છે ડેલીએ દીવા દીવાળીને દીને બાપુ.
 દીએ છે દૂધનાં દોણું અગર કો ભાંડ આવે છે;
 પીવે છે છાશનાં પાણી ગૃહે છાનામુના બાપુ.

દેવ ! તારે કાળે

[રાગ : શિવાજીનાં હાલરડાંને]

પત્થર ગારે ને ઝાડવાં પૂજ્યાં, પૂજ્યાં વડનાં પાન
પૂજ્યા ઉંદરડાને ગાવડી પૂજી શ્વાનને નીચું ધાન
હરિજન તરસ્યો જાણી;
પાયું નહીં પાવળું પાણી.

ધૃત સુગંધીને પુષ્પ ચઢાવ્યાં દીધાં ફળોનાં દાન;
દેવ મગાવીને દેગડાં મોટાં દૂધે કરાવ્યાં સ્નાન.
જાણુડાના દૂધમાં પાણી પીડિતોની બીડના જાણી !

તારે કાળે મેં તો વાધા શીવાર્યા ને સોળ ધર્યા શણુગાર,
મહેલ સમાં તારાં મંદિરો બાંધ્યાં સાવ સોનાનાં દાર;
ફાટયું ભંગી ગોદડું માગે જૈરી મારી લડવા લાગે !

તારે કાળે મેં તો કેશ વધાર્યા ને લીધો અળનો વેષ,
ચૂરમાં ચોળાવ્યાં ગોર મારાજને, ના'પી ગરિબોને ઘેંશ;
એકું જૂઠું માગવા આવે નોકર મારો લાત લગાવે !

ખાંતે ખાંતે મેં તો ખાજાં ખનાવીને પ્રીતે ધરાવ્યાં થાળ,
એટડો મારો જો બટકું માગે ખેંચું ચૂંટી લખ ગાલ;
હરિજન રાખડી કાળે દારે દારે દુઃખીઆં જાયે !

જાંટ ગધેડાંને પાણી પાવા કાળે બાંધ્યાં હવેડાને વાવ,
માનવકૂળને ખાસડે માયું પૂછ્યો નહીં કંઈ ભાવ;
હરિજન ઊતરે આડો બિચારાનો બગડે દહાડો !

પાણામાં પેઠેલા શોધવા તુજને આંખ મીચી ધરું ધ્યાન,
ઉઘાડી આંખોની સામે ઉભેલો ભાળું નહીં ભગવાન,
છતી આંખે આંધળા જેવો, મારા જેવો કાણુ ને કહેવો ?

ગંગા ના'ચો વળી ગોમતી નાહ્યો, નાહ્યો અડસક નીર,
હૈકું મારું તો ચે પત્થર પેઠે પલ્લયું નહિં લગીર;
પાકા કાળા પાણુકા જેવો બન્યો મારા દેવની જેવો !

પ્ર : હરિજનઅધુ ૧૪૩૬

દેવકૃષ્ણ પીતાંબર જોષી

વીસમી સદીનાં રાનાદેને

[રાગ : લાખ્યું ને શુભ્ય માફ અંગણું]

પરણ્યો કામે છે મોટા પ્રેસમાં,
 પુરા પંદરનો પગાર રે; રાનાદે ! જાનં છોડડાં અળખામણાં !
 ખોખાતે જોવડું માફ ખોરડું,
 હુંબે ને જુંબે પરિવાર, રે રાનાદે ! જાનં છોડડાં અળખામણાં !
 ખાલી ખમ ખખડે મારાં હાંડલાં,
 ખાવા ખોડડી જુવાર રે, રાનાદે ! જાનં છોડડાં અળખામણાં !
 સાંસા છે વાસી ખાટી છાશના,
 પાડે છે દૂધનાં પોકાર રે, રાનાદે ! જાનં છોડડાં અળખામણાં !
 ફાટલ ને તૂટલ મારાં લૂગડાં,
 નાગાં ને પુગાં મારા બાળ રે, રાનાદે ! જાનં છોડડાં અળખામણાં !
 કાંણાં પાડ્યાં મેં મારે કાળજે,
 સાજાંને માંદાંના વિચાર રે, રાનાદે ! જાનં છોડડાં અળખામણાં !
 જોરે છે વિંછી ધરમાં સૂંડલો,
 દીધું છું સ્હાંજને સવાર રે, રાનાદે ! જાનં છોડડાં અળખામણાં !
 કૌઆ વીંટ છે જેવાં ધૂડને,
 વીંટાયો છે એવો વસ્તાર રે, રાનાદે ! જાનં છોડડાં અળખામણાં !
 ચોળ્યું અમે મળીને ઊભયે,
 પૃથ્વીની ઉપર નરકાગાર રે, રાનાદે ! જાનં છોડડાં અળખામણાં !
 માગું છું માતા ખોજો પાથરી,
 સંતતી નિયમનના ઉપચાર રે, રાનાદે ! જાનં છોડડાં અળખામણાં !

પ્ર. “નવચેતન”
 મે '૩૮

} દેવકૃષ્ણ પીતાંબર જોષી.

સાથુ સુકાળીઆં

મોટા મોટા તે શહેરમાં બાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
ડીલે દુબળા ને વાડા વાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
એના ઉપરા ઉપર માળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
એસે રાખી મોઢાગળ ઢાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
ખાય થોડું ને હાય વરાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
બોલે જીણું ને ક્રોધના જાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
બોલે મીઠું ને પેટમાં પાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
કાધી વાતોને ઢીમર ઢાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
દગો આપીને કહાડે દીવાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
એણે ગામેના ગૌધન ગાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
ગાય ટાળીને શ્વાનને પાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
લાબ્યા સંચાને રોજમાર ટાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
જમે ભોજન છે આપણુને દાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
લાબ્યા કાગળને કંચન વળાવીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
એના બાણુને બાર બાર ફાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
મારા હવાની ધોતલી જરવાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
એને એરડે હવાને ઉજાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
મારે દેર એની ગંદકીના ખાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
એની ચાકરી કરીને હાડ ગાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
થયાં ધરડા કે ઘેરથી નીકાલીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
એને સ્વારથની સંગ હાથ તાલીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
ભણ્યા પોથાં થોથાંને જ્ઞાન બાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !
એમાં માનવતાના લિલામ બાળીઆં	સાથુ સગાળીઆં !

કરસન એક આંટો તો આવ્ય^૧

[રાગ રખારીનો]

ધરમી ત્હારા ભૂખે મરેને, શ્યેતાન^૨ શીરો ખાય,
“ધરમની બ્હારે આવેશ હું” એવું કીધેલું ભૂલી જાય,
કરસન એક આંટો તો આવ્ય. ૧

ગાયો ત્હારી સોજરીઆ^૩ ખાય, ને મેંઢાનો ના મલે આરો,
ભરામણ વાણીઆ હંધાએ વટલ્યા, ધરમને કીધો ખારો,
કરસન એક આંટો તો આવ્ય. ૨

બહુ દિકરીયુંની માઝા મલેના, મયઢમો થઇને મ્હાલે,
શરમ ખરમનો છાંટો મલેના, નફ્ટ થઇને હાલે,
કરસન એક આંટો તો આવ્ય. ૩

ત્હારાજ હિંદુ લુચ્ચો કહે ત્હને, ખીજને હું કહેવું !
ત્હારા નામ પર લીલા કરે, પછી ધરમી થઇને ફરવું.
કરસન એક આંટો તો આવ્ય. ૪

હેતે ત્હને ખવાડેશ આશકીમ,^૪ ને ઉપર ઘોળી^૫ ખીડી,
પાન ખવાડેશ માંડવો,^૬ જે ખાયસ્કોપ જોશી ઘોડી,
કરસન એક આંટો તો આવ્ય. ૫

ત્હારા તે નામનાં ગીતડાં ને રાસડાં, નાટક સીનેમા ગાય,
હોટેલમાં રેડિયો રાયઢો પાડે,^૭ ન્યાં વસ્તા પીવાનું મન થાય,
કરસન એક આંટો તો આવ્ય. ૬

રાસલીલાનો ભારે તું રસિયો, મહારાથી 'સાનું' ન્હૈં,
મયઢમો હારે નાચવા લઈ જઈશ ત્હને, ખેરાવી ^{૧૦} કાલર ટાઇ,
કરસન એક આંટો તો આવ્ય. ૭

^{૧૧} મંમ્હઈ કલકત્તા ને દીલ્લી કરાચી, ઇમાં દુવારકા નોં ગણાય
વિલાતની વાતું હાંભળીને તો, મનમાં ગલગલીઆં થાય,
કરસન એક આંટો તો આવ્ય. ૮

રોટલા પાણીની ફકર રાખેશ મા, કમાવાનાં સાધન ખોળાં,
તાવડી વાળંમાં ત્હારી મોરલીના નાદે, માનવીનાં મોં ઘોળાં,
કરસન એક આંટો તો આવ્ય. ૯

લોકોખધા ત્હારી કરશે વાહ વાહ, ને ^{૧૨} સેગાલ ફેગાલ પડેઝંખા,
રેડીઓવાળા કરશે કાલાવાલા ત્હને, નાટકીઆ ન્હૈ નોખા,
કરસન એક આંટો તો આવ્ય. ૧૦

કરશનભાય તું માની જશે તો, મોઝું માણશું ઝાઝી,
દુનિયા ^{૧૩} હધી નાચી ઉઠવાની; ત્હારી મોરલી એ રાજી,
કરસન એક આંટો તો આવ્ય. ૧૧

ત્હારા વૈકુંઠમેં એવું હું ડાટયું, તે ^{૧૪} સોડવાનું મન નોં થાય,
દુનિયાનો એક આંટો ખાવામાં, ત્હારા ખાપનું હું જાય,
કરસન એક આંટો તો આવ્ય. ૧૨

મોહનસિંહ હમિરસિંહ. પરમાર.

૧ આવ. ૨ શીતાન. ૩ સોલજર. ૪ આઈસક્રીમ. ૫ સીગારેટ. ૬ માંડવો
પાન. ૭ ત્યાં. ૮ ચ્હા. ૯ છાતું. ૧૦ કોલર. ૧૧ મુખ્યઈ. ૧૨ સાયગલ.
૧૩ બધી ૧૪ છોડવાનું.

શહેર કેવું ?

પુંબ પટેલનો દીકરો યો'તો શહેર જોવાને કાજ,
જોઈને આવ્યો ઘેર એ ન્યારે પૂછી પટેલે વાત;

કહે ભાઈ ! શે'ર છે કેવું ?

શું છે તહીં જોવા જેવું ?

શું કહું બાપુ શહેરની વાત ! છાપરાં મોટાં બહુ,
લોક દેખતા લાગે રૂપાળા; કાળજે કાળા સહુ;

ગરીબને લૂંટવા વાળા,

દીઠા ઠામ ઠામ લૂંટારા.

પહેલો લૂંટારો પેસતાં દીઠો શેર'માં મોટરકાર,
દશ ગાઉ જાય એક સપાટે ભાંગી તેના પાય;

મેં માથ્યા દામ પડાવે,

વિજયનાં વાજાં વગાડે.

આગળ જતાં ખીજો લૂંટારો હોટલ હિંદુ વિલાસ,
આકર્ષે એનાં થાળીઓ વાજાં, તન ધનનો કરે નાશ;

પીવરાવે ચાહ કરીને,

મીઠાશમાં વિષ ભરીને.

વિલાયતી કાપડાંની દીઠી આગળ આઝી દુકાનો,
ખાદીનો ગ્રામ ઉઘોગ દુબાવી વિદેશે વેડફી નાણાં;

લૂંટે વણકરની રોણ,

લૂંટારોની દાનત ખોટી.

“મફત વિમા કંપની” વાંચ્યું પાટિયું એક મકાન,
 પાંચ હજારનો વિમો ભરાવી મુદતે મેળવો દામ;
 કહી પ્રીમિયમ પડાવે,
 દેવાળનું પુઠળ કાઢે.

સરકારી પરવાના વાળું ભેયું દારૂ—પીડું,
 ભોળાં બિચારાં આમજનોનું ધન હરાવું દીકું;
 મળે માંડ રોટલી જેને,
 લૂટે દઈ લાલચ તેને.

ન્યાય કચેરીએ ન્યાય મેળવવા ગામડીઆ જાય ભોળા,
 સાચનું જીઠ, જીઠનું સાચું કરી લૂટે ઉભયનાં નાણાં;
 વકીલોનો રાફડો ફાટ્યો,
 લૂંટાય જ્યાં ગામડા વાળો.

દર્દી બિચારો ડોક્ટર પાસે દર્દ મીટાવા જાયે,
 ડોક્ટર સાહેબ શાણા બનીને પહેલેથી પાંચ મુકાવે;
 પછી પીચકારી ચઢાવે,
 લૂટે સહુ જેમ લૂંટાયે.

એવા લુંટારા કૈંક મેં દીઠા કહેતાં ન આવે પાર,
 નાટક ચેટક શાહ લુંટારા ને કાનીંવલોમાં જીગાર;
 લાગ્યું મને શહેર લૂંટારું,
 ભલુ ભુંડું ગામડું સારું.

ગંગાશંકર લલ્લુરામ પડયા.

દાઢીનાં દુઃખ.

[ભાવે તાંદળખની ભાજી ભગવાનને ભાવે...]

દાઢી તણાં દુઃખ ભારી ભગવાનીઆ ! દાઢી તણાં દુઃખ ભારી,
ઉગવી ના હોત તો સારી ભગવાનીઆ ! દાઢી તણાં દુઃખ ભારી.

રાખ મહારાખને રોજે રંજડતી ને અમલદારોને ૧એ-ચારી,
એથી ઉતરતા છો દા'ડે છોલાવતા, ખીખની આઠ દા'ડે પારી.
ભગવાનીઆ—

આની અઠવાડિયે બે આની પખવાડિયે, મહિને તે પાવલી સારી,
વધે ખાતી ત્રણ રૂપીઆ ગરીખના-શ્રીમંતોની વાત ન્યારી.
ભગવાનીઆ—

બહેલા મુઠાવીએ ને કરચા કઢાવીએ તેમ તેમ જોર કરે ભારી,
એવું સમજીને કદી પારી ચુકવીએ તો કરડે જૂઝો તો જાણે સારી.
ભગવાનીઆ—

મેંધિરો ટાઈમ અને પૈસા ગુમાવતાંય સાચુ પાવડરીની ખુવારી,
રાખે કદાચ કાઠ થાકી એ રોગથી, દુનિયા કે'શે વધ્યો ભિખારી,
ભગવાનીઆ—

આટલું છતાંય ૨રોમ શત્રુ રીસામને હાથનો જો વેગ દે વધારી,
ચામડી ખિચારી રુએ છાની ચચરાટથી, લોહી લુહાણની ખિમરી.
ભગવાનીઆ—

સમજેલા શે'રીયો ને શોખીન યુવાનો દાઢીનાં નાણાંથી હારી,
રાખ્યાં રેઝર કાઠએ દેશી-વિલાયતી, હાથે બનાવે ઝખ મારી.
ભગવાનીઆ—

અકકલ વિનાની કરી નકલ જીવાનીયોએ લકરાં દીધાં બહુ વધારી,
દાઢીનો ફેસ હજી જીત્યા નથી ને વળી મૂછો સામે બાથ મારી.

ભગવાનીઆ—

છાલી છાલાવી બધા ચકચકાટ રાખે, પણ મનમાં પૂછો તો ગયા હારી,
દુનિયાનું તંત્ર ફરી ચોળે ભગવાનીઆ ! તો દેજે દાઢીને દેશ પારી.

ભગવાનીઆ—

ગંગાશંકર લલ્લુરામ પંડ્યા.

મોઢકેશ્વરને

મોઢક મનોહર મૂર્તિ તુજ જોવા નયન તલસ્યા કરે
ત્હારું સ્મરણ, ત્હારું મનન, ત્હારું કવન મનડું કરે
તુજ દર્શને મુજ ચક્ષુઓ પરિતૃપ્ત ને ઉત્સુક રહે
તુજ નામ શ્રવણે મુખમહીં પાણી તણું ઝરણું વહે.

તત્પર રહે મુજ બાહુ દ્વય તુજ સુખદ સેવા કારણે
ને ચરણ મ્હારા દોડતા તુજ સ્વાદના આરાધને
પાવન ગણું મુજ પેટ પિંજરને સદા આહારથી
જીવન ગણું મુજ ધન્ય તુજ સ્વાદ મીઠા સહવાસથી

સર્વસ્વ જીવન માહરું તુજ ચરણમાં અર્પી રહું,
તુજ મિલન વિણ સંસારમાં અટુલો ઝુરીને હું મરું
વેદાધ્યયનથી જડ બનેલાને રસિક બનાવ જે
તુજ મિલન મન સંતોષશે ને અહર્નિશ આરાધશે.

ઉમેદરાય. એમ. લટ.

સટોડીયા ભાઈ કાખાને

[કટાક્ષ કાવ્ય]

ભાઈ કાખા ! સહન કરવું એ'ય છે એક લ્હાણું
જીત્યા તેનું સ્મરણ કરવું ઇષ્ટનું એ'ય લ્હાણું
“નગ્યા ત્યાંથી ફરજ ગણવું” યાદ રાખી ઉખાણું
હારી જતાં હિંમત ધરીને કાઢવું'યે દીવાળું.

છે હાર્યામાં વધુ વિમલતા ભાઈ ! કંઈ જીતવાથી
છે મંદીમાં વધુ સુભગતા ભાઈ ! તેજ થકી તો
તેજ મંદી સુખદુઃખ બધા જોડલાં વિશ્વ જૂના
શાને એમાં તકદીર તણે ભાઈ ! ધોખો કરે ત્યાં.

“ભૂલ્યા ત્યાંથી ફરીથી ગણવું” માત્ર એ ધ્યેય રાખી
દીધે જાને તુજ રમતમાં ભાઈ કાખા ! ફરીથી
“કર્મણ્યે વાધિકારસ્તે” ના પરિણામ વિષે
એ ગીતાનું વચન ગૂંથજે તુજ વ્યાપાર સાથે.

હારી જાયે કદી તું ફરીથી તો'ય તેથી થયું શું !
ખેલન્ટાં આ જન જગતમાં કાળ સાથે જુગારે-
હારી જાયે જીવન સઘળું ના કદી કોઈ શોચે
ત્યાં થોડાસા તુજ ધન તણી ભાઈ ! વીસાત શી છે ?

સદ્ગામાં તું કદી જીતી જશે, લોક શાખાશી દેશે
હાયે' જે સૌ મુરખ ગણતા બુદ્ધિશાળી કહેશે
વિક્રાનોમાં ગણતરી થશે પાંચમાં તું પૂછાશે
જલેલા સૌ સ્વજન તુજને, આવી પાછા ભરાશે :

ના કોદી, તું લગીર ડરતો લોક નિંદા થકી રે
લોકો તો જો ધન ઢગલીથી માનવીને મુલાવે;
મિથ્યા એવો ડર દૂર કરી જ્ઞાનીની દષ્ટિ રાખી,
લેજો તારી મતિ મુજબ તું તેજ મંદી લગાડી.

“વિનાયક”

(સ્વ. કાવશ્રી કલાપિની સર્વોત્તમ કવિતા “વિધવા બહેન બાબાને” ઉપરથી
આ પ્રાતકાવ્ય સ્ફૂર્તું છે. સ્વ. કલાપિની મારી સાથે નીચે આપું છું-લેખક)

શેઠ સંભાળજો રે !

તારી નાક અમારે હાથ શેઠ સંભાળજો રે
મુજને પોતાનો જાણીને ગલ્લા ઉપર બેસાડજો રે
તેજ મંદી નથી સમજાતી બજાર ઉંચી નીચી જાતી
છાતી થડથડ થાતી, શેઠ નિહાળજો રે.
ઉસ્તાદ તમે સદ્ગામાં સાચા અમે હજી સૌ છોકરાં કાચા
વાયદાના દિન ટાંચા; આપત ટાળજો રે,
શેઠ શું બેઠા હજી વિચારો, વાત હજી છે હાથ કાં હારો ?
લાગ જોઈ ઘા મારો, ફેસ્વી વાળજો રે
આબ્યા અવસરને જો ખોશો પછી માથે ઓઢીરે રોશો ?
દોષ મને ના દેશો, શેઠ સંભાળજો રે.

“વિનાયક”

મછનું પાણી

મેં તો દીકરો પરણાવ્યો હોંશે;
 આનંદ અતિશે મહાણી,
 મેં રાખ્યું છે મૂછનું પાણી—૧
 વહુઓનાં શ્રીમંત મેં કીધાં;
 પાસ રાખી ન કોડીય કાણી,
 મેં રાખ્યું છે મૂછનું પાણી—૨
 વરોડીની મેં ન્યાતો જમાડી;
 સાદ બેસી ગયો રાગડા તાણી,
 મેં રાખ્યું છે મૂછનું પાણી—૩
 દીકરીનાં વળાવ્યા મેં આણા;
 છંદગીની ખર્ચીને કમાણી.
 મેં રાખ્યું છે મૂછનું પાણી—૪
 ઘર બાળીને તિરથ કીધાં;
 વાત લોકોએ જુગતે વખાણી,
 મેં રાખ્યું છે મૂછનું પાણી—૫
 વળી કારજમાં રૂપીયા ખુબ ખર્ચ્યા;
 કરી આખરૂની હોંશથી લહાણી,
 મેં રાખ્યું છે મૂછનું પાણી—૬
 જગ આખરૂની કુલમાળ ખેરી;
 બહુ ફેરવી આ સંસારી ઘાણી,
 મેં રાખ્યું છે મૂછનું પાણી—૭

જમાનાના ચાળા

માયાનાં મવાળા તેલ અત્તરને ધુલેલ નાંખી ઓળે
બાયડી જેવા સેંથા પાડીને રખડે પોળે પોળે
જગતમાં જુવો જમાનાના સાળા (૧)

આંખ દીવા જેવી હોય છતાં એ ચહમા ચડાવે મોટા
પકને પાઉડર છાંટીને મોટે પડાવે ભલકામાં ફેટા
જગતમાં જુવો જમાનાના સાળા (૨)

ભાયડાને બાયડી હાલતા હારે હાથના આંકડા જલ્દી
ભલકા જુવો તો સા'બનાં જેવા ખિસ્સા જુવો તો ખાલી
જગતમાં જુવો જમાનાના સાળા (૩)

પાટલન ઉપર કોટ ચડાવે પાછળ દેખાય ભૂંડા
માથે વલાયતી ટોપી ઓઢે જણે ઉજળા મલકનાં ગુંડા
જગતમાં જુવો જમાનાના સાળા (૪)

નાટક ચેટકનાં જુવે તમાહાને સીને મીને ઘર ધાત્યા
ભુંગળા વાજ ધર ધર ભુકે ધુલણુજી થઈને ફાટ્યા
જગતમાં જુવો જમાનાના સાળા (૫)

ઘરે ખાવાનાં લુખા સુકા પણુ હોટલમાં હડીયું કાઢે
હાડેને પીઠે દીવાના થાવા ખિસ્સા કંધકિનાં વાઢે
જગતમાં જુવો જમાનાના સાળા (૬)

ભાઈએ ભાઈમાં કળ્યા કંકાહને કારે રૂપીઆ આપે
જાદવ જેવા ઝંઘડા માંડ્યા એક ખીજનું કાપે
જગતમાં જુઓ જમાનાના સાળા (૭)

સતાવાદી તો લૂંટવા લાગ્યા મોજ મજામાં માલે
માણાહનું થાવું હોય ઈ થાહે દીવાના દારૂના પ્યાલે
જગતમાં જુવો જમાનાના સાળા (૮)

ઢાંગ ધતીંગને પરપંચ પાથરી મહંત મલીદા ઉડાવે
કાયા લૂંટેને માયા લૂંટેને વળી લૂંટી લૂંટીને ફસાવે
જગતમાં જુવો જમાનાના સાળા (૯)

શેઠીયા શેખીન પૈસામાં ઘેલા દુઃખ ગરીબનાં ન જાણે
દેશ સેવાના દંભ કરે વળી વીંટલા તાણે વાણે
જગતમાં જુવો જમાનાના સાળા (૧૦)

છાપાનાં તંત્રી કલમને કટકે છાપા મલકનાં છાપે
દેશ સેવાનાં અંચળા ઝોઢી સવળું-ને અવળું કાપે
જગતમાં જુવો જમાનાના સાળા (૧૧)

ધૈર્યચન્દ્ર ૨. બુદ્ધ

બાલકાવ્યો

[ચિત્રકાર શ્રી. વિનાયક પંડ્યા]

અનુક્રમણિકા

કાવ્યનું નામ	કવિ	પૃષ્ઠ
૧. દીવાદાંડી :	શ્રી. રામભાઈ ત્રિવેદી	૧૪૧
૨. મેના	શ્રી. રતીલાલ ગૌ. ઝોઝા	૧૪૨
૩. જીઓ મોર બોલે છે :	શ્રી. હર્ષદરાય જ. પંડ્યા	૧૪૩
૪. મને કાષ્ઠ કહેજો :	શ્રી. રામભાઈ ત્રિવેદી	૧૪૪
૫. વિમાની :	શ્રી. વૃજલાલ ગૌ. પંડ્યા	૧૪૫
૬. નોળ અને શેજો :	શ્રી. રતીલાલ ગૌ. ઝોઝા	૧૪૬
૭. જોડકણા :	શ્રી. હર્ષદ પટેલ	૧૪૭
૮. કવિની ઝૂંપડી :	શ્રી. શાન્તિલાલ મહાજન	૧૪૮
૯. દિવાળી :	શ્રી. શાન્તિલાલ મહાજન	૧૪૯
૧૦. સવાર પડીને :	શ્રી. કેશવભાઈ શાહ	૧૫૦
૧૧. સુરજનો સંત્રી :	શ્રી. ગંગાશંકર લ. પંડ્યા	૧૫૨
૧૨. કશું કશું :	શ્રી. ગંગાશંકર લ. પંડ્યા	૧૫૩
૧૩. મીઠાણી :	શ્રી. હર્ષદરાય જ. પંડ્યા	૧૫૪
૧૪. શાને રોકો ? :	શ્રી. ધૈર્યચન્દ્ર ર. જુહા	૧૫૬

દીવાદાંડી

આઠ પહોર એ ચોક્કી કરતી
અધારે અજવાળાં ભરતી
મશાલ નાવિકોને ધરતી
વાદળ સાથે વાતો કરતી
અધારે દેતી દાંડી

જ્યૂકે જ્યૂકે દીવાદાંડી.
રાત પડે દીવા અગમગતા
તારા સાથે વાતો કરતા
આંખોમાં અજવાળાં ભરતા
પ્રકાશના રેલા રેલવતા
દૃષ્ટિ આકાશે માંડી
જ્યૂકે જ્યૂકે દીવાદાંડી.

ધરતી પરથી દૂર દેખતી
સાગરનો મારગ નીરખતી
દૂર દૂરનાં મોજાં ગણતી
ભૂધ્યાને મારગ સૂચવતી
આંખો આકાશે માંડી

જ્યૂકે જ્યૂકે દીવાદાંડી.
સમદર વોંધી વહાણો આવે
દૂર દૂરની સ્ટીમર આવે
માલ અને મુસાફર લાવે
એ સહુને એ પંથ બતાવે
પ્રકાશની મૂર્તિ માંડી
જ્યૂકે જ્યૂકે દીવાદાંડી.

રામભાઈ વી. ત્રિવેદી

મેના

મેં એક મેના પાળી છે
 તેની બોલી રસવાળી છે
 તે મીઠું મીઠું ગાય છે
 ને માફ મન હરખાય છે

છે રૂપાળી તેથી પાળી
 રમાડું છું હું પંપાળી.

હોંસે હોંસે નવરાવું છું
 ને ફળ મીઠાં ખવરાવું છું.

ખાતી બય ગાતી બય
 મીઠાં ગીત ઉપજે પ્રીત.

એ મારાં ચીતડાંને હરતી
 ને અંતરમાં આનંદ ભરતી.
 મેં એક મેના પાળી છે
 તેની બોલી રસવાળી છે.

રતિલાલ ગૌરીશંકર ઓઝા.

જુઓ મોર બોલે છે

[ઝીણા મોર બોલે છે લીલી નાથેરમાં-એ રાગ]

જુઓ મોર બોલે છે, મારે મંદિરીએ
મારે મંદિરીએ, દાદાની ડેલીએ-જુઓ ૧

મારે મંદિરીએ, મંદિરની વાડીએ,
મંદિરની વાડીએ, વાડીનાં આડવે,
વાડીનાં આડની, ઉંચેરી ડાળીએ-જુઓ ૨

મારે મંદિરીએ, વર્ષાની હેલીએ,
વર્ષાની હેલીએ, ઢેલોની ટોળીએ,
ઢેલોની ટોળીએ, વિજળી નિહાળીને-જુઓ ૩

મારે મંદિરીએ, મંદિરની મેડીએ,
મંદિરની મેડીએ, મેડી કિનારીએ,
મેડી કિનારીએ, કનક કટોરીએ-જુઓ ૪

મારે મંદિરીએ, મંદિરની શેરીએ,
મંદિરની શેરીએ, શેરીના ચોકમાં,
શેરીના ચોકમાં, બેસીને ગોખમાં-જુઓ ૫

હર્ષદરાય જમીએતરામ પડયા,

મને કોઈ કહેજો.

મને કોઈ કહેજો તારલિયાની વાત
મુખડાં શાને મલકાવે ?

મને કોઈ કહેજો કોકિલાની વાત
ગીતડાં શાને લલકારે ?

મને કોઈ કહેજો ફૂલડાં કેરી વાત
દિલડાં શાને વિકસાવે ?

મને કોઈ કહેજો ખાલુડાંની વાત
મનડાં શાને લોભાવે ?

રામભાઈ વી. ત્રિવેદી.

વિમાનો

જે, બા ! બનું કદી હું વિમાની,
તો જાયેરા આલે ઊડું
મજ પડે ત્યાં ભમવાની—જે, બા !

ધરર ગાજતું વિમાન કેવું,
ઝટપટ જાયે ચડતું;
ઉડ્યું જાતું પવન વીંધીને,
આકાશે જઈ ફરતું;
ત્યાંથી જોતાં પૃથ્વી નાની—જે, બા !

નિર્ભય બનીને પહોંચું આલે,
જેલું ચાંદા સંગે;
મિત્ર બનાવું તારલીઆને
સાથે રહી ઉમંગે;
ખંત મૂને બહુ ઊડવાની—જે, બા !

વિમાન કોઈદિન જોઈ ઊડતું,
મન હરખાતું મારું;
નીચે રહેવું ગમે જરીના
ઊડવું લાગે ખ્યારું;
આશા, દેવભૂમિમાં રમવાની—જે, બા !

મજલાલ ગૌરીશંકર પંડ્યા

નોળ અને શેળો

[દોહરા]

એક દિવસ રડતો હતો, શેળો મૂકી પોક,
નીકળ્યો ત્યાં થઈ નોળીઓ, પૂછે કરો કાં શોક ? ૧

શેળો કહે છે નોળને, શું કહું તુજને વીર,
કાંટા દઈ માફ કર્યું, કેવું કુંડું શરીર. ૨

કેહેવું કહે શું ઇશને, ન્યાયી નથી લવલેશ,
રૂપ કે રંગ દીધો નહિ, એથી અંતર કલેશ. ૩

શેળાના વચનો સુણી, નોળ વહે મુખ એમ,
કાંટા અંગ ઉપર હશે, ત્યાં સુધી છો ક્ષેમ. ૪

કાંટા જાતાં પામશે, જાણો દુઃખ અપાર,
માટે માનો ઉરમાં, પ્રભુતણે ઉપકાર. ૫

નોળતણું વચનો સુણી, શેળે પૂછ્યું એમ ?
નોળ કહે છે સત્ય છે, શીઠને રાખો વહેમ. ૬

પ્રેમ ધરી પ્રભુએ દીધું, જગમાં જેને જેહ,
સંતોષ પામે તે થકી, તો મુખ પામે તેહ. ૭

સુણી શેળો બોલીઓ, હવે રડું નહિ બ્રાત,
મુખ સંતોષ સમું નથી, શીખ પામ્યો સાક્ષાત. ૮

રતિલાલ ગૌરિશંકર ઓઝા

જોડકણાં

(૧)

મધુને માથે વેણી ખંધાવી દે.

સુસ્તી ધારી, ભરૂચી ગુંદરપાક,
મીઠું કતારગામની પાપડીનું શાક,
ભાવનગરી ગાંઠિયા, વડોદરી ચેવડો,
મધુ લાવે કૂલ અને કેવડો,
માહિમી હલવો, ખંભાતી સૂતરફેણી;
મધુ બેસીને માથે ખાંધે વેણી.

(૨)

રામલાલને વિચારમાં નાખી દે.

જયપુરની વેધશાળા,
છે આકાશે જોવાની કળા,
કતુબમિનાર દિલ્હીનો,
હાવરાપુલ કલકત્તાનો,
વળી આગ્રાનો તાજમહાલ,
જોવા જવા વિચારે રામલાલ.

હર્ષદ પટેલ

કવિની ઝૂંપડી

નાની નમાલી તારી રે, દૂર દૂર એ આવી રે,
 ગાનોથી ભરેલી રે, શુનકારે સસડતી રે.
 કવિજી ! તારી ઝૂંપડી ૧

એસી રહે ત્યાં એકલો, નદી તીરે એકાન્ત,
 શુનકાર જ્યાં હતું બધે, ત્યાં દેતો જીવનદાન.
 તારી તારી તારી રે
 કવિજી ! તારી ઝૂંપડી ૨

લક્ષ્મીનો જ્યાં વાસો રે, નહિ મલિનતાનો વાસો રે,
 કદપનાના યજ્ઞો વાળી, ચોખ્ખી એ ચાંદરણા જેવી.
 અજવાળી અજવાળી
 કવિજી ! તારી ઝૂંપડી ૩

પવન રમે ને સવિતા રમતો, પાસે રમતાં વાત્રક નીર,
 ઊંચો છેડો હતો નહીંને, મહો રમતી જોડલી વીર.
 સૌને ગમતી તારી રે
 કવિજી ! તારી ઝૂંપડી ૪

શું કહું તુજને હું જ કવિજી, ત્યાં રમતું ગીત સદાએ,
 ગુંગરવ તેનો સૂણીને, રસમાળી મૂર્તિ ધડતો.
 મૂર્તિને સૌ નમતું રે
 કવિજી ! તારી ઝૂંપડી ૫

શાંતિલાલ દામોદરદાસ મહાજન

દિવાળી

આંગણીએ રંગોળી લાવી
 હૈયામાં રસ રંગ જમાવી
 અંતરમાં અભિલાષા લાવી
 દિવાળી આવી. ૧

અગઝગતા દીપો પ્રકટાવી
 કેડલર્યા એ સ્મિત ફરકાવી
 માનવ મનનાં દુઃખ હરનારી
 દિવાળી આવી. ૨

રસબસ સૌને હૈયે લાવી
 રસબસતાં એ હૈયાં કસ્તી
 નવરંગી આભુષણ ધરતી
 દિવાળી આવી. ૩

શાંતિલાલ દામોદરદાસ મહાજન

સવાર પડી, ને—

સવાર પડી, ને બચુ ઉઠ્યા;

સવાર પડી, ને બચી ઉઠી;

બચુ મોટો હતો;

બચી નાની હતી;

બચુ કાળો હતો;

બચી ગોરી હતી.

રાતનાં અંધારાં ગયાં,

તારાનાં તે જ ગયાં,

ચંદ્રની ચાંદની અઝ.

સવાર પડી.

તાળે શુદ્ધ પવન ફર ફર્યો.

દિવસનો રાજ દિનકર દિસ્યો.

ને વહેલા પ્રભાતકાળે

બાળમિત્ર બાળસૂર્યનાં

પ્રેરક કિરણો ફેલાયાં,

ઝાડે ઝાડે પક્ષીઓ ઉડ્યાં,

દુકાને દુકાને તાળાં ખુલ્યાં

અને ઠંકાણે ઠંકાણે

ઉત્સાહના નવીનતાના પુવારા ઉડ્યા.

બચુ ઉઠ્યો, ને આંખો ચોળી;

બચી ઉઠી, ને આંખો ચોળી.

બેય દોડ્યાં દાતણ લેવા,

બચુએ લીધું,

બચીએ લીધું,

ને પછી ઘોષને નાખ્યાં મોમાં.

ચાવી ચાવીને ફૂંચો કર્યો;
ઝીણો ઝીણો ફૂંચો કર્યો.

એક વાર આમ ધસ્યું,
બીજી વાર તેમ ધસ્યું,
ઉંચે ધસ્યું, નીચે ધસ્યું,
બહાર ધસ્યું, અંદર ધસ્યું,
આ.....ને મગાના રૂપાળા
મોતી જેવા દાંત ચમક્યા.

દાતણની બે ચીરો કરી.
બચુએ ઉલ ઉતારી;
બચીએ ઉલ ઉતારી.

કચરાનો એક ડબ્બો હતો,
બચુએ તેમાં ચીર નાખી,
બચીએ તેમાં ચીર નાખી,
પાણી લઇને કાગળા કર્યા,
લોટા ભરી કાગળા કર્યા,
આંગળી ધસી કાગળા કર્યા,
ખૂબખૂબા કાગળા કર્યા.

દોડતા દોડતા ઘરમાં ગયા,
“બૂખ લાગી છે, બૂખ લાગી છે.”

સવાર પડી, ને બચુ ઉઠ્યો.
સવાર પડી, ને બચી ઉઠી.

કેશવભાઈ શાહ

સૂરજનો સંત્રી

ફૂકરે ફૂક બોલે છે ફૂકડો.

મારા તે ગામને છેવાડે ફળીએ,

નાની ને જૂની છાજ છાપરીએ,

કંકુ ડોસીનો પાળેલો ફૂકડો.

ફૂકરે ફૂ...ક બોલે છે ફૂકડો.

પાસે ઘડીઆળના, કેઈ કહે ના,

તોયે જાણીને, બહાણીની વેળા,

લાંબે તે દહેકે બોલે છે ફૂકડો.

ફૂકરે ફૂ...ક બોલે છે ફૂકડો.

આકાશી આંગણું ઉધા સોહાવે,

રંગ રંગ સાથીઆ પૂરી એ જાવે,

સાદ સૂરજને પાડે ત્યાં ફૂકડો.

ફૂકરે ફૂ...ક બોલે છે ફૂકડો.

લોકડીયાં જાગે, વલાંણું વાગે,

તેજ પુવારે ઉડે છે આલે,

સૂરજનો સંત્રી બોલે છે ફૂકડો.

ફૂકરે ફૂ...ક બોલે છે ફૂકડો.

ગંગાશંકર લલ્લુરામ પંડ્યા

કથું કથું

મા મને કથું કથું દે, દે, દે,
નહિ તો ચલાવું છું લેં, લેં, લેં,
ઉભો રે' ઓસલા રાજ એમ પજવે.

બરફી ખાધી-ગઇ ક્યાં ? કે, કે,—મા મને૦

બરફી તો ક્યારની થૈ જૈ ઠંકાણે
જૂખ છે હજી બીજું દે, દે, દે.—મા મને૦

ઓ'રો રે આવ જરા હલવો ચખાડું.
ધીબ, ધીબ, ધીબ, ધીબ લે....લે....લે—મા મને૦

ધીબકા પડ્યા પછી માંડ્યો છે લેંકડો,
લાંબા તે રાગથી એ' એ' એ'—મા મને૦

*

*

*

જીત્યો બચુડાને હારી ગઇ માવડી,
પેંડા મથ્યાને ખૂશ છે છે છે—મા મને૦

ગંગાશંકર લલ્લુરામ પડ્યા

મીજબાની

એક દિવસ બળતા બપોરે,
 બેઠાં સર્વે જામી.
 વાતવાતમાં આગળ જાતાં,
 માંડી ત્યાં મીજબાની—૧

જે જે મીજબાનીના નામે,
 મોંમાં પાણી ન આવે.
 નજરાશે મિષ્ટાન્ન અમારું,
 વાન ન કે'શું ત્યાંહે—૩

વાત હટી ભાઈ એમ બની કે,
 મળીયાં સરખાં લેળાં,
 બાકી નહોતાં કરવાનાં કંઈ,
 કો'ને જમવા તેડાં—૩

નહોતી રાંધણી માથાકૂટ,
 મસ્તિની મિજબાની
 એકે તેના ગણેશ માંડયા,
 ત્યાંહે પડતું ખાઈ—૪

બીજાએ ત્યાં નાક ચઢાવી,
 જોર કરી છોક ખાધી;
 ત્રીજાએ અંત્રાસણ ખાધું.
 ચોથે વાઢણી ખાધી—૫

ત્યાં પહેલાએ ખાધું બગાડું,
 બીજાએ ચોડકારો;
 ત્રીજાએ અંત્રાસણ ખાધું
 ચોથે ખાધો વા'રો—૬

બાકી એક રહ્યો હું તેથી,
 સૌ' ખાતાં જે વાધ્યું;
 સૌને જોતાં ખૂશ થયો તે,
 ગોઢીમહું મેં ખાધું—૭

એમ સહુ પરવાર્યા ખાઈ,
 પડ્યા પેટમાં ખાડા,
 મીજબાનીતું કામ પત્યું ને
 હા, હા કરતા હાથ્યા.—૮

હર્ષદરાય જમીએતરામ પડ્યા.

શાને રોકો ?

મારે ઉડવું છે આલલાને આરે,
સાગરને કિનારે,
બાપુ તમે શાને રોકો ? ૧

મારે બવું સસ્તાની પાળે,
આંબલીયાની ડાળે,
બાપુ તમે શાને રોકો ? ૨

મારે વડલે હીંચકા બાવા,
ને શોર્યગીત ગાવાં,
બાપુ તમે શાને રોકો ? ૩

ખેલ ખેલવાના છે હબરો,
ને દધ દધ ડારો,
બાપુ તમે શાને રોકો ? ૪

નથી ગોખવાનો બવ આંક,
મારો કાં લાવો વાંક !
બાપુ દૂર રાખો ઘોકો ! ૫

મારે ભેવાં હસ્થીયાનાં ટોળાં,
ને તમે કાઢો ડોળા,
બાપુ તમે શાને રોકો ? ૬

મારે ફેંકવાં છે તીરનાં નીશાનો,
આનંદનો ખજાનો,
બાપુ તમે શાને લૂંટો ! ૭

ધૈર્યચન્દ્ર ૨. બુદ્ધ

કૌ મુ દી

કૃતિલાલજી ત્રિવેદી

ગુર્જર સાહિત્યભંડાર · લાઠી

કૌમુદી

[રાસગીતોનો વિભાગ]

અનુક્રમણિકા

રાસનું નામ	કવિ	પૃષ્ઠ
૧. વંદન તને હો માત ભારતી :	શ્રી. બાપલાલ જોષી	૧૫૯
૨. રાસ નિમંત્રણ :	શ્રી. રઘુનાથ ગં. કદમ	૧૬૦
૩. કૂદડી :	શ્રી. રઘુનાથ ગં. કદમ	૧૬૧
૪. રાસ :	શ્રી. સ્વ. પ્રિયવદન બક્ષિ	૧૬૨
૫. બંસરી :	શ્રી. પ્રસુન	૧૬૩
૬. ગગન કુંજોમાં :	શ્રી. પ્રભાશંકર ત્રિવેદી	૧૬૪
૭. મહા આબ્યોને :	શ્રી. પ્રભાશંકર ત્રિવેદી	૧૬૫
૮. પુલ્લવેણી :	શ્રી. કેશવલાલ દ્વિવેદી	૧૬૬
૯. સન્દેશો :	શ્રી. કેશવલાલ દ્વિવેદી	૧૬૭
૧૦. વસન્ત :	શ્રી. વસન્તાત્મજ	૧૬૮
૧૧. રે, મને કોઈ જગા દો દેશમાં :	શ્રી. વસન્તાત્મજ	૧૬૯
૧૨. ખાદી :	શ્રી. શાન્તિલાલ કડીવાળા	૧૭૦
૧૩. મનૂરણ :	શ્રી. શાન્તિલાલ કડીવાળા	૧૭૧
૧૪. સુખતાનું ગીત :	કુ. શ્રી. મંગળસિંહજી	૧૭૨
૧૫. કુદરતની બહેનપણી :	શ્રી. “ઉપમન્યુ”	૧૭૩
૧૬. પનિહારી :	શ્રી. અંબાલાલ નૃ. શાહ	૧૭૪
૧૭. જીગી ઉપા રે !	શ્રી. મુળજીભાઈ શાહ	૧૭૫
૧૮. મંગલ મન્દિરિયે	”	૧૭૬
૧૯. અખંડ જ્યોત :	શ્રી. ‘હય’	૧૭૭
૨૦. ભવ્ય નિરાશા :	શ્રી. હરસુખરાયજી. માંડલીયા	૧૭૮

૨૧. જાગૃતિ :	શ્રી. બાપલાલ જોષી	૧૭૯
૨૨. નિમંત્રણ :	શ્રી. માધવજી મો. પટેલ	૧૮૦
૨૩. રંગ :	શ્રી. મનુભાઈ ત્રિવેદી	૧૮૧
૨૪. રસકુલ :	શ્રી. ગણપતલાલ જોશી	૧૮૨
૨૫. રણચંડીનો રાસ :	શ્રી. હર્ષદરાય જ. પંડ્યા	૧૮૩
૨૬. જીવનનો હીંચકો :	શ્રી. કેશવલાલ પટેલ	૧૮૫
૨૭. કાલીમદન :	શ્રી. મંગલદાસ ગિ. મહેતા	૧૮૬
૨૮. કનૈયો કંસ લેવા :	શ્રી. જ્યારામભાઈ ન. પટેલ	૧૮૭
૨૯. પરબ્રહ્મમાં તાલાવેલી :	શ્રી. જ્યારામભાઈ ન. પટેલ	૧૮૮
૩૦. આતે કોણ ? :	શ્રી. પુરૂષોત્તમ શાહ	૧૮૯
૩૧. કાગળના ફૂલ :	શ્રી. પુરૂષોત્તમ શાહ	૧૯૧
૩૨. મારી ઝૂંપડી :	શ્રી. ધૈર્યચંદ્ર ર. બુદ્ધ	૧૯૨
૩૩. મહિયારી :	શ્રી. ધૈર્યચંદ્ર ર. બુદ્ધ	૧૯૩

“In this golden age of *Ras* (રાસ) *Garaba* (ગરબા) is developing into the most beautiful Symphony of Art, Voice and Measure (પદાવલિ) To me Music is Melody. The best medium of Melody is the human voice.

“In days of old everthing went humdrum. A true music of the *Ras* (રાસ) ought to include and embody the polyphany of Bach, the liveliness of Beethoven, the dreaminess of Chopin and the delicacy of Debussy.

(-Anon)

વંદન તને હો માત ભારતી.

નેહ ભર્યાં નયને નિહાળતી હો,
 વંદન તને માત ભારતી !
 હેત ભર્યાં અમૃતે અભિષેકતી હો,
 વંદન તને માત ભારતી !

ૐ

ભિન્ન બુદ્ધ દધિચિના ત્યાગે તું ઉજળી,
 ભાર્ગવ અર્જુન કર્ણ શૌર્યના રત્ને જડી;
 આત્મ ભોગે ઉજ્જવલ મુખ ધારતી હો—વંદન.

卐

દંપતી આદર્શ રઘુવીર રામસીતા,
 યોગેશ્વર કૃષ્ણ સમા ગાંધી જેણે ગીતા;
 ગાંધી દયાનંદ ને તું ધારતી હો—વંદન.

卐

શૌર્ય ગીત ગુંજતી પ્રતાપી પ્રતાપનાં,
 સ્વાતંત્ર્યે ઝુઝતા સિંહ શિવરાજનાં;
 કિર્તિની ગાથા ઉચ્ચારતી હો—વંદન.

卐

વિશ્વના વિરાટ દેહ તણી મુકુટ-મંજરી,
 અર્પુ સ્વીકારજે આ સ્નેહ ભરી અંજલી;
 સરિતા મુજ સ્નેહની વહાવતી હો—વંદન.

—ભાઈલાલ રા. જોષી

રાસ નિમંત્રણ

ખીલી ખીલી રસાળી આ રાસકૂવાડી, સખી !
 રાસકૂલવાડી, સખી !
 આવો, હો ! રાસકૂલ વીણીએ; (૨)

હોલી નીલી રૂપાળી આ રાસકૂલવાડી, સખી !
 રાસકૂલવાડી, સખી !
 આવો, હો ! રાસકૂલ વીણીએ; (૨)

ખીલે ફેરે જે સદા, આપે જીવન લ્હાણુ;
 અર્પી અંતરનાં અમી રાખું એના પ્રાણ,
 લીની લીની એ વાદળી શાં હેતડાં વરસાવી સખી !
 હેતડાં વરસાવી સખી !
 આવો, હો ! રાસકયારી સૌચીએ; (૨)

વિકસીને નવરંગમાં, આનંદે અમ ઊર,
 પ્રસરાવે દશદિશમાં, પરિમલ દૂર સુદૂર,
 વીણી વીણી અનેરાં એ રાસ કૂલડાંની, સખી !
 રાસ કૂલડાંની સખી !
 આવો, હો ! રાસ-માળ ગૂંથીએ; (૨)

માળા એ સોહામણી ઉર પ્રેરે ઉલ્લાસ,
 રસલીના રસરાજને આરોપું એ ખાસ;
 શીળી શીળી આ ચાંદનીમાં ગાઇને ગવરાવી, સખી !
 ગાઇને ગવરાવી, સખી !
 આવો, હો ! રાસ-પ્રભુ પૂજીએ. (૨)
 રઘુનાથ ગંગારામ કંદમ.

કૂદડી

હાથ બે ધરીશું, બહેન !

કૂદડી કરીશું, બહેન !

કૂદડીના કોડ છે અધૂરા;

ઝાડ પાન પુલવેલ કૂદડી કરે છે,

પંખીડાં કરી કરીને સૂર સૌ પૂરે છે,

ભ્રમિ ઉભરાય; બહેન !

હૈયું હરખાય, બહેન !

કૂદડીના ભાવ છે મધુરા !

ચાંદલો એ ઉંચા ઉંચા આલલે કરે છે,

કરી કરીને તારલાઓ આંગણે ખરે છે,

આભ એક થાય, બહેન !

જગના જણાય, બહેન !

કૂદડીના લડાવ છે અમેરા !

કૂદડી કરું ને ડાખી આંખડી સ્ફુરે છે,

પુષ્પના પ્રાસાદ મારી નજરે તરે છે,

ભવને ભૂલીશું, બહેન !

સ્વર્ગે ખૂલીશું, બહેન !

નાથ હવે ના થશે નમેરા !

રઘુનાથ ગંગારામ કંદમ.

રાસ

આબ્યાં, આબ્યાં, કેં સોણલે સતાબ્યાં,
 રીબાયાં, વ્રજરાજ સાથ જવા સખી !
 સુહાવા સખી !
 મૂક્યાં, મૂક્યાં, ધન,ધામ સ્નેહી આધાં
 દિલ આપ્યાં, વ્રજરાજ સાથ જવા સખી !
 સુહાવા સખી !
 વાગી બંસી, ને જાન અમે જૂલ્યાં સખી !
 છોડી નિદ્રા, ને ધામને વઝોડ્યાં સખી !
 ચિત ચોર્યાં, શાં જાદુ ને લગાડ્યાં,
 જગાડ્યાં, વ્રજરાજ સાથ જવા સખી !
 સુહાવા સખી !
 જીવે તારકને ચંદ્રી ત્યાં પ્રકાશે સખી !
 કાળી કાલિંદીકંઠને દિપાવે સખી !
 ક્યાં ચાલ્યા, અદેશ ઉર ધાલ્યા,
 રીસાયાં, વ્રજરાજ સાથ જવા સખી !
 સુહાવા સખી !
 વેર્યાં શુદ્ધ વારિખિન્દુડાં આકાશે સખી !
 ગૂંથી મોતીમાળ પાંદડે પ્રકાશે સખી !
 તપ્યા દિનકરના તાપ, શાપ લાગ્યા,
 ને જગ્યાં, વ્રજરાજ રાસ વાગ્યા સખી !
 વિરાગ્યા સખી !

૧૬૩૨ }
 ઉભોર્ધ

૨૮. પ્રિયવદન બક્ષી.

[સ્વ. ભાઈ પ્રિયવદન બક્ષીએ 'સ્વામ્યથી પ્રકારાન યોજના'ને સહકાર આપવા માટે બની શકે તેટલું કયું હતું પરંતુ તેમના અકાળ અવસાને અમોએ સુંદર મિત્ર અને ગુજરાતે એક સિદ્ધ હસ્ત યુવાન કવિ ગુમાવ્યો છે. તેમના જીવતા મળેલા આ રાસ નીચે તેમના નામ પહેલા ૨૮. રાખે લખતા અમોને ખૂબજ દુઃખ થાય છે. પ્રભુ ૨૮. ના આત્માને શાંતી આપે એ જ અવ્યર્થના. સંપાદક 'જિર્મિ'.]

ખંસરી

(હાળ-મોઝરાની માળ મારી મોઝરાની માળ)

પ્રિયની પ્રીતાળ સખિ ! ખંસરી રસાળ

હલકે લલચાવતી,

હૈયાં બહલાવતી,

રચતી મોહનમંત્ર-જાદુની જાળ—પ્રિય

બ્યોમ ભરી વાજતી,

રોમ રોમ રાજતી,

રસને ઉછાળતી સાગર વિશાળ—પ્રિય

આમ ફરં તેમ ફરં.

નયવે જ્યમ નાય ફરં,

ધુમું રસઘેલડી એ રસને ઉછાળ—પ્રિય

ભૂલી સૌ સ્નાન લાન,

ગુજે ઉર એજ ગાન,

હૃદયે રમંતો રાસ-રસિયો ગોપાળ—પ્રિય

“પ્રસૂન”

ગગન કુંજોમાં

ગગનકુંજોમાં સોહો :

હો....ચંદ્રી આભ ચઢી છે !

નિહારિકાના વિધવિધ ખડે

અવનવી જ્યોતિ અગમગ અખડે :

આભને આંગણે દીપક પ્રકટે :

તારક આગિયા ફરતે !

હો....ચંદ્રી આભ ચઢી છે !

આભલિયાને ભ્રમ્મ અરૂખે

વિદ્યુત ગર્જન નતન વિલસે;

જળ વાદળીનાં ઢોલક ઢબૂકે :

અક્ષની ઓથે નાચે;

હો....ચંદ્રી આભ ચઢી છે !

સ્વર્ગગાનાં સલિલને વમળે

રમતો તારલિયાની અરધે :

તારકની દીપમાળા ટમકે :

પૂજન કરવા હરખે

હો...ચંદ્રી આભ ચઢી છે !

પ્રભાશંકર ત્રિવેદી

મહા આબ્યો ને....

મહા આબ્યો ને પ્રકૃતિ વધાવી રહી;
આબ્યા ફૂલડાંના કૈં ફાલ :
વનમાં ફેરે વસન્તની ફૂલવાડી !

સૂની કુંભોમાં ફળે ફાયલડી;
એના અંતરે ફળ્યા નાહ :
વનમાં ફેરે વસન્તના ફૂલવાડી !

સારી સૃષ્ટિ સીમડીએ સોહી રહી;
સારા વિશ્વમાં વિલસે પ્રાણુ
વનમાં ફેરે વસન્તના ફૂલવાડી !

દિવ્ય દીપ્તિ સંસારે દીપી રહી;
સુષ્ણે ચિત્ત ચેતનના સાદ :
વનમાં ફેરે વસન્તની ફૂલવાડી !

હું તો ચેતનને ઓઘે નાહી રહી;
ફેર્યા આતમના આવાસ :
વનમાં ફેરે વસન્ત ફૂલવાડી !

પ્રભાશંકર ત્રિવેદી

ફૂલવેણી

કાળુડા કચનો ચોટલો,
મહો ગૂંથ્યાં ગુણિયત ફૂલ રે,
મારી વેણી ફેરે ફૂલડે.

“બેની રે માલણ, વિનવું,
કહ વેણે ખીલ્યાં ફૂલ રે ?
મારી વેણી ફેરે ફૂલડે.

જલ સોંચ્યાં કેણે માલણી ?
શે ખીલાવ્યાં આ ફૂલ રે !”
મારી વેણી ફેરે ફૂલડે.

“ઉર-સરવરની રે, સુન્દરી,
આશા-વેલીના ફૂલ રે,
મારી વેણી ફેરે ફૂલડે.

શું ઢેશે મજરો સુન્દરી ?
હેયાથી ફૂલ અમૂલ રે,”
મારી વેણી ફેરે ફૂલડે.

કેશવલાલ ત્રિવેદી.

—સન્દેશો—

ટમકે છે આલે તારલા,
ચમકે છે આંતરદ્વાર રે,
માફં સરવરિયું હેલે ચડયું

વીરા, તું જાળે હંસલા,
ઊડીને સમઘર પાર રે,
માફં સરવરિયું હેલે ચડયું.

જઈ ઉરપરિમલ પહોંચાડજે,
મારો પીયુ છે પરદેશ રે,
માફં સરવરિયું હેલે ચડયું.

જઈ પરિમલ—ઢલ ખોલાવજે,
મહોં રસ ઝરતા આદેશ રે,
માફં સરવરિયું હેલે ચડયું.

બહેલો તું વળજે વીરલા,
કહેવાને છાની વાત રે,
માફં સરવરિયું હેલે ચડયું,

સ્નેહીનાં આવે સોણલાં
સૂની રઠિયાળી રાત રે,
માફં સરવરિયું હેલે ચડયું.

કેશવલાલ દ્વિવેદી

વસન્ત

જગજ્ઞાનનમાં આજ સહિ ! વાસે વસન્ત,
કાંઈ નવલા સંદેશ એ કે'તાં લસે;
ગુહ્ય વેદી તરુવર ડાળે ને પાંખડે,
પાને પાને આજ ઉષા હસે.
જગજ્ઞાનનમાં

આવી અનુપમ વેળા સુહાગિની,
ખીલ્યાં મૃદુલ ફૂલ કલિયો વને;
બોલ પંચમના સુરથી વનની નિવાસિની,
સ્વાગતમાં મૌન ના છાજે તને.
જગજ્ઞાનનમાં

ફૂલોના શિરપેચ હાર કટિમેખલા,
ગજરા ને ભેરખા વર્ણે ખલે;
વલ્લરીઓ વાસતી ઉરને ઉલ્લાસતી.
પ્રેમલ જ્યોતિ સ્થિર ભાવે ઝલે.
જગજ્ઞાનનમાં

ફૂલે ફૂલે મધુ કાળે મધુપ કે',
ગુંજે રમે ભાન ભૂલે ભમે;
ના હો નિતાન્ત અન્ત તારો વસન્ત ઓ ?
'સોઽહમ્' 'સોઽહમ્' ગાન હૈયે શમે.
જગજ્ઞાનનમાં

વસન્તાત્મજ

રે ! કોઈ મને જાવા દો દેશમાં !

ગીત

રે ! કોઈ મને જાવા દો દેશમાં !

નથી સતોષ શહેરીના વેશમાં;

રે ! કોઈ મને જાવા દો દેશમાં !

સોનાનાં પિંજર પંખીને કામ શાં,

સોને મઢેલ ધામ એવાં વિકાસનાં;

રહે હૈયાં હમેશ જ્યાં કલેશમાં;

રે ! કોઈ મને જાવા દો દેશમાં !

ફરે કાંટા ધડિયાળના ચક્કરે,

જીવનહીન એમ લોકો ફર્યાં કરે;

જરા શાન્તિ ના ઉરના પ્રદેશમાં;

રે ! કોઈ મને જાવા દો દેશમાં !

છટા ને પથ્થરા ઉંચે ચઢાવ્યા,

હેયાના ભાવ સાવ હેઠે હઠાવ્યા;

દંભ અઝેરો સબ્યના સુવેશમાં;

રે ! કોઈ મને જાવા દો દેશમાં !

વધુ પાપે માનવ મીઠું બોલતાં,

એકમેક એ ઉરગાંઠ બોલતાં;

કામ સોંપાય આપનાં મહેશમાં;

રે ! કોઈ મને જાવા દો દેશમાં !

હનિયાળી ભોમ બોમ દીસન્તુ અંબરે,

આંખાની ડાળ કોઈ કોયલડી સાંભરે;

રહ્યું જાય ના કેમ આ વેશમાં;

રે ! કોઈ મને જાવા દો દેશમાં !

વસન્તાત્મજ

ખાદી.

[ઢાળ ! નીંદર ભરી રે ગુલાબે ભરી...]

આવે સ્વરાજ, બહેન ! આવે સ્વરાજ,
ખાદીનાં વસ્ત્ર થકી આવે સ્વરાજ.

ખાદીના ગુણ બહેન કેવા સોહામણાં !
પોતાના દેશની રાખે એ લાજ :
ખાદીનાં વસ્ત્ર થકી આવે સ્વરાજ.

હાથે કાંતે છે બહેન ! ભાંડુઓ આપણાં;
ખાદી છે દેશની ચડતીને તાજ :
ખાદીનાં વસ્ત્ર થકી આવે સ્વરાજ.

ખાદીથી ભિજ્યો દેશ બહેન ! રાખજો;
ને ને ડુબાડતાં દેશ કેરું જહાજ :
ખાદીનાં વસ્ત્ર થકી આવે સ્વરાજ.

હું ચે ખેરું ને બહેન ! તમેયે ખેરજો;
સમજવો સમજાવો સજવાને સાજ :
ખાદીનાં વસ્ત્ર થકી આવે સ્વરાજ.

શાન્તિલાલ કડીવાળા

મનૂરણુ

(હાજ : આવો સ્ખારણુ હો ! મ્હારે નેસલડે.....)

હું તો મનૂરણુ રે ગોઝારી મિલની,
અમારે શ્રમ દિનરાત,
મનૂરણુ રે ગોઝારી મિલની,
ભરદરિયે નાવડી રે ચઢતી ઝોલે અમારી,
કોને કહું દિલડાની વાત ?
મનૂરણુ રે ગોઝારી મિલની.
ચરચરતાં દિલડાં રે રગરગ દરદે ભરેલાં,
પીડિતને કાણુ પૂછનાર ?
મનૂરણુ રે ગોઝારી મિલની.
ધખધખતાં આંસુડાં રે નેણુલે નીતરે અમારાં,
લોચનિયાં કાણુ લૂછનાર ?
મનૂરણુ રે ગોઝારી મિલની.
લક્ષ્મીની ગોદમાં રે માલિક મહાલે અમારા,
અમારે મૃત્યુ મીડી ગોદ,
મનૂરણુ રે ગોઝારી મિલની.
એના અવાજમાં રે શોણિત ઝરતાં અમારાં,
સૂણે ત્યાં કાણુ અમ સાદ ?
મનૂરણુ રે ગોઝારી મિલની.
સ્ખવળતાં બાલુડાં રે ટૂંકડા કાળે અમારાં,
કાળી મનૂરી યંત્રવાદ,
મનૂરણુ રે ગોઝારી મિલની.
ઉછળતી ઉરમાં રે વેદના ઉડી અમારા,
ચારો એ આઠ મૂઢીવાદ,
મનૂરણુ રે ગોઝારી મિલની.

શાન્તિલાલ કડીવાળા

સુખતાનું ગીત

[ઠાળ : ઋષિરાજનાં પદનો]

આજ મ્હારે હૈયે હેત છલકે
કે સોણલાં સાચાં પડ્યાં રે,—૧

મંગલ પ્રભાતે મેં તો વનદેવ દીઠા.
તેવા ત્રુઠ્યા મહાનુભાવ મીઠા
કે સોણલાં સાચાં પડ્યાં રે—૨

ગોરી રે ગાયનાં દૂધલડાં ઢોઢ્યાં,
કઢીયલ કેસરીયાં મન મોઢ્યાં,
કે સોણલા સાચાં પડ્યાં રે.—૩

જગત માનવનું જોધને બળથું બળથું.
અંતરે અમિઝરણ ઉછળથું,
કે સોણલાં સાચાં પડ્યાં રે.—૪

આજને આનંદ મ્હારે આ ભવને પુણ્યે,
દેવનો દીધેલ ધરૂં ચરણે;
કે સોણલાં સાચાં પડ્યાં રે.—૫

તા. ૫-૪-૧૯૩૯
લાઠી

}

કુ. શ્રી. મંગળસિંહજી

કુદરતની બહેનપણી

નાનો શો બાગ એક સોહ છે આંગણે,
ઉઘડ્યાં કુસુમ રંગ રંગના રે લોલ;
કોઈ અણુવિકત્રી કળી જૂલે છે ડાળીએ,
બમરવૃંદ આસપાસ ગૂંજતા રે લોલ. નાનો શો બાગ

આશા ઉત્સાહ ભરી નાજુક કો બાલીકા,
પ્રેમ ધરી બાગ એ ઉછેસ્તી રે લોલ;
નાની ચક્રંતલાશી પાણી એ સીંચતી,
પુષ્પની સંગાથે પ્રિત જોડતી રે લોલ : નાનો શો બાગ

બાગ બાણે દેહ એનો આત્મા શા છોડ છે,
પ્રેરણા ને પ્રાણ સમાં ફૂલડાં રે લોલ;
કુદરતની બહેનપણી નિર્દોષ બાલિકા,
આનંદે ફૂંજ ફૂંજ નાચતી રે લોલ. નાનો શો બાગ

કોમળ એ પુષ્પકળી, કુમળું સૌંદર્ય એ,
કુદરતના રંગ અતિ કુમળા રે લોલ;
ચૂંટશે ન પુષ્પકળી, અડશે ના પુષ્પને,
કુદરતની કોઈ કૃતિ ચૂંથશે ના લોલ : નાનો શો બાગ

“ઉપમન્યુ”

પનિહારી

[છાળ :- જલકાતું આવે બેડછું, મલકાતી આવે નાર રે.]

પનિહારી ! મગરી ઝીલજે;

જરા ધીરી ચાલે તું ચાલજે;
તારૂં ચિતડું શું મલકાય જો ?—૧

રુમઝુમ ઝાંઝર ઝણકારજે;
જમુના જળ હૈયે સિંચજે;
તારૂં ચિતડું શું મલકાય જો !—૨

નવરંગી ચૂંદડી બોંજશે;
ગોરાંદે ! દિલકું ઠારજે;
તારૂં ચિતડું શું મલકાય જો !—૩

હેયા હિડાળે હિંચજે;
મુખકું બોંજે સંભાળજે;
તારૂં ચિતડું શું મલકાય જો !—૪

પાણીડાં છળછળ થાય જો;
ને આનંદ ફેલી રાચજે;
તારૂં ચિતડું શું મલકાય જો !—૫

તું ધળ ધળ કરતી ચાલજે;
ને અંગે અંગ તું મ્હાલજે;
તારૂં ચિતડું શું મલકાય જો !—૬

તરસ્યાને અમિરસ છાંટજો;
રસઝરણાં ઝીલી જાણજો;
તારૂં ચિતડું શું મલકાય જો !—૭

ઝમઝમ શશિયર રસ છાંટશે;
કુંકુમ ચાંદલિયો શોભશે;
તારૂં ચિતડું શું મલકાય જો !—૮

પનપટ પર જળ મડકી ભરે;
કાલિન્દી કાંઠે ઉર દળે;
તારૂં ચિતડું શોભન થાય જો ! ૯

અંબાલાલ નૃ. શાહ

ઊગી ઉપા રે !

[કાળ : જૂઠી આપ રે ખદરિયા સાવનજી]

ઊગી ઉપા રે સખિ ! મનમોહનની;
મોહનની ઉરસોહનની—ઊગી૦

ચાલી રજની કાળપ ઘેલી:
આવી ઉપા : રંગત રેલી:
અબઠે જ્યોત સુલોચનની—ઊગી૦

પદ્મ શું હૈયું કેવું પ્રપુલ્લે:
પ્રીતિઓલે મધુર જૂલે:
કેવી કલા રસ લોભનની—ઊગી૦

ઉરની તંત્રી સાજન છેડે:
રંગે રમવા મુજને તેડે :
લીલા હુઝ વિમોચનની—ઊગી૦

રાવપુરા : } મૂળજીભાઈ પી. શાહ
વડોદરા

મંગળ મન્દિરિયે

મંગળ મન્દિરિયે આપું વધામણાં,
જીવનની વેણી ગીત ગુંજે, સખી !
પ્રીતને પ્રકાશ પ્રભુ આવે સોહામણા
અંતર તો પાય એના પૂજે, સખિ ! મંગળ૦

મોહન મન્દિરનો, સોહન જગ્યાગનો,
લીલા અનોખી એની વ્યાપે, સખિ !
આવે સુગંધ એના અંતર પરાગનો,
રાયે છે વિશ્વ એ પ્રતાપે, સખિ ! મંગળ૦

શારદા સુજાનદા ગાતી ગુણ ગીતડાં,
મનના મયુર મધુર નાચે, સખિ !
નભથી અનન્ત ફૂલ વેરાયે મીઠડાં,
એની કૃપા તો વિશ્વ યાચે, સખિ ! મંગળ૦

ખેલન્ટી પ્રકૃતિ ને ખેલે વસુન્ધરા,
ખેલે વસન્ત, ચન્દ્રલેખા, સખિ !
સૃષ્ટિ સુહાગિની શી જીવનની કંદરા,
દોરે પ્રભુજી એમાં રેખા, સખિ ! મંગળ૦

ઉન્નત રસકુંજ છે આતમની સોહાલી,
આવે ને ગીત નવા ગાવો, સખિ !
તરસ્યાં એ બાળ જગે માનવતા દોહાલી,
આવે અનુપ લેવા લ્હાવો, સખિ ! મંગળ૦

મૂળજીભાઈ પી. શાહ

અખંડ જ્યોત

સખિ ! શરદ પૂનમની રાતડી :
કહું છાની છાની તહને વાતડી : સખિ૦

જેવી શીળી શીળી એ રાતડી :
તેવી ધીરી ધીરી કહું વાતડી : સખિ૦

રંગો-સુરંગો એ પ્રસારતી :
જાણે જગની ઉતારે એ આરતી ! સખિ૦

લાવે વર્ષાતે નભમાં ભાતડી-
સખિ!-ફમજુમ કરતી એ રાતડી- સખિ૦

ખીલે પોયણું તણી ન્યાં પાંખડી :
ત્યાં ચમકત તહારી આંખડી ! સખિ૦

જો રસભર ન્હવડાવે આ રાતડી :
માયું તહારી ભવોભવ 'આંખડી' : સખિ૦

શ્રીશક્તિ દિપોત્સવી
૧૯૯૫

‘હય’

ભવ્ય નિરાશા !

અરબે રમવાને ગોરી નીસરી રે લોલ-એ ચાલ

[સ્વ. નરસિંહરાવતું 'સ્વર્ગ' મંડળે થકી
હું ઊતરી રે લોલ-દિવ્ય આશા' ને પ્રતિરાસ]

પાંચ પાંચ દાદરા હું ઊતરી રે લોલ,

મુજ છેલ્લી ચાલે નિવાસ :

થઈ નિરાશ હું રે લોલ

હામે મ્હારે માંજવાનાં ધસીધસી રે લોલ ! . . . ૧

“ ગુસ્સે થયા શું એ ધમાલથી રે લોલ ?

પાણીના નળ ! દો વારી-ધારા ખાસ :

ભવ્ય હાસથી રે લોલ !

સર્વે હામ માંજું રાખ ધસી ધસી રે લોલ ! ૨

રસોડે હામ અજાણ પડ્યાં રે લોલ,

જમીને ચાવતાં 'એ' કપૂરી પાન

સામી દુકાનનાં રે લોલ !

હામે હામ માંજું ગીત ગૂંજતી રે લોલ ! ૩

‘ એ ’ની તે ખૂમ ખડુ બેસુરી રે લોલ !

ચૂપ થાય, ત્યાં સૂણાય ‘ગાન’

મુજ સંતાનનાં રે લોલ

ધરની ઘટમાળ એમ ચાલતી રે લોલ ! ૪

‘ગુણસુન્દરી’
જન્ય. ૧૯૪૦

} હરમુખરાય ગોરધનદાસ માંડવીઆ

ભગૃતિ

૧

ચેડ ચણ્યો ને આજ ચણ્યો હો હીમાચળ
ગરવો ગીરનાર માંડ્યો ડાલવા હોલ રે.
જટા ખંખેરીને બણ્યો ભેગીરાજ
આતમના લેહને ઉકેલવા હોલ રે.

૨

ડાહ્યા દિગૂપાળ આજ ડાહી દીશ્યો
હૈયાની હેલ માંડી ડાલવા હોલ રે.
મુકાં શરીરમાંથી પ્રગટ્યાં પ્રચંડ તેજ
હંધ્યાની બંધ આંખ ખોલવા હોલ રે.

૩

તોડી પ્રપંચ આજ છોડી સમાધી
કાળ તણી ઝાળ સમો બણ્યો હોલ રે.
બચ્યા એ વૃધો જગાડ્યા ભુવાનીયા
મુકતી સંગ્રામ મુખ માણ્યો હોલ રે.

૪

પૂર્વે પ્રભુ ભુક્યે પ્રજોધી જન વેલને
શોધી શોધીને સત્વ દીધાં હોલ રે.
મુગના યોગીએ પલટાવી વસુંધરા
ભુથ્યાં મનુકુળને પ્રજોધ્યાં હોલ રે.
ભાધલાલ રા. ભેશી

નિમંત્રણ

[શેરી વળાવી સજ કઈ હરિ આવોને-રાગ]

ઠેડી શરદ પૂનમ આ શોભતી બહેની આવોને
સાથ રંગે રમીશું રાસ આનંદભરી આવોને

શું અમૃત વરસે આભથી બહેની આવોને
ઝીલ્લી પાળે બીજાને પ્રાણ આનંદભરી આવોને

જેમ બીલે વસંત વન વેલડી બહેની આવોને
એવા બીલે શું ઉરના ભાવ આનંદભરી આવોને

કાંઈ નિશા ને બનતી ઉજળી બહેની આવોને
સજ સૌભાગ્યના શણગાર આનંદભરી આવોને

ઉર ઉમળકે છલકાવતી બહેની આવોને
બહેન ! ભવના ભૂલવતી દુઃખ આનંદભરી આવોને

જગ સીંચી અમી રસ રેલતી બહેની આવોને
રમી આશાભરી એ રાસ આનંદભરી આવોને

માધવજી મો. પટેલ

રંગ

માર માવા પચકારી પટોળે
 ભિંભય નહીં અંગ મારાં;
 રંગ નીતરી ભય એની મેળે
 કાચા બધાય રંગ તારાં.

ભલે કાઢવમાં રંગદોળે
 ભિંભય નહીં અંગ મારાં;
 ભલે રંગમાં રસિયા અંધોળે
 કાચા બધાય રંગ તારાં.

મારું મોંધું કલેવર છે છાનું
 ભિંભય નહીં અંગ મારાં;
 જોઈ રંગો છતાં ન એ પિછાનું
 કાચા બધાય રંગ તારાં.

એક શ્યામડી સૂરત આવે
 ભિંભય ભય અંગ મારાં;
 મને રંગે રંગે ને સતાવે
 નિગૂઢ તવ રંગ પ્યારા.

મનુભાઈ ત્રિવેદી

રસકૂલ !

કાલે અચ્ચું જગવાડીએ,
મારી ફૂલવાડી શણગાર રે !
રસકૂલ કેને ચૂંટ્યું રે ?.....[૧]

જગમાળીએ વાવીયું,
ધરણીએ ધવરાબ્યાં પાન રે !
રસકૂલ કેને ચૂંટ્યું રે ?.....[૨]

કુદરતે એને ઉછેરીયું,
રોજ રમતું તારલીએ સંગ રે !
રસકૂલ કેને ચૂંટ્યું રે ?.....[૩]

અનિલે એને હીંચાળીને,
સૂણાબ્યાં મધુરાં ગાન રે !
રસકૂલ કેને ચૂંટ્યું રે ?.....[૪]

સૂર્ય ચન્દ્રે નીત ચેતીને,
ચેતાબ્યા ચેતન દ્વાર રે !
રસકૂલ કેને ચૂંટ્યું રે ?.....[૫]

લોગી ભ્રમરનું લાડકું,
મારી આંખલડીનું તેજ રે !
રસકૂલ કેને ચૂંટ્યું રે ?.....[૬]

ફૂલ બાતાં મે સર્વ ખોયું,
ફળ ફોરમ ને પરાગ રે !
રસકૂલ કેને ચૂંટ્યું રે ?.....[૭]

ગણપતલાલ બેશી

રણુચંડીનો રાસ

સખી ! પ્રગતિના પંથ અમે કાપશું
હિંદે શાંત સ્વરાજ્ય હમે સ્થાપશું.

સખી પ્રગતિ ૧

યુગ-યુગની નિંદથી આ વિશ્વને જગાડશું,
નિશાને સૂર્ય બની ક્ષણમાં ભગાડશું,
સતત, સંદેશ અખીલ વિશ્વે પહોંચાડશું,
ઘર-ઘર પ્રકટાવી શૌર્ય જ્વાલાઓ બહેન !-
-પ્રગતિના પંથ હમે કાપશું.

સખી પ્રગતિ ૨

પુત્રી, પુત્ર, ભાઈ-બહેન યુદ્ધે વળાવશું,
માતાના અંક માંચ તન, મન, ધન ધારશું,
ગર્ભ જય નાદે હમે જંગે અંપલાવશું,
કાયર-કર ચૂડીઓ ચઢાવે ઓ બહેન !-
-પ્રગતિના પંથ હમે કાપશું.

સખી પ્રગતિ ૩

કષ્ટમયી વેદનાને પ્રેમથી વધાવશું,
સિદ્ધિ પ્રાપ્તિ વિષુ પગ પાછો ન ધારશું,
દુખના એ ડુંગરે ના ડરશું નવ ભાગશું,
બાપુના માર્ગને અનુસરી ઓ બહેન !-
-પ્રગતિના પંથ હમે કાપશું.

સખી પ્રગતિ ૪

રેંટિયાને સાળ હમો ઘર-ઘર ફેલાવશું,
 સુંદરને શુદ્ધ ખાદી પહેરશું, પહેરાવશું,
 વસ્તુ વિદેશી માત્ર તજશું તજવશું,
 ધારી સ્વદેશીનાં વૃત્ત જો એ બહેન !-
 -પ્રગતિના પંથ હમો કાપશું.....

સખી પ્રગતિ ૦ ૫

મુક્તિના માર્ગ હમો મોકળા બનાવશું,
 ત્યાગી ગુલામી મુક્ત હિંદીજન કા'વશું,
 દશે-દિશાએ મુક્તિ-ડંકા વગડાવશું,
 મુક્તિનાં દાન દેઇ ભાવીને બહેન !-
 -પ્રગતિના પંથ હમો કાપશું.

સખી પ્રગતિ ૦ ૬

ભાલોદ } હર્ષદરામ જમીએતરામ પંડ્યા
 વાયા. અકેશ્વર }

જવનનો હિંચકો

જગની આ વાડીએ જવનનો હિંચકો,
હિંચકે જૂલે છે જડ;
હિંચકે જૂલે અજડ:—જગની.

હિંચકો હાલે છે સદા એક વેગથી,
હિંચકે આશાની દોર;
હિંચકે શ્રદ્ધાનો શોર:—જગની.

હિંચકો બાંધ્યો છે માયાની ડાળીએ,
હિંચકે તૃષ્ણાનાં પુર;
હિંચકે મદનાં છે મૂળ:—જગની.

હિંચકે જૂલે પડે જવ કેટલાં,
હિંચકે સુખની છે છાળ;
હિંચકે દુઃખનાં અઘોળ:—જગની.

હિંચકે ગાળે જવન વ્યર્થ કેટલાં,
હિંચકે છાંડી સહુ ઝેર;
હિંચકે શોષે પ્રભુ-મે'ર:—જગની.

કેશવલાલ પટેલ

કાલી મર્દન

મુષ્ણી ખંસીનો નાદ ગોપીને, હૈયે હર્ષ ન માય,
કરી વેગળા કામકાજ, યમુના તટ દોડી જાય;
મીઠી મોરલી શ્રવણ કરીને, ગૌવૃંદ ત્યાં ઉભરાય,
ખંસી ખજાવે કાનકુંવરને, વૃજ સૌ થેલું થાય.

યમુનાને તટ જઈને કનૈયો, સર્વ ગોપની સાથ,
છેડી રહ્યો સુર મધુર વેણુના, ખાળરૂપે જગનાથ;
કાલિંદીના નીર સ્થંભ્યાને, કાલીનાગ છેડાય,
કાળા કાલિંદી-નીરમાં જઈ, ખાળ લાલ સમાય.

જેઠ રહ્યા સૌ શોકાતુર થઈ, વાર થતાં અકળાય,
એન પડે નહીં કાન વિના ને, અંતરમાં મુંઝાય;
માત યશોદા શ્વાસ ભરી, આવી શોધે નિજ ખાળ,
વિકળ બનીને ગોપ ગોપીયો, કરે આર્ત પોકાર.

કર્ણપટે અથડાતા આર્તનાદ, બહાર આવ્યો તતકાળ,
નાથી નાગને ક્ષણ પર ઊભો, યશોદા નંદકુમાર.
મર્દન કરી કાલીનાગનું, આંખે તુર્ત પાતાળ,
પ્રસન્ન થયા ત્યાં ગોપ ગોપી સૌ નિરખે છે ગોખાળ;

માત યશોદા લઈ ગોદમાં, આંખે વારંવાર,
ચૂમી દીવ્યે ગાલે કુંવરના ધન્ય માને અવતાર.

મંગળદાસ ગી. મહેતા

કનૈયો કંસ લેવા.

[ઢાળ : મારી હુંડી શિકારો મહારાજરે]

આવ્યો આવ્યો મથુરામાંય, કનૈયો કંસ લેવા,
આવ્યો આવ્યો ગોકુળ વ્રજ વાસી, કનૈયો કંસ લેવા.

મીઠી એની મોરલી, અને મોંઘાં એના માન;
મોરપીછાં માથે ધર્યાં, આવી મા'લે મથુરામાંય—

કનૈયો કંસ લેવા. આવ્યો

મથુરાએ સત્કારિયો, રનેહે સુંદર શ્યામ;
આશિષ આપી ઉરની, બનો બનો એ બહુ બળવાન—કનૈયો
કંસે મંડપ રચાવિયો, અને ઉંચે બેઠો આપ;
મદ્દલ મોટા નીચે ફરે, રખે ! આગળ મારે તરાપ—કનૈયો
દ્વારે દ્વિરહ ડોલતો, મદે ભર્યો ચક્રચૂર;
બેસી માવત માથડે, વાટ બેતો ત્યાં આવ્યા મધુર—કનૈયો
હાથીને સંહારિયો, માવત માટી ખાય;
બે બંધવે મદ્દલ મારિયા, હવે ફાળ ભરીને જાય—કનૈયો
કંસે કાળ નિહાળિયો, છૂટી સઘળી ધીર;
છલંગ દબને ફૂદિયો, આવ્યો મંચ ઉપર ખાલવીર—કનૈયો
કટાર તો લીધી હરી, ને પટકયો મંડપ દ્વાર;
ઉપરથી પોતે પડ્યો, દેવા દેવા મુડીના માર—કનૈયો
કંસ મર્યો મોરારથી, ને વર્યો જય જયકાર;
ફૂલવૃષ્ટિ દેવે કરી, બિલા જયરામ મંડપ દ્વાર—કનૈયો
જયરામભાઈ પટેલ

પરબ્રહ્મમાં તાલાવેલી

[૬૬૯] વાળ્યો લડવૈયા શૂરા જગજો રે—એ ચાલ

તાલાવેલી લાગી છે પરબ્રહ્મમાં રે;
—પરબ્રહ્મમાં રે પરબ્રહ્મમાં રે,
તાલાવેલી લાગી છે પરબ્રહ્મમાં રે. ટેક.

દૂર ગયો પ્રભુ પાસથી, મન મારું દુઃખાય;
ફરી વતનમાં આવતાં, અધિક આધિક હરખાય,
ડગલે ડગલે ઉર આવે ઉછરંગમાં રે (૨) તાલાવેલી.

માયા વચમાં ધૂમતી, પ્રભુ મ્હેરે થઈ દૂર;
જીવ ધન્ય તરફે જતાં, ઉમટે આનંદપૂર,
આનંદ સાગર ઉછળતો મુજ અંગમાં રે (૨) તાલાવેલી.

અનંત છતાં એ એકલો, એક છતાં અનંત;
સંગીત ત્રિગુણુ ગુંજી રહ્યો, અજ અવિનાશી અખંડ,
એનો તાલ ગાળે છે બ્રહ્માંડમાં રે (૨) તાલાવેલી.

અસીમ સુખસાગર ભર્યો, જવા પ્રેમ ઉભરાય;
સુખ સધળાં સંસારનાં, વિસાતમાં ન ગણાય,
ન્હાવું ન્હાવું અખંડ પરમાનંદમાં રે (૨) તાલાવેલી.

સત્ય સખગ હથિયાર છે, જ્ઞાન મહાન્ પ્રકાશ;
આડે કાઈ જો આવશે, નક્કી થશે હતાશ,
જીવું જીતી આઝાદી રણજંગમાં રે;
—રણજંગમાં રે રણજંગમાં રે,
જીવું જીતી 'જયરામ' નિજ વતનમાં રે. તાલાવેલી.

જયરામલાઈ નથુલાઈ પટેલ.

આતે કોણ ?

કોણ આવી આ અવનીને આરે જગતને ઉતારે,
હો ઓલિયો ભલો સખી ?

કોણ પ્રેમે અહાલેક ઉચારે, જગતને જગાડે, હો ઓલિયો

અમી નેણે મુખે હાસ્ય વરસી રહે,
જગહિતે હૈયું એનું તલસી રહે,
ઉર એનાં ભર્યાં છે ઉચાટે, ગંભીરતા લલાટે, હો ઓલિયો કોણ

“મુખ સરજ્યાં છે નાથે તો અવની મહીં,
“હુઃખ અળો તો ક્યાંથી લભૂકી રહી ?”
જગત મુંઝાતું મનમાં વિચારે, આવે ન નિરધારે, હો ઓલિયો કોણ

અહાલેકે એને જગ ભગી ઉઠે,
કૈક જીલમો એને સાદે હાલી ઉઠે,
એના અલખને અમર ઉચારે કલૈયા પ્રાણ વારે, હો ઓલિયો કોણ

સત સાદે એને લો ભાગી છૂટે,
પડકારે એને પાપ ત્રાસી ઊઠે,
દેશ બત્રીસાનાં દાન દેતો, મોંઘાં તત લેતો, હો ઓલિયો કોણ

લાલ, મોતી, મીરાં, દાસ, ઘેલાં બન્યાં,
વીર વલ્લભ જવાહર ચેલા બન્યા,
કૈક ઊઠે છે આંખને ધસારે કોડીલા પ્રાણ વારે, હો ઓલિયો કોણ

હિંદ માતાને હૈડે હોળી બળે,
જગ કેરો વિસામો ગુલામી તળે,
એને આઝાદી આપવા કાળે કૂકીર જગ ગાળે, હો ઓલિયોઁ કાણુઁ

પાપ શાપ 'અપરસ' તણાં બાળી રહ્યો,
ઘેર હિંસાના ત્રાસને નિવારી રહ્યો,
લપ એનાં નજર નવી આપે, અંધાપો કાપે, હો ઓલિયોઁ કાણુઁ

સુકલ કાયા સળેખડા જેવી રહી,
પ્રાણુ દેવા તૈયાર જંગ કાળે થઈ,
જગ જોતું નીગળતે નેણુ આતૂર બની એને, હો ઓલિયોઁ કાણુઁ

પુરૂષોત્તમ પુ. શાહ

મારી ઝૂંપડી

[શક્ત]

મને જ્ઞાતી લાગે મારી ઝૂંપડી હો બેન
મોટા ઝૂંકે ઝરૂખા ઝૂલતાં રે;
ભલે મહેલોના ઉંચા પડથાર,—મને. ૧.

મોટા મહેલોમાં ગાજે છે રેડિયા રે;
કરે મહુલીએ બાલ કિલ્કાર,—મને. ૨.

મોટા મહેલોએ મોટર ગાજતી રે;
મારે ગાવડીના ગોરસ ધમકાર,—મને. ૩.

ભલે મહેલે મીષ્ટાન ભાતભાતનાં રે;
મારે લોજન અમીના ચોડકાર,—મને, ૪.

સોહ મખમલ બિછાના મહેલમાં રે;
મારે સૂવા ધરતીનો પગથાર,—મને. ૫.

બજે મહેલે હજાર દીવા વિજળી રે;
મારે આંગણે પુન્યનો પ્રકાશ,—મને. ૬.

મોટા મહેલોમાં ભૂત ભમે પાપનાં રે;
મારી ઝૂંપડીએ સત્યના ભગવાન,—મને. ૭.

ધૈર્યચન્દ્ર ૨. શુદ્ધ.

મહિયારી

[રાગ:- કાસ્તક મહિને કૃષ્ણ કૃપાળા]

મથુરા જાતી મહિયારીએ,
મહીની મદુખી લીધી, હૈયું વીંધી રે;
મુરલી વાગે હો ! ૧

વૃન્દાવન વાટે મલપાતીએ,
ધામે ધામે ગુંજે, કોકિલ કુંજે રે;
મુરલી વાગે હો ! ૨

કામણ ભરેલી કિકિઓ નાચે,
મહીડાં મધુરાં છલકે, હાથડાં ઢળકે રે;
મુરલી વાગે હો ! ૩

નાકે નકવેસર મોતી જૂલે,
હેયાં હારે હલકે, ઝાંઝર ઝલકે રે;
મુરલી વાગે હો ! ૪

નવરંગ ચૂંદડીએ મદમાતી,
મધુરું મુખડું મલકે, પાંપણ પલકે રે;
મુરલી વાગે હો ! ૫

ગૌ ચારંતા ગિરિધારીએ,
પાલવ લીધો પકડી, જીવન જકડી રે;
મુરલી વાગે હો ! ૬

મારગ માંહે ગોરસ લૂંટી,
અમી ભરેલી આંખે, પ્રેમની પાંખે રે;
મુરલી વાગે હો ! ૭

સૈયંચંદ્ર ૨. પુલક

અમારા કાર્યાલયમાં મળતાં પુસ્તકો

- (૧) રાસમાલિકા : લે:-સ્વાશ્રયી લેખક મંડળ; જુદાં જુદાં ૩૪ લેખકો અને લેખિકાઓના ૧૧૭ રાસગીતો. ગુજરાતજ્ઞોના કોઠિલકંઠને સુહાવે તેવા મધુરરસ ઝરતાં રાસનો સંગ્રહ [વડોદરા રાજ્યના શાળા તથા સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો માટે મંજૂર થયેલ છે] કિંમત એક રૂપિયો પોસ્ટેજના બે આના.
- (૨) જીવન રસ : લે:-સ્વાશ્રયી લેખક મંડળ; ૨૦ નવલિકાઓનો આ સંગ્રહ કલાત્મક બન્યો છે. અઢાર સિદ્ધહસ્ત નવલિકાકારોના સહકારે તૈયાર થયેલ આ સંગ્રહ સુવાચ્ય બન્યો છે. કિંમત સવા રૂપિયો. પો. બે આના. [વડોદરા રાજ્યમાં મંજૂર.]
- (૩) યુગચિત્ર : લે:-સ્વાશ્રયી લેખક મંડળ; પંદર જાણીતા લેખકોની વિવિધ કૃતિઓનો સંગ્રહ. જેમાં હાસ્ય, નિબંધ, પત્રકથા, નવલિકા અને ચારિત્ર્ય લેખન ઇત્યાદીની રસમય સામગ્રી ભરી છે. કિંમત એક રૂપિયો પો. દોઢ આનો.
- (૪) ઊર્મિ : લે : સ્વાશ્રયી લેખક મંડળ; મહાગુજરાતના આગેવાન સિદ્ધહસ્ત કવિઓના સહકારે તૈયાર થયેલ આ સંગ્રહમાં કાવ્યો, ખંડકાવ્યો, દેશભક્તિના ગીતો, બાલગીતો, કટાક્ષગીતો અને રાસગીતો એમ જુદાં જુદાં વિભાગોથી સમૃદ્ધ બનેલ આ ગ્રંથ કાવ્ય શોખીનો માટે સર્વોત્તમ છે, કિંમત સવા રૂપિયો પો. બે આના.
- (૫) હિંદનું ફેડરલ રાજ્ય બંધારણ અને દેશી રાજ્યો : લેખક:- શ્રી. હરકાન્ત બી. શુક્લ બી. એ. એલએલ. બી. કિંમત ચાર રૂપિયા. પોસ્ટેજ આઠ આના. આ પુસ્તક માટે એક અભિપ્રાયનો ફકરોજ વાંચો ' ધણું વિશદ અને સરળ છે. એ પુસ્તક વિષે ન્યારે શ્રી. પોપટલાલ ચુડગરે અમારા પર લખેલું કે 'અત્યાર સુધીમાં પ્રકટ થયેલ સમવાયતંત્ર ઉપરનાં સાહિત્યમાં આ પુસ્તક પ્રથમ પકિતનું છે, અંગ્રેજીમાં લખાયું હોત તો આ વિષય પર અંગ્રેજીમાં લખાયેલ કોઇ પણ ઉત્તમ પુસ્તકની એ

બરોબરી કરી શકત' ત્યારે એ શબ્દો વાંચીને અમોને અતિશ્ચે-
કિત લાગેલી પણ પુસ્તકના ડેમી સાધજના ૨૪૨ પાના વાંચતા
અમને એ શબ્દોમાં સત્ય લાગ્યું છે.' “ધુલછાખ”

[વડોદરા રાજ્યના પુસ્તકાલયો માટે મંજૂર થયેલ છે]

(૬) બાળકોની માવજત : લેખક:—શ્રી. ડો. રઘુનાથ ગં. કદમ
કિંમત બે રૂપિયા. પોસ્ટેજ ચાર આના. સગર્ભાવસ્થાથી માંડીને
બાળક મોટું થાય ત્યાં સુધી તેના શારીરિક તેમજ માનસિક
વિકાસને અંગે, અને સાથોસાથ માતાની તંદુરસ્તીને અંગે,
ખ્યાલમાં રાખવા જેવી બધી અગત્યની બાબતોનો આ પુસ્તકમાં
સમાવેશ કર્યો છે. એ વિષયના નિષ્ણાત અને પ્રેક્ટીશરને હાથે
લખાયેલ આ પુસ્તક વડોદરા રાજ્યમાં મંજૂર થયેલ છે.

(૭) સામાજિક ક્રાન્તિ : લેખક:—શ્રી. બાવચંદ માવજી વડેરા;
બી. એ. એલ.એલ.બી. કિંમત દોઢ રૂપિયો. પોસ્ટેજ ત્રણ આના.
[વડોદરા રાજ્યની લાયબ્રેરીયો માટે મંજૂર] સમાજની રૂઢ બની
ગયેલી અનેક માન્યતાઓ તથા વિચારોને માનસશાસ્ત્રની
સર્યાલાઈ નીચે લેખકે આ પુસ્તકમાં મૂકેલ છે. અને અનેક
સાંસ્કૃતિક મૂલ્યાંકનોમાં આ યુગમાં આવી રહેલા પરિવર્તનનો
આખો ક્રમ સમજાવ્યો છે. સાથોસાથ એક ખંડમાં નવી
દૃષ્ટિએ લખાયેલી થોડી નવલિકાઓ પણ છે.

(૮) લાઠી નવરાત્ર મહોત્સવ : મહાગુજરાતના અનેક વિદ્વાનો,
કવિઓ અને વિવેચકોના વ્યાખ્યાનોનો અદ્ભૂત સંગ્રહ શ્રી.
લક્ષ્મી, શ્રી. ધૈર્યચંદ્ર બુદ્ધ, શ્રી. રાયચુરા, શ્રી મહેતા, શ્રી. પં.
ઓમકારનાથજી દક્ષુર, શ્રી. ભારતર વસંત, શ્રી. ત્રિભૂવન વ્યાસ,
શ્રી. હરભાઈ ત્રિવેદી, શ્રી. વેણીશંકર ભટ્ટ, શ્રી. તલકચંદ શેઠ,
શ્રી. રતિકાન્ત નૃપકાર, શ્રી. હરજીવન કા. મહેતા, શ્રી. ન્હાનાલાલ
બુદ્ધપ્રિય, શ્રી. મંજુલાલ મજમુદાર, શ્રી. મંગેશરાય પાઠકજી
શ્રી. સુન્દરમ્, શ્રી શાન્તાબહેન ભાલેરાવ, શ્રી. ડો. સુમંત મહેતા
શ્રી. શારદા બહેન મહેતા, શ્રી. પાઠક દંપતી, શ્રી. ના. લાઠી

ઠાકોરસાહેબ, શ્રી. રામેશ્વરી ન્હેરૂ, શ્રી. રમણુલાલ વ. દેશાઈ, શ્રી. રવ. પ્રભાશંકર પટ્ટણી, શ્રી. રવિશંકર મહાશંકર રાવળ, ઇત્યાદીએ આપેલ બાષણોનો સંગ્રહ. આ બાષણો મંચ પરથી જે શબ્દોમાં બોલાએલાં એ જ શબ્દોમાં ગુજરાતના પહેલા જ લઘુલિપિકાર શ્રી. હરિકૃષ્ણ બ્યાસે પોતાની શીઘ્રલિપિમાં ઝડપી લીધેલાં, તે આમાં આપ્યાં છે. કિંમત રૂપિયો દોઢ. પોસ્ટેજ બે આના.

(૯) હૃદય જ્વાળા : લેખક:-શ્રી. અંબાલાલ નૃ. શાહ [બાષા વિશારદ] સચિત્ર. વડોદરા રાજ્યમાં મંજૂર. સામાજિક હૃદયગુરુઓના નવી દૃષ્ટિ આપતો મર્મજ્ઞ ખ્યાલ આ નવલકથામાં સભર ભર્યો છે. પ્રેમ ત્રિકોણનું થયેલ નિરુપણ તમોને વિચાર કરતાં કરી મુકશે. કિંમત રૂપિયો દોઢ પો. અઢી આના.

(૧૦) કલંક શોભા : લેખક :-શ્રી. અંબાલાલ નૃ શાહ. ઉપોદ્ધાત લેખક : શ્રી જ્યોતિન્દ્ર હ દવે M. A. વાસ્તવદર્શી નવલકથા વાર્તા સાહિત્યમાં નવો જ પ્રદેશ. રૂઝિર વસ્તુવિધાન, નિર્દોષ પાત્રાલેખન, સરળશૈલી. વારાંગના જીવનનો પ્રદેશ નવી જ રીતે બિઘડે છે એવી અનેક રંગોની મિલાવટ વાળી આ નવલકથા વાંચતા તમો કોઈ શીઘ્ર જોષ રહ્યાં હોય તેમ લાગશે.

(૧૧) ગુજરાતમાં પ્રચલિત ૨૦૦૦ અંગ્રેજી શબ્દો : સં. શ્રી. હરિકૃષ્ણ બ્યાસ : કિંમત નવ આના. પો. એક આનો. જીવનનાં જુદાં જુદાં ક્ષેત્રોમાં પ્રસરી ગયેલા અંગ્રેજી શબ્દોનું સંશોધિત લિસ્ટ આ પુસ્તકમાં અર્થ સહિત આપેલ છે. જેઓને અંગ્રેજીનું કાંઈ જ જ્ઞાન ન હોય તેમના હાથમાં આ પુસ્તક આવતાં અંગ્રેજી સાથેની તેમની અપરિચિતતા દૂર થાય છે.

(૧૨) મેવાડની મહત્તા : લેખક:-શ્રી ધૈર્યચંદ્ર ર. બુદ્ધ વકીલ. પ્રેમશૈય બરપુર ઐતિહાસિક નવલિકાઓનો સંગ્રહ [સચિત્ર] કિંમત આઠ આના. પોસ્ટેજ એક આનો.

(૧૩) તાતાંતીર : લેખક :-શ્રી. ધૈર્યચંદ્ર ર. બુદ્ધ. કિંમત ચાર આના. પો. એક આનો. એક જ અભિપ્રાય વાંચો. માનવ

જીવનમાં હરબીએ નજરે પડતાં વિવિધ પ્રસંગોને લેખકે સફળતા પૂર્વક વાર્તાના સ્વરૂપમાં રજૂ કર્યા છે. 'નવચુગ'

(૧૪) શુન્જન : લે.-શ્રી. ધૈર્યચંદ્ર ર. બુદ્ધ. પ્રસ્તાવના કવિશ્રી લલિતજી. કિંમત ચાર આના. વડોદરા રાજ્યમાં મંજૂર વેસ્ટર્ન ઈન્ડિયા સ્ટેટ એજન્સીના મે. રેસીડેન્ટ સાહેબે ઇનામ તથા લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કરેલ છે. આજકાલે આનંદ કરાવે તેવા મધ્યસ્થતાં પચાસ આલગીતોનો આ સંગ્રહ તુરત જ મંગાવી લ્યો.

(૧૫) સંતતિ નિયમન : લે. શ્રી. ડો. રઘુનાથરાવ કદમ. કિંમત ત્રણ આના. પોસ્ટેજ અર્ધો આનો. સંતમિનિયમન ઉપરનાં અનેક પુસ્તકોનું વાચન તમે કરો, અને પછી એમાંથી 'સાર તારવીને ટૂંકી નોંધ ઉતારી લો. એવું આ પુસ્તક.

(૧૬) ખંડેરનો ઝરખો : લે. શ્રી ભગીરથ મહેતા. કિં. ત્રણ આના. ભાવના ભર્યા કલાત્મક કાવ્યોનો ન્હાનકડો સંગ્રહ.

(૧૭) શરદ પૂર્ણિમા : લે. ધૈર્યચંદ્ર ર. બુદ્ધ. પ્રસ્તાવના શ્રી. હરકાન્ત શુક્લ. બી. એ. એલ. એલ. બી. કિંમત ત્રણ આના. એના માટે મહાગુજરાતના મહાકવિ શ્રી. ન્હાનાલાલ દ. કવિ કહે છે. 'ભાઈ શ્રી ધૈર્યચંદ્ર બુદ્ધનાં ગીતો અહીં આવ્યા પૂર્વે' પણ સાંભળ્યા હતા અને અહીં આવીને પણ વાંચ્યા. એમનાં ઘણાં ગીતોમાં કુમાશ છે, ભાવની તેમજ ભાષાની એમની આશાઓને સફળતા ઈચ્છું છું. (લાઠી તા. ૧૪-૨-૧૯૩૮)

(૧૮) રસજ્યોત : લે. ધૈર્યચંદ્ર ર. બુદ્ધ. કિંમત એક આનો. હૃદયને ઝળઝળાવે એવા તલસ્પર્શી કાવ્યોનો સંગ્રહ. [લ્હાણી માટે સો પ્રતના ફક્ત પાંચ રૂપિયા.]

(૧૯) પૈસામાં પ્રૌઢ શિક્ષણ : લે. શ્રી. હરિકૃષ્ણ વ્યાસ. પ્રૌઢોને અક્ષર જ્ઞાન આપવા માટે સર્વોત્તમ. ૧૦૦ પુસ્તકોની કિં. રૂ. ૨) રેલ્વેનૂર સહીત ઘેર એકા મળી જશે. તુરત લખો :—

ગુર્જર સાહિત્ય ભંડાર : લાઠી (કાઠિયાવાડ)

સ્વાશ્રયી લેખક મંડળ ની

ગૃહપુસ્તકાલય ગ્રંથમાળા

દેશમાં :- લવાજમ :- પરદેશમાં
૩૧. પાંચ [પોસ્ટેજ સાથે] શિલીંગ દસ
૧૯૪૦ના આઠ પ્રકાશનો નીચે જણાવેલ
લીસ્ટ પ્રમાણે પ્રકટ થયા છે અને થશે.

જીવનરસ

સિદ્ધ હસ્ત નવલિકાકારોની વીસ કલાત્મક ભાવ-
વાહી દૂંધી વાર્તાઓનો સંગ્રહ [જન્યુઆરીમાં]

યુગચિત્ર

નિબંધ, પત્રકથા, નવલિકાઓ અને ચારિત્ર્ય
લેખન ઇત્યાદી કૃતિઓનો સંગ્રહ [માર્ચમાં]

ભૂમિ

મહાગુજરાતના આગેવાન સિદ્ધહસ્ત કવિઓનો
વિભાગવારી કાવ્ય સંગ્રહ [એપ્રિલમાં]

સૌભાગ્ય

સંપાદિકા : અ. સૌ. ધનિષ્ઠાળદેન મળ્લુદાર.
સ્ત્રીઓના સહકારે તૈયાર થયેલ સંગ્રહ [જુનમાં]

જયસ્વદેશ

નવયુગનું સાહિત્ય, ઉપયોગી લેખો અને
પ્રેરણાત્મક નવલિકાઓનો સંગ્રહ [જુલાઈમાં]

આગની દુનિયા

અમલવીઓનું સાહિત્ય, મનૂર અને મૂઢીવાદના
કુટપ્રશ્નની ચર્ચા કરતો સંગ્રહ [સપ્ટેમ્બરમાં]

કાલીબોલી

ખાલ સાહિત્ય, વાર્તાઓ, લેખો, દુયકાઓ અને
પ્રવાસ વર્ણનોનો સંગ્રહ [ઓક્ટોબરમાં]

ઉદલાસ

હાસ્ય સાહિત્ય, રમુજ અને કટાક્ષમય વાર્તાઓ
લેખો રકેઓ ઇત્યાદીનો સંગ્રહ [ડિસેમ્બરમાં]

ગ્રાહક થવા માટે લખો

ગુર્જર સાહિત્ય બંડાર ભાડી . [કાઠિ.]

